Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

HADERSLEV AMTS LANDBOFORENING

gennem 100 år

HADERSLEV AMTS LANDBOFORENING

gennem 100 år

HADERSLEV AMTS LANDBOFORENING

gennem 100 år

UDARBEJDET AF
REDAKTIONSSEKRETÆR *CHR. PETERSEN*,
HADERSLEV

Haderslev

1961

VIGNETTER AF SVEND ERIK IHLE

—

TRYKT I
A/S MODERSMAALETS TRYKKERI
HADERSLEV

Nærværende festskrift bygger, for så vidt angår tidsrummet indtil 1936 med enkelte udvidelser, i det væsentligste på det festskrift, konsulent, nuværende sparekassedirektør Fr. Nielsen, dengang udarbejdede i anledning af foreningens 75-års jubilæum.

Som kildemateriale er derud over anvendt foreningens protokoller og avisreferater, Sønderjysk fællesledelses årsberetninger, „Nordslesvigsk landbrugs- og mejeritidende", „Den nordslesvigske landboforening i storm og magsvejr gennem 100 år", „Den ny landmandsbog", Nicolai Svendsen: „Sønderjydsk Skæbne", bogen om Harmonien gennem 150 år, „Sønderjyllands Kreditforening gennem 25 år", „Haderslev Bank 1875—1925".

Men iøvrigt er der ydet værdifuld hjælp og vejledning af konsulenterne og bestyrelsesmedlemmer. Afsnittene om „Regnskabsføring" og „Domæner og udstykning" er udarbejdet af foreningens sekretær, Erik Boesen, Stubbom, og konsulent P. R. Madsen har bidraget til oplysning om planteavls- og konsulentarbejde efter 1920.

Haderslev, 1. september 1961. *C. P.*

TIDEN INDTIL 1864

DET er sagt engang, og det er næppe helt forkert, at landbrugets organisationer er en frugt af oplysningstidens reformiver især på det landøkonomiske område. Det er i hvert fald baggrunden for landets ældste landøkonomiske forenings, Det kgl. danske landhusholdningsselskabs oprettelse i 1769. Det skete før hoveriets afløsning og jordens udskiftning, altså på et tidspunkt, hvor oplysningen endnu ikke gav sig synderlige udslag i den almindelige bondestand. Og derfor var det heller ikke bønderne, der var i spidsen ved landhusholdningsselskabets start og virke, men derimod en række af landets højeste embedsmænd, godsejere, videnskabsmænd, gejstlige, officerer og industridrivende, gode patrioter, der tilstræbte ikke alene en højnelse af landbostanden, men reformer til gavn for landet i sin helhed. Iblandt var ved starten kun ét medlem af bondestanden, det var den lærde bonde Hans Jensen Bjerregaard fra Gentofte; der var derimod 81 embedsmænd, 27 videnskabsmænd, 20 godsejere og 13 gejstlige.

Men det er endvidere sagt, og det er en vigtig tilføjelse, at landbrugets organisationer som vi kender dem i dag, er vokset frem nede fra og helt på frihedens og selvbestemmelsens grund og at de således i egentligste forstand helt og udelt er de danske landmænds eget værk — i modsætning til så mange andre lande, hvor landbrugets organisationer har deres udspring i magtbud oven fra, det vil sige ved regerings- og statsmagtsforanstaltninger.

Begge disse hovedlinjer, trangen til oplysning og faglig dygtiggørelse samt erkendelsen af frihedsbegrebets og fællesskabets værdi som det bærende element, går igen i de sønderjyske landboforeningers historie fra starten og indtil denne dag.

Der gik lang tid, inden der blev tale om landboforeninger i vor tids forstand. De første så dagens lys i det gamle land som patriotiske sel-

skaber, nærmest en efterligning af landhusholdningsselskabet og stadig med folk uden for landbostanden, amtmænd og andre embedsmænd, ikke sjældent præster og lærere, i ledelsen. Men mange af disse selskaber forsvandt i krigsårene efter 1813, og de, som klarede sig i nedgangstiden genopstod som landøkonomiske foreninger, der nu mere og mere blev ledet af landmænd.

Men rigtig fart i arbejdet med oprettelsen af lokale landboforeninger kom der dog først i 1840erne. Hertil bidrog i væsentlig grad den politiske friheds- og bondebevægelse, som befolkningen blev stærkt optaget af. Navnlig tiden efter 1864, da devisen, „Hvad udad tabtes skal indad vindes", prægede fremtidssynet, tilskyndede til dannelsen af lokale landboforeninger. Medens der i 1850 fandtes godt 20 lokale landboforeninger i Danmark (deraf kun 1 i Sønderjylland) voksede antallet fra 1864 og til århundredskiftet til omkring 120. Og på det tidspunkt var landboforeningsarbejdet jo forlængst taget op på bred front også syd for Kongeåen, men skilt fra det gamle lands fællesskab, eftersom landsdelen nu var under tysk herredømme.

Den første landboforening, som blev oprettet på sønderjysk område, er Den nordslesvigske landboforening med hovedsæde i Rødding og med Haderslev vesteramt som arbejdsområde. Den blev stiftet 6. januar 1846 ved et møde i Hovgård kro ved Gabøl, og det var også her navnlig præster og lærere, der var foregangsmændene og ledende i arbejdet. Pastor Petersen i Skrydstrup blev foreningens første formand, og i de første 10 år sad der præster på formandspladsen.

Når talen er om den første landboforening på sønderjysk område, så menes hermed den første forening, som vi kender dem i dag. For allerede en halv snes år før Det kgl. landhusholdningsselskab blev stiftet i 1769, fandtes hernede et slesvigsk agerdyrkningsselskab, som blev oprettet af hofpræst Lüders i Lyksborg, som forøvrigt havde planer også om en landbrugsskole og i det hele var stærkt optaget af foranstaltninger til landbrugets fremme, navnlig i Angel og på Sundeved; ikke mindst udskiftningen, indhegning og kartoffeldyrkning havde hans store interesse.

På samme måde var også Den nordslesvigske landboforenings første formand, pastor Petersen, foregangsmand på landbrugets område. Jordens forbedring ved mergling, ved afledning af skadeligt vand, ved brak, ved sædskiftets forbedring og ved anvendelsen af de bedst egnede græs- og kornsorter, optog ham stærkt. Det er i det hele taget interes-

sant at lægge mærke til, hvorledes vor tids problemer inden for plante- og husdyrbrugsavl var aktuelle i landboforeningsarbejdet allerede dengang for over 100 år siden, hvorledes dyrskuerne hurtigt blev faste led i virket til højnelse af avlsarbejdet og til en forbedring af udbyttet. Selv vore dages konkurrence-pløjninger kan føres tilbage til den tid, idet der holdtes præmiepløjninger. Der er den forskel, at det i dag foregår med traktortrukne redskaber, medens konkurrencen dengang stod imellem hjulplov og svingplov — og for såvidt foregik omkring et redskabsmæssigt tidsskifte, idet jo svingploven snart efter afløste hjulploven, om hvilken det hedder, at der i dens barndom skulle 4 heste og 2 karle til at pløje med den.

Den nordslesvigske landboforenings virkeområde omfattede de første 15 år hele Haderslev amt, altså også østeramtet. Møder, dyrskuer og foranstaltninger holdtes ganske vist i Gram, men alligevel — for Haderslev østeramts landmænd var det betydelige afstande, og med den tids befordringsmidler blev det i det lange løb omstændeligt og besværligt at tage til landbomøde. Ordningen var utilfredsstillende, og heri må da også i første linie søges grunden til, at man i østeramtet besluttede at forlade den nordslesvigske og danne egen landboforening.

Efter hvad Peder Skau, Bukshave, oplyser i „Minder fra mit liv og min tid", var det vistnok N. J. Ravn, Sjølundgård, som først fik tanken om at stifte en landboforening for Haderslev østeramt. Den 6. august 1861 meddeler „Dannevirke", at der, „efter hvad vi erfarer, i går (altså 5. august 1861) holdtes et møde her i byen af et større antal landmænd fra Haderslev østeramt for at rådslå med hinanden om stiftelsen af en landboforening." Der peges på, at der jo består endnu en landboforening, „Den nordslesvigske" kaldet, som imidlertid ikke har kunnet vinde synderlig stærk tilgang i amtets østre del, fordi dens centralpunkt, Gram, er for langt borte og egnen omkring dette sted kun tyndt befolket — —". „Anderledes forholder det sig med Haderslevs omegn, hvor der ikke blot findes en tæt befolkning og en velhavende landbostand, men hvor også betingelserne for med lethed at kunne komme sammen ere til stede, hvorfor man også påtænker at holde månedlige sammenkomster, hvor foredrag af agronomisk og naturvidenskabeligt indhold tænkes afholdte i den hensigt at udvide landbostandens blik på de den nærmest liggende forhold."

Der blev ved dette, formodentlig første forberedende møde, nedsat et udvalg til at arbejde videre med sagen og ved en senere sammenkomst

at forelægge udkast til vedtægter. Udvalget kom til at bestå af stænderdeputeret, kammerråd Chr. Juhl, Hjerndrup, amtsforvalter Laurids Skau, Mariegård, Haderslev, gårdejer H. Wissing, Vonsildgård, gårdejer A. Juhl, Kjelstrup, og sognefoged J. J. Scherrebeck, Vilstrup.

Til meddelelsen om det forberedende møde knytter „Dannevirke" følgende kommentar:

„Vi hilser dette forehavende med så megen større glæde, som vi vide, at planen dertil er lagt og påbegyndt af landmændene selv, og fordi vi tror at have bemærket en virkelig trang her i egnen til en landboforening, der beskæftiger sig ikke blot med dyrskuer, men også med andre for landmanden vigtige forhold. Måske tør man i sin tid vente en sammensmeltning med den nu bestående nordslesvigske landboforening, hvilket upåtvivlelig ville være det hensigtsmæssigste."

Den 14. oktober 1861 holdtes *stiftende generalforsamling* hos vinhandler F. Buhbe, det vil sige på „Harmonien", hvor foreningen siden har haft til huse — og her blev Haderslev amts landboforening dannet. Et temmelig stort antal af såvel land- som købstadboere deltog, hedder det i generalforsamlingsreferatet. Udkastet til vedtægter var genstand for en flere timer lang drøftelse og vedtoges derefter med enkelte ændringer. Hvad der har givet anledning til den timelange drøftelse ses ikke. Til bestyrelsen valgtes amtsforvalter Laurids Skau som formand, kammerråd Chr. Juhl, Hjerndrup, næstformand, J. P. Friis, Ejsbøl, sekretær, H. Wissing, Vonsildgård, kasserer, og A. Juhl, Kjelstrup.

— — —

Som forholdene lå, havde man fra Den nordslesvigske landboforenings side intet at indvende imod, at man i østeramtet ønskede sin egen landboforening. Noget anmassende fandt man det dog, at den ny landboforening fik navnet „Haderslev amts landboforening", det lod, syntes man, ane bestræbelser for at gøre den ny forening til en hele amtet omfattende hovedforening — hensigter, man da forøvrigt heller ikke lagde skjul på i østeramtet. Det fremgik allerede af „Dannevirke"s kommentar og kom stærkt til udtryk også i et brev, hvori Laurids Skau gav formanden for Den nordslesvigske landboforening meddelelse om, at det var „befundet nyttigt at stifte en landboforening for Haderslev amt", idet „Haderslev synes at være centralpunktet for amtet". Og der spørges i brevet, om „det ikke måtte synes hensigtssvarende, at disse tvende landboforeninger sluttede sig sammen", sådan, at den gamle forening blev lagt ind under den ny og med Haderslev som hovedsæde.

Laurids Skau, „Mariegård"

Laurids Skau var født den 22. maj 1817 i Sommersted, hvor faderen var sognefoged og ejer af en gammel slægtsgård. Laurids Skau var i besiddelse af usædvanlige evner, en omstændighed, som henledte professor Flors opmærksomhed på ham. Da han holdt sine ildfulde taler ved de første fester på Skamling i 40'erne, blev hans navn kendt landet over. 1843 valgtes han til sekretær for Den slesvigske forening og udførte her et betydningsfuldt arbejde, ligesom han kom i forbindelse med fremtrædende mænd i kongeriget. Han var virksom for oprettelsen af Rødding højskole og blev medlem af skolens bestyrelse. I 1846 købte han en gård i Hovst i Vilstrup sogn og blev senere stænderdeputeret. 1849 blev han medlem af folketinget for Skanderborg amts 3. valgkreds, 1852 amtsforvalter i Haderslev vesteramt og senere medlem af rigsrådet. Laurids Skau ønskede Slesvig indlemmet i kongeriget og var en modstander af delingstanken. 1855 købte han Mariegård i Haderslev, og her døde han den 11. maj 1864, tre uger efter Dybbøls fald. Han blev, mens ligvognen kørte foran, fra sin gård båret til sin grav af bønder fra Haderslev østeramt. Tilskyndelsen var denne: Han har båret vor sag i 20 år, lad os nu bære ham til hans grav.

Et sådant forslag vandt imidlertid ingen tilslutning i vesteramtet. Her vedtog man ved en ekstraordinær generalforsamling, at Den nordslesvigske landboforening skulle fortsætte sit arbejde — og under samme navn.

Helt uden mislyd blev dette *intermezzo* ikke, og det tjente ikke til beroligelse, da Haderslev amts landboforenings bestyrelse i 1862 sendte en ansøgning til det kongelige ministerium for Slesvig med bøn om en pengestøtte til sommerens dyrskue og blandt andet begrundede dette andragende med, at det var blevet nødvendigt at oprette en landboforening „med Haderslev som samlingssted som amtets centralpunkt og eneste købstad, hvor befolkningen har tusind forskellige ærinder mange gange om året og hvor øvrigheden bor." Ydermere understreges det i andragendet, at oprettelsen af Haderslev amts landboforening havde haft til følge, at medlemmerne fra den østlige del af Den nordslesvigske landboforening havde meldt sig ud, så der kun blev 60—70 tilbage i den nordslesvigske. Andragendet blev bevilget, og man fik 250 rdl. som tilskud til et dyrskue i Haderslev.

Men i vesteramtet var man ikke blind for den skjulte hensigt, og man blev „forstemt". I en omtale af episoden i „Den nordslesvigske landboforening gennem 100 år" hedder det, at de i andragendet anførte påstande „med et mildt udtryk må betegnes som tendensiøse".

At tale om et skel mellem øst og vest ville vel nok være i for høj grad at sætte tingene på spidsen, men *en forskel* var der på mange måder i syn og opfattelser, i vilkår og levevaner inden for de to amtsdeles landbostand. De spores jo forøvrigt ved lejlighed den dag i dag. Det er ikke meningen her at fortabe sig i den side af sagen, men en antydning turde dog vist være på sin plads.

Pastor Ebeling, som i 1845 forflyttedes fra Spandet til Halk, fortæller på grundlag af personlige iagttagelser: „I vesten er der mere lighed mellem gårdmændene og den såkaldte småstand; her i Halk er førstnævnte i udvortes henseende emanciperte (frigjorte), hvilket viser sig i deres daglige levemåde, klædedragt, afsondring fra landboelsmændene og inderster, i omgang og selskab. Tyendets afsondring fra det daglige spisebord, domestikkernes afsondrede værelser, ja, nogle holde endog forvaltere, ligesom ingen gårdmand selv pløjer, men lader markarbejdet udføre ved tjenestefolkene. Tyendeklassen tiltaler husbonden med „De" og husmoderen „Madam", der ofte igen har sin „Jomfru" eller „Hausmamsell". Gårdmandsklassen, med undtagelse af nogle få, udmærker sig ved sine pragtfulde ekvipager etc., alt med et ord: en udvortes politur, som følger af velstand, men den forårsager og pyntesyge eller lidt for vidtgående klædedragt; dog dømmer jeg måske her vel strengt, fordi jeg i så mange år har været vidne til vestboernes jævne sæder. Men et stort gode har denne udvortes kultur, at man ej her som i vesten plages ved husbesøg eller festlige lejligheder af lugten af den i vesten desværre endnu brugelige drik af brændevin i te og kaffe — —"

Nå, hvad „den brugelige drik" angår — ja, ja, helt ukendt har den næppe været heller ikke i østen!

Men man forstår, at der har været forskel i velstandsomstændighederne eller dog i hvert fald med henblik på udslag af flottere livsvaner — iagttagelser som forøvrigt har været iøjnefaldende i endnu langt senere tider. Liberiklædte herskabskuske og lukkede vogne til brug ved festlige lejligheder og til standsmæssig kørsel „til stads" var udprægede forekomster i østeramtet vel praktisk talt indtil bilerne overtog befordringen.

Fra tiden mellem de to slesvigske krige fortæller fru Sophie Trojel, datter af rektor Thrige, således ifølge „Bogen om Harmonien gennem 150

år", at fruer og frøkener fra østeramtets gårde spaserede rundt i Haderslev by på markedsdagene, iført hvide silkekjoler, og at de var fuldt på højde med deres medsøstre, der boede i byen.

Forskellen gav sig også udslag i interessemodsætninger, blandt andet i uenighed af amtskommunal karakter, beskatningsspørgsmål m. v., mest fremtrædende måske ved debatter, som fandt sted i årene fra 1853 til 1858 i forbindelse med planer om vejanlæg, hvis linjeføring fra Foldingbro til Aabenraa gav anledning til meget skarpe modsætningsforhold mellem øster- og vesteramtsinteresser.

Professor Troels Fink siger i „Den nordslesvigske landboforening gennem 100 år":

„Når østeramtet i 1861 oprettede sin egen landboforening, forklares det ikke alene ved den indre modsætning, der var inden for landboforeningen, men det er tillige vidnesbyrd om den almindelige kontrast mellem øst og vest." Men han føjer til: „Hele denne strid, der nok kunne sætte lidenskaberne i kog, men som dog stort set var en storm i et glas vand, mistede fuldstændig sin betydning, da ulykken i 1864 ramte land og folk. Der var nu andet at tænke på end vejstridigheder og forskel i beskatning."

DET FØRSTE MØDE

MANDAG den 25. november 1861 holdt den nystiftede Haderslev amts landboforening sit *første foredrags- og diskussionsmøde*. Det er værd at standse et øjeblik ved dette møde, fordi det for det første giver et interessant indblik i, hvad man var optaget af på den tid landbrugsmæssigt set, af den grundighed, hvormed man behandlede emnerne, men så endelig også, fordi man præsenteredes for personer, der flokkedes om foreningen og dens arbejde; det var i fremtrædende grad mænd, der hørte hjemme i rækkerne af slægtled, som gennem tiderne havde øvet en fremragende indsats også på det folkelige og nationale livs område, en linje, som siden blev fulgt op af betydelige efterfølgere både under fremmedherredømmet og op til vor egen tid.

To hovedspørgsmål var til behandling ved dette første møde. Først: „Hvorledes tilvejebringes på den billigste måde den største og bedste gødningsmængde, og hvorledes anvendes den hensigtsmæssigst?". Og dernæst: „Under hvilke omstændigheder kan renbrak anses for overflødig uden skadelig virkning på de øvrige afgrøder?"

Gammel bullade fra 1654, tilhørende Markus Andresen, Ørby

Mødet var meget talrigt besøgt, og der blev ifølge „Dannevirke"s referat optaget en stor mængde nye medlemmer, ligesom diskussionen var meget livlig.

Det kunne være fristende at gengive referatet af denne forhandling i sin helhed, men det tillader pladsen desværre ikke. Referatet fylder to lange, dengang meget brede avisspalter og indholder interessante enkeltheder om fremtrædende landmænds syn på tingene.

Formanden, amtsforvalter Laurids Skau, ledede mødet, og han begyndte med en bemærkning om, at det sikkert var rigtigt, at landboforeningen begyndte sin virksomhed med gødningen, thi det var ved dennes forøgelse og gode behandling, at landmanden ville opnå de væsentligste fordele. Såvel behandlingsmåden som anvendelsen var i de forskellige egne af amtet forskellig, og han anså det derfor for gavnligt, at forsamlingen ville udtale sig derom.

Og det var forsamlingen særdeles villig til. Møller Schrøeter, Hadersley Slotsvandmølle, oplyste, hvorledes han opsamlede en større mængde ajle, som frembragtes ved en temmelig stærk fodring med grut. Ajlen opbevaredes i en lufttæt grube, fra hvilken den, når den var gået i gæ-

ring, blev udført på marken. Al halmen lod han skære i hakkelse, hvorved han erholdt en kort og ensartet gødning. Han anslog ajlens værdi til en trediedel af den faste gødning.

På lignende måde blev der fremsat udtalelser om „gjorte erfaringer" af Hinrichsen fra Vojenslund, kammerråd Juhl, Hjerndrup, E. Skau, Sommersted, møller Windfeld, Østergårdsmølle, Buch fra Tvendesminde, gdr. Friis, Ejsbøl, der meddelte, at han ved siden af møddingen havde en grube, hvorhen gødningsvandet blev ledet. Gruben blev tid efter anden fyldt med halm eller andet, som var tjenligt til at optage ajlen. Når denne masse var forrådnet, blev den kastet op på møddingen og gruben fyldt pány.

Spørgsmålet om brak var ligeledes genstand for en lang drøftelse, hvori deltog kammerråd Juhl, der stærkt anbefalede brakken, hvorimod Buch fra Tvendesminde troede, at brak kunne undværes ved rodfrugtdyrkning; Hans Krüger fra Bevtoft sagde, at han efter kartofler havde avlet lige så godt som efter ren brak; endvidere talte gdr. Friis fra Fredsted, jagtjunker Fangel, Ulvshus, Peder Skau, Bukshave, kammerråd Juhl, der betragtede rodfrugtavlen nærmest som en modesag, den var alt for usikker; Windfeld var derimod af den opfattelse, at rodfrugter forøgede gødningsmassen. Jagtjunker Fangel mente imidlertid, at man ved opfodring af roer kunne opnå en betydelig pengeindtægt.

Laurids Skau sluttede diskussionen med at fremhæve, at han var af den mening, at roerne sikkert ville komme til at afløse brakken, forudsat, at man kunne få den fornødne arbejdskraft.

„Dannevirke" oplyser, at man „efter mødet samledes til et muntert festmåltid, hvor, efter skålen for kongen, en mængde forskellige toaster med ønsker for et vedvarende godt forhold mellem by og land udbragtes. Efterhånden antog skålerne imidlertid ikke blot et almindeligt patriotisk, men ret egentlig politisk præg. Med hensyn til dette sidste tillader vi os for fremtidige sammenkomsters skyld at ytre *en lille tvivl* om, hvorvidt denne vej netop er den ønskelige og hensigtsmæssigste at betræde ved en forenings møder, der i og for sig have en rent praktisk tendens."

Denne sidste bemærkning sigter vel sagtens til, hvad der blev gjort gældende allerede ved Den nordslesvigske landboforenings oprettelse i 1846, nemlig at den ny forening skulle være aldeles fri for hensynet til sprogforskellighederne og politiske tendenser; det skulle være en ren upolitisk forening, der alene skulle varetage landbrugets tarv.

Bemærkningen skal sikkert ses på baggrund af tidens, 40ernes nationalpolitiske røre og dønningerne, der nåede langt ud og dybt ind.

Men heller ikke stifterne af Haderslev amts landboforening har på noget tidspunkt været i tvivl om, at foreningen først og fremmest skulle beskæftige sig med landbrugsfaglige anliggender. Det første møde giver udtryk herfor. På den anden side er der naturligvis aldrig lagt skjul på, at landboforeningen var en dansk forening, hvad samme mødes afslutning jo også klart viser. At man så senere fra de prøjsiske myndigheders side jævnførte danskhedsbekendelser med politik er en helt anden historie. Men stort set tør det vist siges, at dette første møde blev retningsgivende for udviklingen inden for landboforeningen gennem skiftende forhold indtil vor egen tid.

Ved samme møde blev det forøvrigt vedtaget, at foreningens næste foranstaltning skulle være et nytårsbal. Det blev afholdt på „Harmonien" den 5. januar 1862 og var besøgt af 400 deltagere. Hermed blev indledet en anden gren af foreningens virksomhed: de selskabelige sammenkomster, som ligeledes er opretholdt gennem alle årene. Også ved nytårsballet blev der ved bordet udbragt skåler for kongen, for landboforeningen, for modersmålet, for kvinden og for et godt forhold mellem land og by. Og det er værd at lægge mærke til, at der også til opretholdelsen af dette gode forhold er udfoldet prisværdige bestræbelser i al den tid, landboforeningen har eksisteret.

„*Harmonien*" var, som allerede nævnt, fra første færd landboforeningens faste borg og tilholdssted, ikke alene for faglige og selskabelige foranstaltninger, men også som stedet, hvor man mødtes, når bybesøgenes forretningsmæssige anliggender var til en side. Her drøftede man nyt med byfolkene. Her fik man en whist eller en l'hombre, der nok siden i en nyere tid blev til en skat, og havde det hyggeligt en stund under venskabelige forhold. Det var navnlig om mandagen, den hævdvundne torve- og markedsdag, at man kunne træffe østeramtets landmænd på „Harmonien" — eller på „Skulderbladet", der dengang var et yndet tilholdssted for landmænd fra den nordlige del af amtet.

Der blev straks efter foreningens start indledet forhandlinger med „Harmonien"s ledelse om at få overladt den senere havestue som læseværelse og sådan, at foreningens medlemmer to gange om ugen kunne disponere over dette lokale.

DET FØRSTE DYRSKUE

JORDENS behandling, foranstaltninger til hornkvægets udvikling, spørgsmål om mejeribrugets nytte og dyrskuerne som et nyttigt led i arbejdet var hovedproblemer i tiden omkring landboforeningens start. Man samledes endog til fællesskuer, således allerede i 1854 i Flensborg og i 1859 i Haderslev, hvor der det år holdtes landmandsforsamling — et hele landet omfattende stævne — i forbindelse med dyrskue. Ved denne lejlighed var foruden fremtrædende mænd inden for dansk landbrug også ministeren for Slesvig, baron Blixen-Finecke, svoger til den senere konge, Christian IX, til stede. Ministeren deltog i dyrskuemiddagen og holdt her en storpolitisk tale. Det var til denne landmandsforsamling, Edv. Lembcke skrev sangen „Du skønne land med dal og bakker fagre", og det er om dette landmandsmøde, Peder Skau, Bukshave, i sine erindringer skriver, at „det havde en gavnlig indflydelse på befolkningen herovre, navnlig den del af den, som sjældent havde haft lejlighed til at lære intelligente landmænd fra kongeriget at kende. Nu fik man se og høre, at vi i mangt og meget stod tilbage og kunne lære meget af dem. Følgen heraf blev, at bønderne herefter begyndte at sende deres sønner til kongeriget for at lære landvæsen dér i stedet for, som det tidligere havde været skik, at sende dem til tyskerne."

Det var et lille sidespring, men det markerer *en bestemt linje* i hele landboforeningsvirket, som det er værd at lægge mærke til. Det viser, at ikke alene det faglige, som naturligvis var det egentlige, men også det alment folkeligt oplysende, det kulturelle og nationale, hvor det naturligt føjede sig ind i planen, tidligt havde sin plads i arbejdet.

På skuet i forbindelse med landmandsforsamlingen var der udstillet ialt 50 hingste, deraf var de 21 fra Sønderjylland og af dem igen 15 fra Haderslev østeramt og 3 fra vesteramtet. Der var 70 hopper, 41 fra Sønderjylland, deraf 30 fra østeramtet og 5 fra vesteramtet. Der var 50 tyre, deraf 26 fra Sønderjylland og af dem 12 fra østeramtet og 6 fra vesteramtet. Af køer var der 109, deraf 52 fra Sønderjylland og af dem 37 fra østeramtet og 6 fra vesteramtet. Af får var der 36, deraf 14 fra Sønderjylland og af dem 6 fra østeramtet og 2 fra vesteramtet. Af svin var der 14, deraf 8 fra Sønderjylland og af dem 3 fra østeramtet og 2 fra vesteramtet.

Knap halvdelen af dyrene var fra egnen syd for Kongeåen, og af de uddelte 44 præmier gik de 26 til dyr fra det sønderjyske område. Det

drejede sig om ialt 7 kongepræmier (af ialt 12), 3 første-, 8 anden-, 5 tredie- og 3 fjerdepræmier. Af disse præmier gik ialt 15 til Haderslev østeramt og kun en, en tredieprædmie til vesteramtet.

Sit første dyrskue afholdt landboforeningen den 7. juli 1862 på en mark bag ved Mariegård i Gammel Haderslev. Til rådighed var et samlet præmiebeløb på 750 rdl., deraf 500 rdl. af foreningens egne midler og de 250, som var stillet til rådighed af det kgl. ministerium i Slesvig. Der var 4 præmier for hingste, 5 for hopper, 4 for tyre, 5 for køer, 4 for orner og 4 for søer.

Der var fremstillet 13 hingste, 65 hopper, 29 tyre, 107 køer, 5 orner og 10 grisesøer.

Der foreligger en beretning, udarbejdet af bestyrelsen, som giver et indtryk af de dyr, der var fremstillet ved det første dyrskue. Det fremgår heraf, at hingstene ikke alle var af fineste kvalitet. Men om hingsten, der fik 1. præmie siges det dog, at den er af „egnens race", hvorved i almindelighed forstås en noget forædlet og forskønnet jysk race — hvad altså efter den tids forhold må have været det foretrukne.

Hopperne får et bedre vidnesbyrd. Om dem hedder det, at „det langt overvejende antal vistnok kunne kaldes fortrinlige følhopper", og det tilføjes, at „i almindelighed betragtet synes hopperne at forene den jyske hests soliditet med større elegance, navnlig en mere velrejst hals og til dels et lettere løb."

Om tyrene siges det, at enkelte af dem blev rost, medens der „fandtes nogle stykker, der næppe var heldige som tillægsdyr. I det hele synes der med hensyn til racerne at være nogen famlen til stede, idet befolkningen synes at ville forene malkerace og federace. Vore landmænd køber ikke let en ko eller en kvie, selv med de mest fremtrædende malketegn, når den ikke tillige har en nogenlunde tålelig figur, så den efter nogle års forløb kan sælges til fedning på marsken."

Begrebet korthornskvæg nævnes ikke i beretningen, men det siges, at „nogle af dyrene har præg af at tilhøre den såkaldte Ballum-race (Marskkvæget), andre havde nogen lighed med Angler-kvæget (rødt malkekvæg), medens det overvejende antal upåtvivlelig hørte til egnens race, som den gennem en årrække har udviklet sig." Kendetegnene for egnens race nævnes imidlertid ikke, men der fandtes på det tidspunkt meget sort kvæg, enkeltvis også sortbroget.

Om svinene oplyser beretningen, at de for det meste var af „den lille engelske race", som nu synes at have fortrængt de tidligere kendte, store,

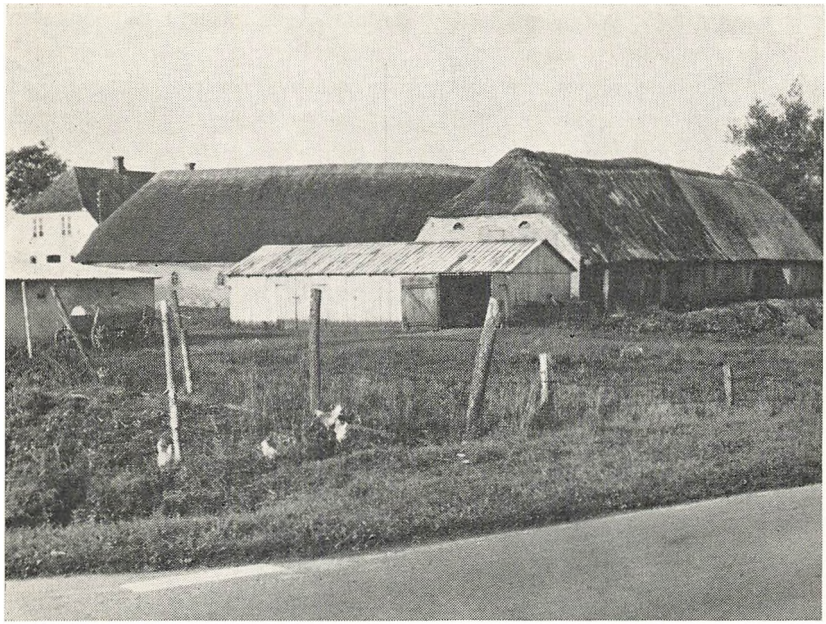

Gammel firelænget gård, tilhørende Chr. Jensen, Nr. Vilstrup

lange svin. Der fandtes dog også afkom efter den store engelske orne, som tilhørte en mand i Gl. Haderslev sogn. Der har dog åbenbart været knyttet en del skepsis til denne ornes muligheder, idet det hedder, at „fremtiden skal vise, hvad den slags skal blive til."

At der kunne ske mærkelige ting i dyreriget også i gamle dage fremgår af følgende notits i „Dannevirke" for 9. august 1861:

„På Graasten Hovedgaard har en so den 28. juli født et ganske mærkeligt misfoster, der dagen efter blev forevist ved landmandsmødet i Aabenraa. Skabningen er sammensat af tvende dyr, begge af hankjønnet og sammenvoxede på siden af hinanden. Den har 8 ben, 4 øren, hvoraf de tvende, med hulningen imod hinanden, sidde lige i nakken på det fælles, men store hoved. Den har kun to øjne og to øjenstene. Sammenvoxningen begynder ved navlen. Den ene krop har en lige hale, hvorimod den anden er krøllet. Ganen er kløvet lige ned i halsen. Forøvrigt var skabningen fuldbåren."

— — —

Alt ialt tyder bedømmelsen på, at man står ved en begyndelse, men uden faste linjer. Men allerede ved det næste skue er der sket fremskridt,

idet man nu for køernes vedkommende skelner mellem fedekvæg og malkekvæg, medens tyrene derimod stadig står opført under én gruppe; det er først ved det tredie skue, at man også for tyrenes vedkommende skelner mellem fedekvæg og malkerace. Der skelnes ved det andet dyrskue endvidere mellem hopper med føl og hopper uden føl, og da der er gået yderligere seks år, forlanges det, at hopperne så vidt muligt skal medbringe afkom.

Ved dyrskuet i 1870 var der også fremstillet samlinger, og der var udsat to præmier for samlinger af eget opdræt, bestående af en tyr og mindst 4—5 køer og kvier; racebetegnelse er der dog ikke tale om.

Det første dyrskue viste tydeligt, at en *forbedring af kvægbestanden*, dens art og kvalitet var tiltrængt. Bestyrelsen tog derfor sagen i sin hånd og vedtog at indkøbe gode avlsdyr til bortlodning eller bortauktionering blandt landmændene ved de årlige dyrskuer. Den offentlige bortlodning blev imidlertid forbudt, men dermed opgav man ikke sagen, men fortsatte med bortlodning blandt foreningens egne medlemmer. Sådanne bortlodninger fandt sted endnu i 90-erne, forøvrigt ikke alene af avlsdyr, men også af avlsredskaber. I 1892 blev der til formålet trykt 2350 lodsedler.

Det var hovedsagelig korthornskvæg, der kom ud i besætningerne ved disse indkøb, til tider dog også rødt og ved lejlighed en enkelt Angler-tyr.

Virksomhedens omfang kan belyses af nogle tal. I 1867 blev der solgt 3 tyre, året efter ligeledes 3, medens man dog i enkelte år nåede op på 6. Auktionerne fortsattes gennem en lang årrække og omfattede ved lejlighed også får.

I 1870 var der blandt de til bortlodning indkøbte tyre „to fortrinlige engelske tyre", og det hedder om dyrene på dette års dyrskue, at „korthornskvæget vinder mere og mere indgang, et glædeligt vidnesbyrd om, hvilke fremskridt landmændene gør på dette område." Ved et møde samme år drøftede man spørgsmålet om kvægopdrætning og krydsning med korthorn, og i begyndelsen af 70'erne blev der gjort forsøg på at nå endnu et skridt frem, idet der var tale om oprettelsen af tyreholdsforeninger, hvad tiden dog åbenbart ikke har været moden til — tanken vandt i hvert fald ikke fornøden tilslutning.

I forbindelse med spørgsmålet om kvægopdræt drøftede man ved et møde allerede sidst i 60-erne, hvad der mon var fordelagtigst, opdræt eller mejeribrug. Flertallet holdt på mejeribruget som det mest indbrin-

gende, men samtidig blev det fremhævet, at dersom man med tiden kunne nå frem til en kvægrace, der hurtigere og lettere blev fed, så ville opdræt give lige så meget som mejerivæsen og måske endda mere.

Bortlodningen, som jo også omfattede avlsredskaber, var dermed tillige et led i bestræbelserne for udbredelsen af kendskab til og brugen af gode landbrugsredskaber, en opgave, hvis betydning bestyrelsen tidligt var opmærksom på. I det andragende, bestyrelsen i 1862 tilstillede myndighederne om tilladelse til afholdelse af bortlodning anføres som „en kendsgerning, at den egentlige landbostand kun langsomt og ofte endog ugerne anskaffer sig nye og forbedrede redskaber, så længe de gamle og forældede ikke er helt opslidte." „Men", hedder det videre, „hvis der blev spredt en del gode redskaber blandt folk på de forskellige egne, så fordelene daglig falder bonden i øjnene, ville det straks virke smittende på naboer og genboer. På den måde har således til eksempel den svenske harve fra først af fundet indgang."

Ved siden af foranstaltninger til kvægavlens fremme var også *hestens røgt og pleje* og de dermed forbundne avlsproblemer tidligt på dagsordenen.

I tiden forud for 1864 fik hesteavlen sin væsentligste støtte gennem stutterierne. En hingst af stutterirace (Frederiksborgstutteriet) stod i 1832 opstaldet på „Thomashus" ved Haderslev, hvor omtrent samtidig en udstationeret stutterihingst, indført fra England, var til rådighed. Hertug Christian August af Augustenborg havde på sit gods et stutteri med engelske fuldblodsheste, som i 30'erne og 40'erne øvede indflydelse på avlen, men vist forøvrigt ikke i særlig heldig retning. Hans bestræbelser medførte bl. a., at der i 1831 blev oprettet en væddeløbsforening i Haderslev, som lod afholde et stort væddeløb. På Koldinghus blev der i 1843 oprettet et landstutteri som købte 40 Yorkshirehingste i England, hvoraf to blev udstationeret i Haderslev amt. Den ene, en mørkebrun hingst, „Regulator", stod i 1852 i Hoptrup og bedækkede 82 hopper. Ved dyrskuet i Gram i 1854 fik Hans Nissen, Hammelev, 1. præmie for en sådan Yorkshirehingst. Endvidere var der „Det slesvigske landsstutteri". Til dette stutteri blev der købt 12 hingste. Det var dels danske, dels sådanne, som var indkøbt i Hannover og Nordfrankrig. En af de danske, en rød hingst ved navn „Ellerup", blev fader til en brun hingst, som virkede i Vandling. Dens søn, „Thor I", hos N. Rasmussen, Vandling, og sønnesønnen, „Thor II", hos Hansen, Anderupgård, fik en overgang betydning for hesteavlen inden for foreningens område. Men herom senere.

Ved et landbomøde i 1865 vakte ritmester v. Düring, Damager, mere end almindelig opmærksomhed med et forslag, som gik ud på, at fuldblodsstutterivæsnet skulle fremmes ved statens hjælp sådan, at der til udstationering i forskellige egne kunne købes 14 hingste og 100 hopper. Planen var genstand for en meget livlig drøftelse, men ikke for overdreven venlig modtagelse. Forsamlingen vedtog enstemmigt ikke at støtte den. Man påpegede en række mangler, navnlig dette, at den ville blive alt for kostbar. Man samlede sig i stedet for om en udtalelse, hvori det hed, at „det ville være heldigt, om landboforeningerne ved de årlige dyrskuer erholdt et beløb af statskassen af lignende størrelse som det, foreningerne selv stiller til rådighed, da gode præmier ville virke særdeles heldigt både til hesteavlens og kvægavlens fremme." Hvorvidt et sådant forslag blev imødekommet, forlyder der intet om.

HØJSKOLE I VONSBÆK

En sag af videregående betydning, som den nystiftede landboforening blev stillet over for kort tid efter starten var spørgsmålet om oprettelsen af en højskole for Haderslev østeramt. Der herskede på det tidspunkt en vis utilfredshed med ledelsen af Rødding højskole, et forhold, som bidrog til de nye planers fremkomst.

De drøftedes ved et møde, som på bestyrelsens foranledning blev afholdt den 2. februar 1862. Ved mødet skulle pastor Rasmussen, Halk, holde foredrag om oprettelsen af „en højere undervisningsanstalt i amtets østlige del". Til mødet var amtets lærere indbudt, og en del af dem havde givet møde.

Pastor Rasmussen fremhævede i sit foredrag „Nødvendigheden af en højere og fyldigere uddannelse af bøndersønnerne, end den, der kan opnås i landsbyskolen." Han påpegede endvidere det lidet hensigtsmæssige i at sende de unge et halvt eller et helt år til videreuddannelse hos en eller anden skolelærer i det sydlige Slesvig. Man kunne spørge, sagde han, hvorfor bønderne ikke sender deres sønner til Rødding højskole. Årsagerne til denne mærkelighed ville han dog ikke fordybe sig i, blot ville han fastslå som en kendsgerning, at det var en ren undtagelse, når nogen fra østeramtet sendte en søn til Rødding højskole.

Sagen blev gennemdrøftet, og ved et senere møde blev der nedsat et udvalg til nærmere overvejelse af den.

CHRISTEN JUHL var født i Hjerndrup i 1806. Ligesom faderen var han i de unge år optaget af handel med hjemmegjorte, uldne varer, et hverv, der førte ham viden om — så langt som til Mecklenborg og Hannover. I 1832 overtog han faderens smukke gård og kom snart i forreste række blandt danskhedens forkæmpere. Han blev medlem af aktieselskabet Højskamling og indtrådte i 1847 i Den slesvigske forening. I 1853 blev han stænderdeputeret og i 1859 udnævntes han til kammerråd. Efter krigen 1864 blev han medlem af amtsrådet og indehaver af forskellige andre tillidshverv. Kammerråd Juhl var en dygtig og driftig landmand. Han døde den 25. januar 1873.

Christen Juhl, Hjerndrup

Men mere blev det heller ikke til i denne omgang. Efter nogen tids forløb blev planen stillet i bero — af tre grunde. For det første var der ingen penge, for det andet stod man over for åbningen af en lignende skole i Oversø i Sydslesvig, som man ikke ville påføre konkurrence, og for det tredie ville man se tiden an for at afvente, hvorvidt lærerbesætningen på Rødding højskole ville formå at give undervisningen et sådant opsving og en sådan retning, at billige krav kunne tilfredsstilles."

Men gemt er som bekendt ikke glemt, og forventningerne til Rødding højskoles lærerbesætning er åbenbart ikke bleven opfyldt, for i 1868 var spørgsmålet påny til drøftelse ved et møde i landboforeningen, og ved den lejlighed skred man til handling. I oktober 1869 blev skolen, der fik beliggenhed i Vonsbæk, indviet.

Ved den lejlighed sagde skolens forstander, kandidat West, at undervisningen først og fremmest skulle tage sigte på at dygtiggøre de unge til deres særegne stilling som landmænd, men desuden skulle den dygtiggøre dem til et arbejde i det samfund, hvis borgere de var. Og derfor skulle de unges modersmål og deres fædres historie dyrkes med liv og lyst i skrift, tale og sang. Eleverne skulle bo på skolen, der bestod af en hovedbygning og to mindre sidehuse. Det hed om skolen, at den havde fået en særdeles god beliggenhed i en dejlig skovrig egn tæt ved havet i et sogn, der mere end de fleste andre i Haderslev amt havde holdt sig fri for påvirkning syd fra.

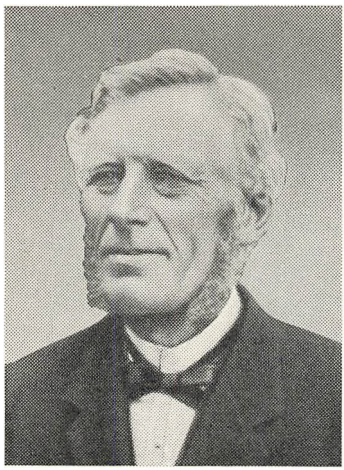

J. P. Friis, Ejsbøl

J. P. Friis var født i Ejsbøl den 13. august 1827. I 1848 overtog han sin fødegård. Han var en anset mand og beklædte en lang række tillidshverv. Han var formand for landboforeningen i 21 år. Han var med til at oprette Sparekassen for Haderslev byes omegn og i mange år dens formand. Han var endvidere medlem af kredsdagen (amtsrådet). I 1866 var han medlem af den deputation af danske nordslesvigere, som rejste til Berlin for at takke kong Wilhelm I for løftet i paragraf V. I 1868 valgtes han som stedfortræder til provinslanddagen, og i 1877 blev der af landboforeningens medlemmer overrakt ham en hædersgave som anerkendelse for det arbejde, han havde udført. Han døde den 29. januar 1889.

Men længe fik højskolen i Vonsbæk ikke lov til at virke for sit formål. Under den fransk-tyske krig 1870/71 blev forstanderen arresteret, og siden måtte skolen dele skæbne med Rødding højskole. Den blev lukket af tyskerne. Her som på så mange andre områder blev begyndelsen til et frugtbart arbejde kvalt af magthaverne. Men det er værd at tænke på, at et arbejde for ungdommens dygtiggørelse, en gren af virksomheden, som landboforeningen i vore dage lægger megen vægt på, blev optaget allerede for 100 år siden.

Fremme var i de år tillige spørgsmålet om oprettelsen af *eget bibliotek*, et spørgsmål, som forøvrigt gav anledning til pinlige uoverensstemmelser. Kort efter foreningens oprettelse blev der fremsat forslag om nedsættelse af et udvalg til forberedelse af denne sag, og der blev stillet 200 rdl. til rådighed for formålet. Og dermed synes arbejdet i første omgang at være gået i stå. Hvad den egentlige årsag har været fremgår ikke af protokollen, der kun meddeler, at det nedsatte udvalg havde købt bøgerne, og at alt var såvidt i orden, at udlånet kunne begynde i april måned 1868.

At der har været tale om alvorlige uoverensstemmelser — måske mellem bestyrelsen og udvalget eller bestyrelsen indbyrdes, ses deraf, at biblioteksagen ved den følgende generalforsamling fik et formandsskifte til følge.

Under drøftelserne blev det spørgsmål rettet til bestyrelsen, om udvalget, der havde med biblioteksagen at gøre, var imod sagen. Der blev ikke givet noget direkte svar, men et medlem af udvalget oplyste, at bøgerne var indkøbt og alt klar til udlån, ligesom også regnskabet var afleveret til bestyrelsen.

Ifølge protokollen affødte dette spørgsmål „en ubehagelig diskussion". Diskussionen refereres ikke, men den førte til, at formanden, kammerråd Chr. Juhl, der var bleven formand i 1865, nedlagde sit mandat.

Ved en senere, ekstraordinær generalforsamling valgtes J. P. Friis, Ejsbøl, til formand med 74 stemmer. Peder Skau, Bukshave, fik 29, H. Juhl, Hjerndrupgård, 12, og kammerråd Juhl, Hjerndrup, 5. K. Windfeld, Østergårdsmølle, blev sekretær, og som nyt medlem af bestyrelsen indtrådte H. Juhl, Hjerndrupgård.

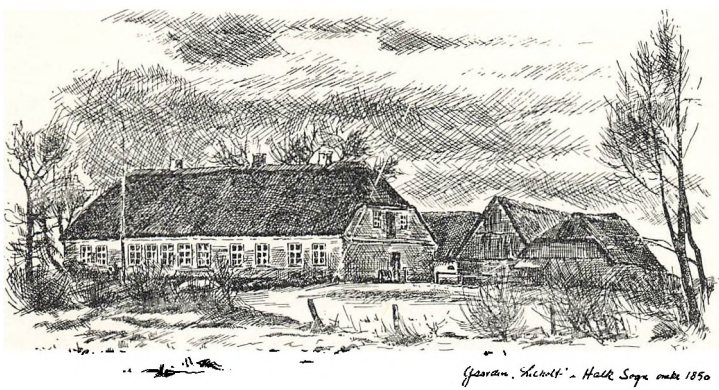

UNDER TYSK STYRE

EFTER den ulykkelige krig i 1864 fulgte landsdelens afståelse til Prøjsen, og det blev indledningen til 56 års fremmedherredømme. Med denne omvæltning blev meget anderledes også for foreningsarbejdet.

Om selve de skæbnesvangre begivenheder oplyser foreningens gamle protokoller ikke så forfærdelig meget. Fra generalforsamlingen den 7. december 1863 hedder det, at formanden åbnede mødet med et tilbageblik over de seneste måneders begivenheder. Han nævnte kongebesøget i Nordslesvig og majestætens, kong Frederik VII's død samt den ny konges — Christian IX's — tronbestigelse, der truede med at få en krig med Prøjsen til følge. Han oplyste, at der af hensyn til de usikre forhold ikke havde været holdt møder i efteråret.

Det omtalte kongebesøg fandt sted i oktober måned 1863. Kong Frederik var ved den lejlighed også i Haderslev, hvor han bl. a. overværede et bal i „Harmonien" og efter indbydelse af bønder i Tyrstrup herred deltog i en spisning i gæstgivergården i Christiansfeld, ved hvilken lejlighed Peder Skau, Bukshave, talte.

Ved generalforsamlingen den 7. december besluttede man at udsætte spørgsmålet om sommerens dyrskue til senere, idet man foretrak at afvente situationens videre udvikling. Imens udbrød krigen, og sommeren 1864 fik man andet at tænke på end at holde dyrskue. Dannevirke blev rømmet i februar, dele af hæren kom på tilbagemarchen nordpå gennem Haderslev, den 18. april faldt Dybbøl, og ved den tid, dyrskuet skulle have været afholdt, tog prøjserne Als.

Halvanden måned før døde foreningens første formand, Laurids Skau — bror til Peder Skau — og der blev stille omkring landboforeningen.

Ikke før i marts 1865 kunne man samles igen for at vælge ny formand. Det blev som nævnt foran kammerråd Christen Juhl, Hjerndrup, en af Haderslev-egnens betydelige mænd.

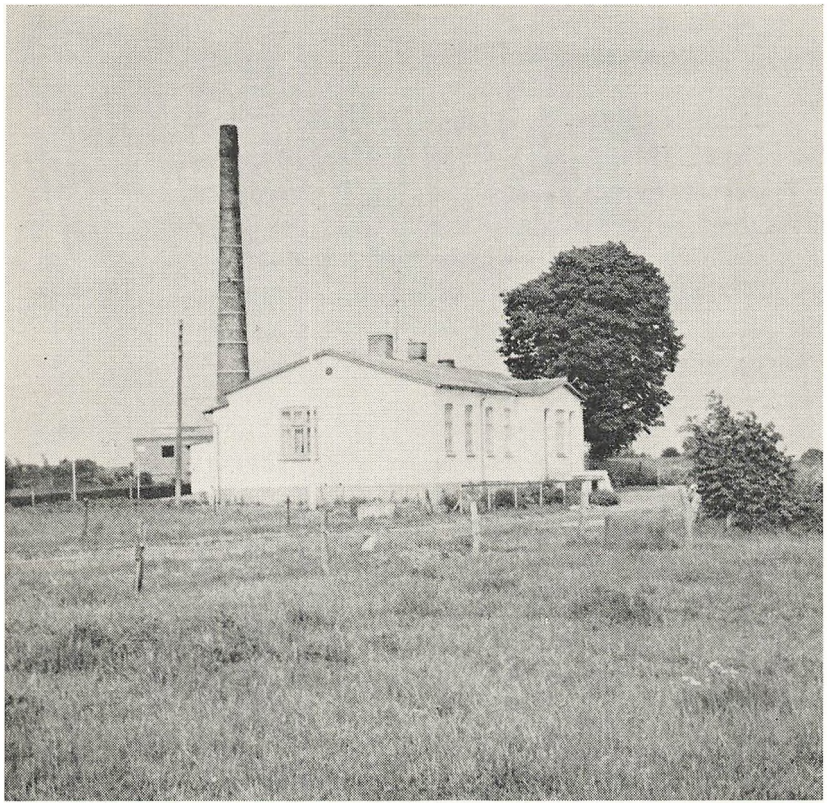

Ørby andelsmejeri, opført 1894

Foruden de allerede i det foregående omtalte opgaver beskæftigede man sig i slutningen af 60'erne inden for foreningen også med *plantningssagen*, som mange i en årrække var stærkt optaget af. Det var vistnok forstråd Fangel, Ulvshus, der satte fart i dette arbejde. I 1865 blev der bevilget 250 rdl. til formålet. I flere år lå tilskudet på 100 rdl. eller mere, indtil det midt i 70'erne var nået ned på 50 rdl.

Om virksomheden iøvrigt kan det oplyses, at der et enkelt år fra en plantage i skoven Kreisel ved Moltrup blev uddelt 21.600 gran- og 4500 elle-planter samt en del frugttræer til fremme af plantningsarbejdet — og alt til halv pris.

Gødningsspørgsmålet hørte fremdeles til de vigtige emner. Ved et møde i 1868 var følgende spørgsmål på dagsordenen: „Lønner det sig

at anvende kunstgødning i større udstrækning end hidtil?" Spørgsmålet blev i overvejende grad besvaret med ja. En taler mente, at den tid ikke mere var fjern, da det ville være nødvendigt at tilføre jorden mere gødningsstof, og det måtte nærmest ske i form af kunstgødning. Man havde i så henseende, lige som med henblik på kvægavlen, opmærksomheden henvendt på England. Det blev nævnt, at man i England havde benyttet kunstgødning siden 1840, og en landmand, der i længere tid havde opholdt sig i Skotland, fortalte, at man der anvendte indtil 800 pund Guano pr. td. land. I 1870 drøftede man oprettelsen af en „Gødningsforening". Også sædskiftet var på dagsordenen; blandt andet ved et møde i Christiansfeld, hvor foreningen jævnligt holdt møder i den første tid.

I 1865 fik bestyrelsen bemyndigelse til at lade vælge *kredsformænd* i hvert sogn. Det var begyndelsen til det tillidsmandssystem, hvorpå foreningen stadig bygger. Og det er interessant at se, at der dengang endnu valgtes kredsformænd for sognene Bjært, Dalby, Taps, Vejstrup, Vonsild og Ødis — det gamle 8 sognes-område, som altså da hørte med til landboforeningens område.

Foranstaltninger til jordens forbedring ved passende behandling var naturligvis et fast led i arbejdet. Man drøftede sædskifte, gødningsproblemer, grundforbedring ved afvanding og mergling og efterhånden også nødvendigheden af, at al brugbar jord blev inddraget til fordel for planteproduktionen, navnlig korn, når konjunkturerne opfordrede hertil.

Man indførte præmiering af veldyrkede husmandslodder. Der blev ydet betydelige beløb til dette formål. Ved en lejlighed blev der uddelt et sølvbæger til ejeren af det bedst dyrkede husmandsbrug.

Der blev arrangeret *produktudstillinger,* der ikke alene omfattede korn- og frøsorter, frugt og haveurter, men også mejeriprodukter, røget flæsk, kød og pølser; der var også husflidsgenstande og håndværksfrembringelser som sadelmager-, bødker-, rebslager- og pottemagerarbejder.

I begyndelsen af 70erne var man stærkt optaget af fodringsproblemer og af debatter om, hvilke korn-, især hvedesorter, der i de senere år havde vist sig at være de bedste. De fleste nyere hvedesorter betegnedes som mindre skikkede for egnen, og man holdt på, at en blanding af flere forskellige hovedsorter havde givet det største udbytte. Ind imellem gav også mejeridriften anledning til fornyede drøftelser, og i 1878 var der en overgang tale om prøvemalkning.

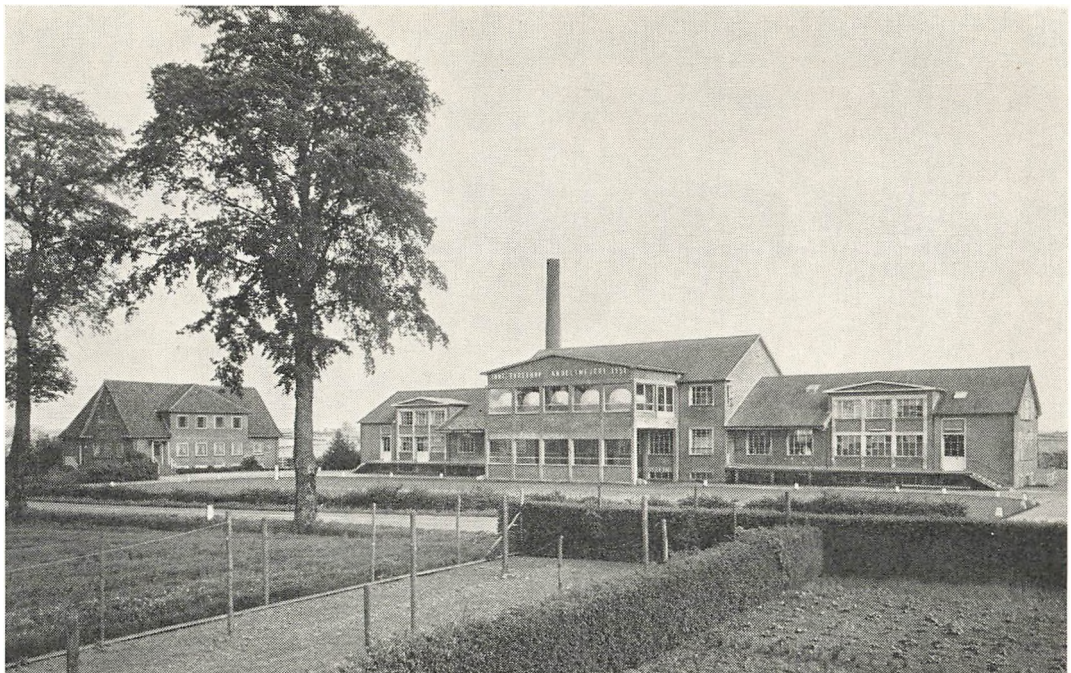

Tyrstrup ny andelsmejeri og tappecentral, opført 1951

Iøvrigt ser det ud til, at interessen for *mejeribruget* var stigende efter 1870. Flere af de nordslesvigske landboforeninger gik i 1873 i samarbejde om ansættelsen af en mejeriassistent, og blandt foredragsemnerne lægger man foruden mejeribrugsproblemer nu også mærke til spørgsmål om kreaturfodring og mejeribrug. Det var vandmejerier, man arbejdede med. Man arrangerede udstillinger af smør og ost samt redskaber til brug i mejerierne.

Den første mejeriudstilling blev afholdt i Gram i foråret 1875. Der var her udstillet 51 numre smør. De 7 bedste smørprøver fik præmie og 10 hædrende omtale. De 4 præmierede prøver var fremstillet af en mejerske, de 3 af husmødre. På en tilsvarende udstilling i Gram i 1877 var der udstillet 65 mærker smør og 20 oste. Der uddeltes ved denne lejlighed 13 præmier for smør, hvoraf de 3 var fremstillet af mejersker, de øvrige af husmødre. Ved denne udstilling talte L. B. Poulsen, Bovlund, om sit eget kreaturhold, der omfattede 7—8 køer, hvoraf han havde haft et gennemsnitligt årsudbytte på 225 pd. smør pr. ko.

Ritmester v. Düring fremsatte i de samme år en stor plan om anlæg af en *roesukkerfabrik i Haderslev.* Stor interesse vakte den nu ikke. Da den var til behandling første gang i begyndelsen af 70erne, besluttede man efter en drøftelse i stedet for oprettelsen af sukkerfabrik at give bestyrelsen bemyndigelse til at indkøbe et kvantum sukkerroefrø af bedste kvalitet til uddeling blandt foreningens medlemmer. Det mente man var mere overkommeligt.

I 1879 var planen pány fremme, og det oplystes da, at omkostningerne ved dens gennemførelse ville beløbe sig til 900.000 mark. Men da sådant beløb vanskeligt vil kunne tilvejebringes i øjeblikket, hedder det i protokollen, kom man heller ikke ved den lejlighed sagens løsning nærmere.

I 1889 drøftede man ved et møde en plan om *oprettelsen af et svineslagteri,* men heller ikke den idé vandt tilslutning — dengang.

SKIFTENDE KONJUNKTURER

I en årrække i begyndelsen af 70erne var der, hvad man kaldte, gode tider for landbruget. Tysklands sejr over Frankrig i 1870/71 og navnlig de mange milliarder, Frankrig måtte udrede i erstatning, prægede udviklingen. Men konjunkturerne skiftede forholdsvis hurtigt. Mod slutningen af 70erne og op igennem 80erne satte det ind med hårde tider for land-

bruget. Priserne på landbrugsprodukter faldt, landejendommene dalede i pris, talrige fallitter fulgte i krisens spor. Varer, som i 1847/50 stod til en værdi af 100, kostede i 1871 133, men i 1886 kun 104. Årsagerne førtes tilbage til de europæiske landes overgang til guldmøntfod. Samfærdselsmidlernes forbedring, pengenes forøgede købekraft skabte muligheder for nye handelssystemer og for nye handelsveje. Der indførtes nu store mængder af oversøisk korn til skade for den hjemlige kornproduktion. For manges vedkommende øgedes vanskelighederne ved, at man i de gode tider havde ført en for kostbar levemåde, havde bygget for dyrt eller haft for mange uproduktive udgifter — og så glemte man, mens tid var, at afdrage tilstrækkeligt på gælden.

Forholdene genspejles i landboforeningens virksomhed, i debatter og indlæg ved foreningens møder. Man drøfter muligheder for besparelser, og det overvejes, om den hidtil benyttede driftsmåde er tilstrækkelig under de ændrede forhold. Man overvejer, om det nu også kan lønne sig fortsat at anvende kunstgødning og indkøbe foderstoffer i samme omfang som hidindtil. Og medlemmerne opfordres til at føre nøjagtigt regnskab over drift og omsætning.

I slutningen af 70erne gav ændringer i Tysklands toldpolitik anledning til store debatter; denne politik blev forøvrigt siden af gennemgribende betydning derved, at der i 1879 indførtes told på korn, ligesom toldafgiften for kvæg forhøjedes.

Toldspørgsmålet var i de år til drøftelse også ved landboforeningens møder, og det ses, at der var fremherskende stemning for beskyttelsestold. I december 1879 var der tale om ophævelse af et reskript, der hidtil havde givet tilladelse til indførelse af magert kvæg. Bestyrelsen havde i den anledning indbudt til et møde, hvor man skulle drøfte kvægtoldens betydning for Haderslev amt. Men her viste det sig, at der var stærkt delte meninger om toldens betydning. Nogle mente, at kvægtoldens opretholdelse ville være til gavn for kvægopdrætterne, hvorfor man burde virke for at få indførslen af magert kvæg forbudt, medens andre var af den anskuelse, at kvægtolden ikke ville få nævneværdig indflydelse, idet der ikke blev opdrættet ret meget. Mødet endte med en beslutning om, at man ikke fra foreningens side skulle foretage sig noget på egen hånd, men afvente, hvad de øvrige nordslesvigske landboforeninger ville foreslå, og så eventuelt give sin tilslutning dertil.

I 80erne og det meste af 90erne udfoldede foreningen en *rig foredragsvirksomhed*. Det er ugørligt at gå i enkeltheder med de mange møder,

V. Mussmann, „Mariesminde"

V. MUSSMANN var født i Ejsbøl 1845. Hans tiptipoldefar, Kaj Mussmann, blev 1708 anden borgmester i Haderslev, medens tipoldefaderen, Mathias Mussmann, i 1757 ligeledes blev anden og senere første borgmester. I 1874 flyttede V. Mussmann til Keldet. Herfra kom han til Hjerndrupgård og derfra igen til Mariesminde i Haderslev. Han havde lært landbrug i Danmark og var bl. a. med til at oprette Nordslesvigsk frøavlerforening, nogle hingsteinteressentskaber, Nordslesvigsk fælleslandboforening m. m. Han døde i København den 20. september 1924.

men nogle skal nævnes, fordi de er retningsgivende for virksomheden fremover. Landbrugskandidat Sonne talte om roedyrkning, dyrlæge Sørensen, Odense, om køernes mælkeydelse, forstander Frantzen, Lundby, om ekstensivt eller intensivt landbrug, forstander Petersen, Ladelund, om mælkens udnyttelse på mindre gårde og senere om andelsmejeribevægelsen, Mads Jensen, Jægerup, om græsmarkernes besåning og behandling, statskonsulent Mørkeberg om tuberkulose hos kvæget, konsulent P. Nielsen, Tystofte, om sædskiftet, Poul la Cour, Askov, om naturkræfterne, statskonsulent Jensen om hesteavl, konsulent Hansen om forsøgsstationen i Lyngby, højskoleforstander Begtrup om Oehlenschläger.

Denne værdifulde forbindelse med betydelige talere nord fra blev imidlertid afbrudt derved, at de prøjsiske myndigheder i slutningen af 90erne formente danske foredragsholdere adgang til de danske foreninger i Sønderjylland.

I begyndelsen af 80erne oprettedes det første andelsmejeri efter dansk mønster, og hermed indledtes en udvikling af vidtrækkende økonomisk betydning også for nordslesvigsk landbrug. Det første nordslesvigske andelsmejeri begyndte virksomheden i Mejlby i 1884, og nogle år senere kom det første i østeramtet, det var Aastrup andelsmejeri. *Mejeri- og kontrolforeningsarbejdet* begyndte hermed at rykke ind på landboforeningsmødernes dagsorden, og det konstateredes, at mejerivæsenet åb-

K. J. WINDFELD var født 7. juli 1833 i Tanderup i Nr. Farup sogn. 1850/51 var han elev på Rødding højskole. I 1852/54 opholdt han sig til videreuddannelse i Skotland, hvor han navnlig beskæftigede sig med roedyrkning og dræning. I 1855 blev han forvalter hos Mussmann i Ejsbøl og købte derefter i 1859 Østergårdsmølle. Her virkede han indtil 1905, hvorefter han flyttede til Haderslev. Windfeld var den første i Haderslev østeramt som anskaffede korthornsbesætning. Han blev medlem af Haderslev amts landboforening allerede ved dens oprettelse og blev nogle år senere medlem af bestyrelsen. I 1890 trak han sig tilbage og blev ved den lejlighed hædret på forskellig vis. Det var efter indtrængende opfordringer, han overtog formandsposten under de vanskelige forhold ved Mussmanns fratræden, og han røgtede hvervet indtil 1905. Windfeld døde i Haderslev.

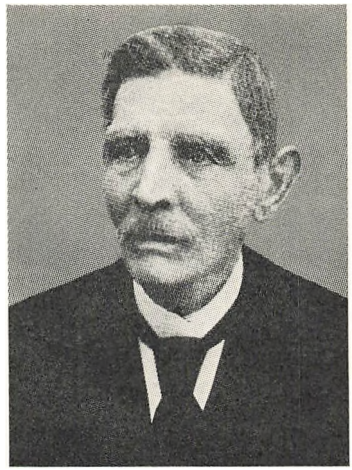

K. J. Windfeld, Østergårdsmølle

nede muligheder for en betydelig indtægtskilde for landbruget. En væsentlig fordel var den, at småfolk og mindre landbrugere ved at slutte sig til mejeriet nu kunne opnå lige så stort udbytte af deres mælk som ejere af større ejendomme. Siden organiseredes også smørsalget i Haderslev amt under andelsprincippet med afholdelse af kvalitetsbedømmelser og udstillinger.

I 1889 døde J. P. Friis, der havde været foreningens formand i 21 og medlem af bestyrelsen i 28 år. Ved en ekstraordinær generalforsamling samme år valgtes V. Mussmann, Mariesminde, til hans efterfølger. Han opnåede 63 stemmer, medens Peder Skau, Bukshave, fik 62. Skau havde, og det var betegnende for hans uselviskhed, virket for at flere stemmer faldt på hans medkandidat. Skau kom dog senere ind i bestyrelsen og blev foreningens næstformand.

Der forekom i de år en række *skifter inden for bestyrelsen*. I J. P. Friis' formandstid var K. Windfeld, Østergårdsmølle, næstformand, V. Mussmann sekretær og P. Wiuff, Sillerup, kasserer; endvidere var der Falle Erichsen, Sverdrup, som samme år (1888) havde afløst Ludvig Schmidt, Hoptrup. I 1890 blev A. Enemark, Høgelund, medlem af bestyrelsen i stedet for K. Windfeld, der ikke ønskede at fortsætte. To år senere nægtede Peder Skau og A. Enemark at modtage genvalg, og i

stedet valgtes Chr. Michaelsen, Kastvrå, og J. Autzen, Djernæs. Herefter blev P. Wiuff næstformand og J. Autzen kasserer.

— — —

Fra virksomheden i de år kan nævnes, at foreningen i 1890 udstillede en samling rødt malkekvæg ved et stort fællesskue i Aabenraa. I 1891 blev der efter indbydelse af statskonsulent P. Nielsen, der var fra Vonsbæk, aflagt et besøg på forsøgsstationen for plantekulturer i Tystofte. I 1892 var foreningens virke i nogen tid hæmmet som følge af et mødeforbud „i anledning af kolerafaren". Ved et møde om mejerivæsen, som holdtes i november 1892, blev man præsenteret for noget ganske nyt, et apparat til kontrolering af mælkens fedtindhold.

Fra 1890 kan endnu nævnes, at foreningen det år besluttede at arrangere *ringridning* i forbindelse med foreningens dyrsker, og i 1895 drøftede man oprettelsen af en „Garantipligtforsikringsforening". I alle disse år vandt foreningen stadig stigende tilslutning. Medlemstallet var i 1863: 372, i 1872: 350, i 1890: 446 og i 1897: 660.

I 1890 skiftede man påny formand. V. Mussmann var kommet i miskredit som følge af, at han havde solgt den store gård Keldet i Vonsbæk sogn til tyskerne. Han nedlagde formandshvervet, og til hans efterfølger valgtes K. Windfeld, Østergårdsmølle. De øvrige medlemmer af bestyrelsen genvalgtes.

FÆLLESLANDBOFORENINGEN

Ved fællesskuet i Aabenraa i 1890 var der forslag fremme om oprettelsen af en *fælleslandboforening for Nordslesvig*, omfattende alle danske landboforeninger. Planen blev drøftet i de følgende år, og i 1893, det år, fælleslandboforeningen blev stiftet, gav Haderslev amts landboforening sin tilslutning. Kontingentet, som siden starten havde været 4,50 mark, blev nu forhøjet til 5 mark, idet de 50 pg. skulle gå til fælleslandboforeningen.

Til de opgaver, som blev overdraget fælleslandboforeningen hørte arrangementet af fællesskuerne, og det første under den nye ledelse blev holdt i Haderslev i 1895. Der var ved dette skue udstillet 59 hingste og hopper, 143 stk. malkekvæg, 41 stk. kødkvæg, 13 får og 21 svin. Foredragene blev holdt af dyrlæge Gram, hvis emne var: „Hvilken indflydelse har korthornskvæget på de nordslesvigske kvægstammer", og af grosse-

rer Julius Nielsen, Haderslev, der talte om, hvorledes afsætningen af vore mejeriprodukter kan fremmes. Endelig var der en drøftelse af emnet: „Rationelt agerbrug med en udvidet foderplantedyrkning på lette og svære jorder".

Det næste skue skulle efter planen have været afholdt i 1900, men det strandede på Køllerpolitikkens indgreb, og et til afholdelse i Sønderborg i 1912 planlagt fællesskue måtte opgives som følge af forbud i anledning af mund- og klovesyge.

Iøvrigt var *fællesskuerne* kendt i Nordslesvig længe inden fælleslandboforeningen blev til. Det første holdtes som før nævnt i Flensborg i 1854, og disse fællesmøder var i de følgende år vigtige led i samarbejdet mellem de 7 danske landboforeninger. I Haderslev holdtes det første sønderjyske fællesskue 24. og 25. juni 1869. Det var besøgt af 6—7000 mennesker. Der var ved dette skue fremstillet 25 hingste, 29 hopper, 22 tyre og 31 køer af federacen, 21 tyre og 52 køer af malkeracen, 20 væddere, 18 får, 4 orner og 5 grisesøer, ialt 227 dyr. Der blev uddelt præmier til 5 hingste, 6 hopper, 4 og 8 til hhv. tyre og køer af federacen og samme antal til malkeracen. Der var mejeriudstilling, maskinudstilling og udstilling af husflid. I de to dage, mødet varede, blev der holdt fire foredrag. Skolebestyrer Wiinsted, Aagaard, talte om erfaringer, den foregående foderknappe vinter havde givet landmændene med hensyn til brugen af hjælpemidler; Winfeld, Østergårdsmølle, behandlede emnet: „Hvorvidt bør den i de senere år med korthornsblod stærkt krydsede vestslesvigske kvægstamme søges udbredt til egne af landet, hvor kvægopdræt eller fedning er almindelig?" Apoteker Worsaae, Aabenraa, talte om de for landbruget nyttige dyr og forpagter Tolderlund, Aarup, om den indflydelse, den foregående usædvanlig tørre sommer havde haft på rørlagte jorder.

En anden af fælleslandboforeningens vigtige opgaver var starten af *„Nordslesvigsk landbrugs- og mejeritidende"* som medlemsblad for de danske landboforeninger. Bladet begyndte at udkomme i 1894. Det begyndte med 331 holdere. Haderslev amts landboforening lå i spidsen med 113. I nyere tid har bladet ofte måttet friste trange kår, men det er dog stadig bindeled og formidler af mejeri- og landbrugsfagligt stof i Nordslesvig med fhv. statskonsulent Johs. Jensen, Aabenraa, som redaktør.

I 1907 blev Hans Hansen fra Ringenæs ansat som fælleslandboforeningens konsulent i planteavl, og med ham begyndte en udvikling, der har

sat dybe spor i sønderjysk landbrug og førte til en fremgangslinje af aller største betydning både før og efter genforeningen. Med ham blev forsøgsarbejdet sat i system, ligesom råd- og vejledningsforanstaltningerne organiseredes. I 1911 blev det endvidere besluttet at ansætte en konsulent i kvægavl. Men da man først skulle have uddannet en mand og da verdenskrigen kom imellem, kunne beslutningen først komme til udførelse i 1920. Da ansattes landbrugskandidat Jørgen Frank af Rødding (nu Nordborg) som konsulent for Sønderjysk fællesledelse af korthornsavl i samarbejde med fælleslandboforeningen.

1. april 1920 afløste konsulent Chr. Nielsen, Rødekro, Hans Hansen i det almindelige planteavlsarbejde, som han ved hjælp af assistenter ledede indtil 1924. Da skete der en tredeling af fælleslandboforeningens planteavlsarbejde, hvorefter konsulent M. N. Bruhn, Rødding, udførte arbejdet i Haderslev amt. Denne ordning opretholdtes indtil 1. januar 1929. Da ophørte landboforeningernes samarbejde med fælleslandboforeningen om planteavlskonsulenterne; de enkelte foreninger ansatte fra nu af deres egne konsulenter. Det blev for Haderslev amts landboforenings vedkommende daværende assistent ved Sønderjysk fællesledelse af korthorn, Fr. Nielsen.

KVÆGAVLEN

I slutningen af 70erne skete der, hvad jo allerede er antydet, en ret afgørende ændring i landbrugets økonomiske udvikling. En strukturændring i retning af forædlede landbrugsprodukter var påkrævet, og følgelig måtte man nu skænke malkekvæget større interesse og opmærksomhed end den, den hidtil drevne fedekvægavl havde opfordret til.

Af drøftelserne i de år ses det da også, at der for eksempel i 80erne blev slået stærkt til lyd for oparbejdelsen af gode malkekvægbesætninger. Landmænd fra forskellige egne af Nordslesvig fandt sammen for at drøfte oprettelsen af et selskab til indførelse af Angler-kvæg, og i Haderslev førtes der lignende forhandlinger; man havde planer om et selskab med en kapital på 10.000 mark, fordelt på andele af 150 mark til fremme af formålet. Også på anden måde blev der arbejdet for udbredelsen af det røde kvæg med det resultat, at en del gårde i østeramtet helt eller delvis gik over til rød besætning.

Tendensen gav sig udslag også på dyrskuerne. I 1891 lagde man på skuet i Haderslev mærke til, at kvæg af federacen var noget svagere repræsenteret end hidtil, og man antog, at dette vistnok skyldtes oprettelsen af andelsmejerier. Noget egentligt skifte var der dog næppe tale om, for om skuet i 1897 hed det, at der var udstillet gode korthornsdyr, navnlig gode tyre, medens der ikke var så meget rødt malkekvæg.

Ikke alene mælke- men også kødpriserne spillede en rolle, og det førte til, at man i udstrakt grad holdt fast ved korthornskrydsninger. Man lagde ikke alene vægt på mælkeydelsen, men også på opdrættet, og ville helst have en betydelig ydelse i begge retninger.

I sin helhed havde kvægbestanden i sidste halvdel af forrige århundrede været genstand for betydelige ændringer. Det grå og sorte kvæg, som havde været fremstillet på landboforeningens første dyrskuer, gik hurtigt ud af sagaen. Ved fællesskuet i Haderslev i 1895 oplyste dyrlæge Gram, Københoved, i et foredrag, at der på Haderslev-egnen havde været en sortbroget „slags", kaldet *Haderslev-koen*, som han dog aldrig havde set, men som antagelig var resterne af en race, der endnu i 70erne hørte hjemme i Kastrup ved Gram. Kastrupperne var sortbrogede, ikke større end anglerne, men finere end disse. I samme foredrag sagde Gram, at der i Ø. Lindet sogn og pletvis hele vejen sydpå til Kopsholt fandtes en kvægrace, der som oftest benævntes „den røde nordslesviger". Der var her tale om resterne af marskkvæget (Ballumkvæget), dyr med en veludviklet krop, mindre end Ballum-koen, og „som hidtil har stået som

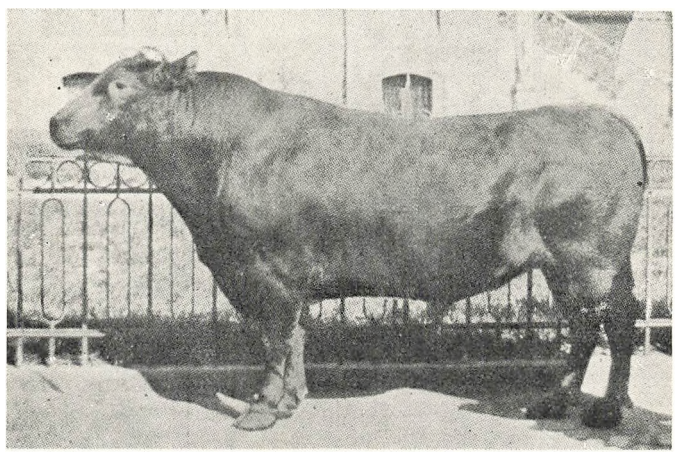

Tyren „Max", rød nordslesvigsk race, født 1902, hos P. Uldall, Høgelund

en mur imod korthornet". På østkysten, sagde han, var korthornet imidlertid stærkt udbredt, og han føjede til, at korthornet havde ødelagt det nordslesvigske malkekvæg med undtagelse af den ændrede form midt i landet.

Omkring midten af det 19. århundrede blev der indført *korthornskvæg fra England* til Sønderjyllands vestkyst. I 1847 således en korthornstyr til Visby hedegård. Men da man havde gode resultater af krydsning mellem korthornstyre og den kraftigt byggede røde Ballum-ko, blev der gjort stærkt brug heraf. De første korthornsbesætninger kom til østeramtet i årene efter landboforeningens oprettelse, men opdræt synes der ikke at have været meget af inden for området. Foruden Angler- og Ballumkvæg blev der enkelte steder indført rødt kvæg fra de danske øer. Men efterhånden som prisforholdene gav korthornskrydsningerne fordelene, vandt de som sagt stor udbredelse.

Omkring århundredskiftet var stillingen da også den, at man mere og mere gik over til korthornet. Kun ganske enkelte holdt endnu det røde malkekvæg fri for indblanding af anden race. Der blev drevet „gennemført krydsning". Nogen egentlig planmæssig avl var der vist ikke tale om. Der blev købt gode tyre, når kødpriserne var høje, og man sløjede af, når priserne var nedadgående.

Det betød nu ikke, at man var aldeles blind for planmæssigt avlsarbejde. I 1904 blev der fremsat et forslag om, at man ved bedømmelsen på dyrskuerne skulle gå frem efter bestemte avlsprincipper og udelukke blandingsvaren. Forståelsen for en sådan reform var imidlertid ringe. Forslaget blev simpelthen stemt ned.

Man gav dog ikke op af den grund. Ved dyrskuerne i de år blev røsterne om, at der savnedes oplysning om de udstillede dyrs ydeevne og afstamning, stadig kraftigere. Kendskab til ydelsen er, sagde dyrlæge Hegelund i 1909, et af de bedste midler til fremgang, og han slog stærkt til lyd for *oprettelsen af kontrolforeninger*, ligesom han gjorde opmærksom på, at man ikke kunne opnå den rette sikkerhed i avlen, sålænge kravet om stamtavler ikke blev gennemført.

Om tyrene sagde han ved samme lejlighed, at folk var for påholdende, når det gjaldt indkøb af gode tyre. Det gjaldt nu ikke alle, for Styding tyreholdsforening havde det år betalt en 2 år gammel tyr med 2200 mark, medens Vilstrup tyreholdsforening havde givet 2500 mark for en ung tyr. De fleste tyre blev indkøbt i Ejdersted, ved lejlighed dog også i England.

Konsulent Jørgen Frank

Selv om der jo nok blev lyttet til dyrlæge Hegelunds anvisninger, gik det i begyndelsen meget småt med oprettelsen af kontrolforeninger. Den første, der kom i virksomhed inden for landboforeningens område, var Christiansfeld og omegns kontrolforening. Senere kom der nogle flere til, men resultater på det område som dem, kvægavlsforeningerne er i stand til at fremlægge ved 100-års jubilæet, var der ingen, der drømte om i 1909.

Der var dog voksende forståelse og fremsynethed også i anden retning. I 1911 blev hele kvægavlsspørgsmålet taget op til overvejelse af fælleslandboforeningen, der lod nedsætte et udvalg til udformning og påvisning af hensigtsmæssige foranstaltninger. Man indså, at en fast plan var påkrævet. Med dette udvalg blev begyndelsen gjort til den i 1920 oprettede „Sønderjysk fællesledelse af korthorn", hvorunder kontrolforeningerne kom til at sortere og som overtog ledelsen af kvægavlen.

HESTEAVLEN

Om udviklingen på husdyrbrugets område er det i det væsentligste dyrskuerne, der giver oplysning.

I årene omkring 1890 var man meget optaget af foranstaltninger til hesteavlens fremme og spørgsmål om oprettelsen af hesteavlsforeninger og hingsteinteressentskaber var da på dagsordenen, og oplysningsmæssigt støttede landboforeningen af al evne sagen. Af kendte foredragsholdere, som dengang var tilkaldt til møder, kan således nævnes den daværende statskonsulent Jensen.

Hingstene, der var fremstillet på foreningens dyrskue i 1862 var af blandet herkomst, men det fremgår dog af en allerede omtalt samtidig skildring, at „både hingste og hopper nærmest var af jysk race." Fra en senere tid nævnes dog også *hingste af engelsk afstamning*. I Haderslev stod således i 1876—77 en engelsk fuldblodshingst „Prince of Wales"; i Djer-

næs stod fra 1881—86 hingsten „Hans" af rød engelsk race og i Hoptrup fra 1870—73 stutterihingsten „Grenader", som sandsynligvis også var af engelsk herkomst. På Damager stod fra 1892—96 „Mulatta" og „Pottinger", men de var af „hvid blandet race". Racebegrebet var temmelig indviklet, men så meget synes dog at stå fast, at der inden for foreningens område ikke alene blev indført engelsk kvæg og får, men også engelske heste.

Men af foreningshingste var det ellers *Thor-slægten*, der hørte til områdets betydeligste. Den var, som omtalt andet sted, af dansk afstamning. „Thor I", som i 1868 blev indkøbt som to-års i Rebbøl og var opstaldet hos N. Rasmussen, Vandling, tilhørte et aktieselskab i Haderslev. Den beskrives som en mørkebrun hingst af slesvigsk type, men dog vistnok med blandet blod i årerne. Den tog 1. præmie på dyrskuerne i Haderslev 1869—73 og døde i 1889.

Efterfølgeren, sønnen „Thor II", blev i 1872 tillagt på en jysk hoppe hos en gårdejer i Råd. Den var noget sværere end faderen og blev betegnet som kredsens bedste hingst. Den fik 1. præmie på Haderslev-skuerne fra 1876—83 og ved fællesskuet i Sønderborg i 1880. Den var opstaldet i Råd fra 1875—82, på Anderupgård fra 1883—88 og i Jels til 1899. Året efter døde den.

Thor-hestene blev fædre til mange kårede hingste, hvoraf en del bortsolgtes ikke alene til Jylland, men også til Østprøjsen og Rusland. Det

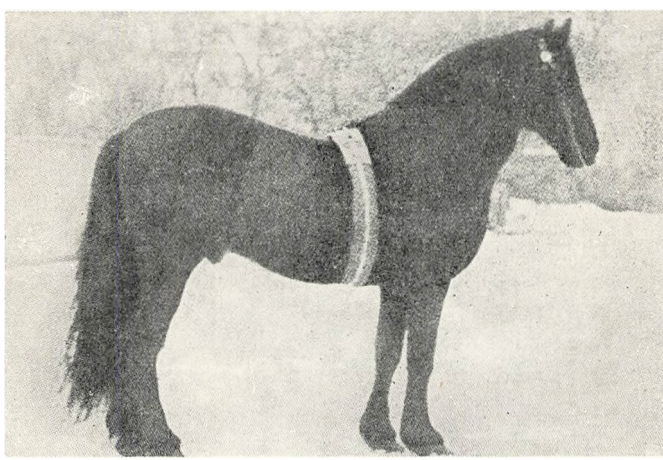

Hingsten „Thor II", født 1872

kan nævnes, at „Thor I" blev fader til 12, „Thor II" til 19 kårede hingste. Om Thor-slægten sagde sagkundskaben, at den var en udmærket repræsentant for den slesvigske type. Men efter at der i den følgende tid var frembragt yderligere 7 og 3 kårede hingste efter hhv. far og søn, forsvandt denne hingste-slægt fra egnen.

I 1890 købte et aktieselskab den treårige jyske hingst „Brun", der var falden efter „Hinge" og en præmiehoppe fra Hadsten. Den fik 1. præmie på fællesskuet i Haderslev i 1895, men blev i 1898 kasseret af kåringskommissionen. Der var et par kårede hingste og nogle gode hopper efter den, men betydelige avlsdyr efterlod den sig ikke.

„Brun" blev i 1898 afløst af „Cæsar", der var født i 1890 på Husumegnen. Moderen var en jysk hoppe, medens faderen var af slesvigsk afstamning. „Cæsar" fik det ry på sig, at den var *den bedste hingst i Husum og Haderslev amter.* Den tog 1. præmie på skuer i Læk, Bredsted, Haderslev, Flensborg og Hamborg og blev endvidere højt præmieret ved skuer i Dresden, Frankfurt am Main og Slesvig. Desværre stod dens egenskaber som avlsdyr, efter hvad der efterhånden viste sig, ikke i forhold til æren. „Cæsar" blev solgt og kasseret i 1903.

Alt i alt var erfaringerne og resultaterne ikke opmuntrende. Alle anstrengelserne til trods var interessen for hesteavlen ikke synderlig stor, og der var kun få gode hopper inden for foreningens område.

Ved et møde i 1898 blev det oplyst, at der var en enke i en by i nærheden af Christiansfeld, som havde stillet 8000 mark til rådighed for landboforeningen til hesteavlens fremme. Men også denne interesse må være kølnet — foreningen fik i hvert fald aldrig pengene.

Man var ikke i tvivl om, at mangelen på virkelig gode avlsdyr var medvirkende årsag til den alt for ringe interesse for hesteavlen. Det blev fremhævet, at den i årene forud for århundredskiftet var præget af uensartethed og dårlig bestand, mere af fejl end af gode egenskaber.

Efter århundredskiftet blev der derfor udfoldet energiske bestræbelser for at bringe mere plan i tingene. Blandt talsmændene og forkæmperne var Jørgen From af Fjelstrup, der siden blev en kendt opdrætter af heste af jysk race. Han indledede ved et møde i landboforeningen i 1905 en diskussion om hesteavlens stilling og foreslog ved den lejlighed indkøb af gode hingste og hopper og mente hermed heste af jysk race. I 1903 havde en hesteavlsforening for Maugstrup og omegn købt den fire-årige „Stanley Munkedal", en svær, dyb og bred jysk hingst af Munkedaltypen. Til trods for, at den blev anerkendt som kredsens bedste hingst,

kom den, som følge af nogle fejl, den var i besiddelse af, ud for en del kritik, og nogen videre betydning for egnens hesteavl fik den ikke.

Selv om Jørgen Froms plan vakte nogen interesse, var det stadig småt med tilslutningen. Ved dyrskuet i Haderslev i 1906 sagde dyrlæge Hegelund i sin kritik af hestene: „Nordslesvig har i den sidste menneskealder aldrig indtaget nogen ledende stilling på hesteavlens område. Landsdelen har stået som et overgangsled mellem nord og syd og har aldrig været under målbevidst ledelse."

Samme år købte Fjelstrup hingsteinteressentskab den tre-årige hingst „Haakon". Den blev i stambogen for jyske heste betegnet som en svær, bred, dyb hingst af god jysk type og med regelmæssige bevægelser. Hingsten havde en god nedarvningsevne og blev far til mange gode hopper. Fra 1906—10 tog den 1. præmie hvert år, og med den blev der gjort et godt skridt frem i retning af det målbevidste. Det viste sig da også, at der allerede i 1908 kunne berettes om god fremgang i avlen. Ved dyrskuet i 1909 var Hegelund da også mildere stemt. Han sagde i sin kritik, at der sporedes en kendelig fremgang for de enkelte afdelingers vedkommende, dette gjaldt især for hopperne og navnlig de unge hopper. Ja, han strakte sig endog til at sige, at bortset fra de egentlige hesteegne kunne der i kongeriget ikke præsteres noget bedre end det, han havde set på dette års skue i Haderslev.

Af karakteristikken fremgik det, at de udstillede heste ikke adskilte sig ret meget fra *den jyske type*. De var noget lettere af „slag", hvilket

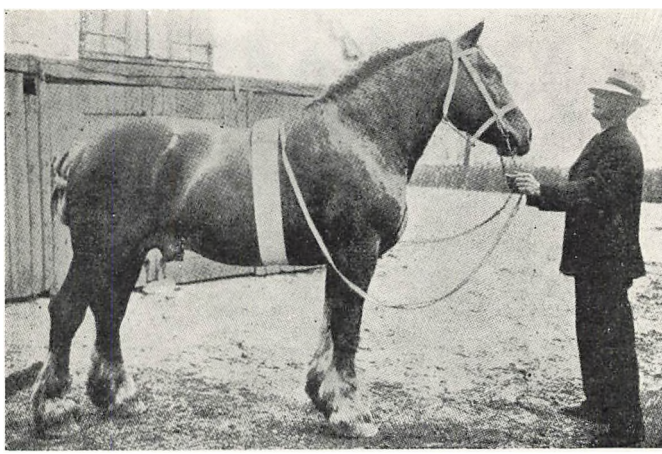

Hingsten „Haakon", født 1903

sikkert tydede i retning af forbindelser med den såkaldte „slesvigske hest".

Den slesvigske hest var fremme i landsdelen til henimod den første verdenskrig. Det var en trivelig mellemformshest med et roligt temperament, sejg og udholdende. Den var i stand til at udføre landbrugsarbejdet på de almindelige gårde og så var den også en god kørehest.

KONFLIKT MED MYNDIGHEDERNE

EFTERHÅNDEN som fortyskningsbestræbelserne efter 1864 tog form, var dansk foreningsvirksomhed i Nordslesvig genstand for de prøjsiske myndigheders særlige bevågenhed. Det gjaldt også landboforeningerne. Enhver lejlighed til indgreb med bøder eller forbud dyrkedes flittigt fra magthavernes side, tit efter småligheds og latterlighedens principper.

For Haderslev amts landboforening begyndte genvordighederne i begyndelsen af 70'erne med, at landråden nægtede at give tilladelse til offentlig bortlodning til fordel for indkøb af avlsdyr og landbrugsredskaber. Afslaget motiveredes med, at der ved det foregående års dyrskue havde fundet „politiske demonstrationer" sted. Hermed sigtedes til nogle bordtaler, der var bleven holdt ved fællesspisningen. Mere behøvedes ikke for at komme i søgelyset.

Ved dyrskuet i juli måned 1895 kom det til et bevæget *optrin på dyrskuepladsen*. Ifølge „Dannevirke" skete der følgende: „En mand havde forset sig på en eller anden måde. Da en gendarm ville arrestere ham, satte han sig til modværge. Gendarmen trak sin sabel og huggede ham over hovedet. Dette vakte en sådan forbitrelse blandt tilskuerne, at nogle mænd fratog gendarmen, der påstodes at være beruset, sablen og pryglede ham. De tilstedeværende gendarmer gav derefter ordre til at rømme pladsen, skete det ikke med det gode, ville der blive anvendt magt. Med dragne sabler og med råbene: Vorwärts, vorwärts! joges publikum ud af pladsen. Vi skal tilføje, at det var nogle besindige mænds optræden, vi kunne takke for, at det ikke kom til sammenstød. Det er en selvfølge, at denne handling af politiet har vakt den største indignation."

Fremstillingen gav herredsfoged v. Krogh anledning til at rykke ud med en „berigtigelse", hvori det hed, at gendarmen var bleven opfordret til at fjerne en beruset mand fra pladsen. Han forsøgte først med det gode,

men da manden satte sig til modværge, gjorde gendarmen eftertrykkelig brug af sine våben. En anden gendarm var imens kommen til, han trak også blank, publikum slog kreds om gruppen og enkelte personer angreb gendarmerne, hvorefter en tilstedeværende dragon fik ordre til at hente gendarmeri-overvagtmesteren. Det var ham, der som følge af publikums truende holdning gav ordre til at rømme pladsen.

Borgmesteren, der tillige var politimester truede med sagsanlæg og det samme gjorde landråden. Men „Dannevirke" fastholdt med megen bestemthed fremstillingens rigtighed. Med hensyn til sagsanlægget blev det ved truslen, og så vidt det kan ses, døde sagen hen, men det bevægede optrin huskedes længe.

Ved dyrskuet i 1874 krævede man fra myndighedernes side, at et påbud om, at „landsfarverne", det vil sige *det tyske flag*, skulle anbringes ved større offentlige udstillinger, også dyrskuerne — blev respekteret. Det skete uden begejstring, men man var nødt til at bøje sig. Og dyrskuet blev, hedder det i „Dannevirke"s omtale, også denne gang en stor folkefest — — „heller ikke det tyske flag, som med megen smag var anbragt således over indgangen, at det ikke kunne ses fra dyrskuepladsen, lod til at genere publikum.

Der var forøvrigt også tyskere blandt de besøgende, og i en årrække finder man også tyske navne i præmielisterne.

I 1876 var gendarmen for første gang til stede som observatør ved foreningens møder, og ved fællesspisningen i forbindelse med dyrskuet samme år, der var besøgt af 4—5000 mennesker, var selveste borgmester og politimester Chemnitz til stede blandt ordenens håndhævere. Årsagen hertil var den, at man, for at kunne tale mere frit, havde anmeldt spisningen som offentligt møde. Med den frie tale blev det nu så som så. Der blev som sædvanligt holdt taler ved bordet. Men da Iver Friis fra Fredsted havde haft ordet og i sin omtale af embedsmændene havde brugt vendingen „fra landråden og ned til natvægteren", var det forbi med friheden. Hermed havde han efter borgmesterens mening gjort sig skyldig i *grov fornærmelse*, og da han pånу begærede ordet for at tale for bestyrelsen, greb borgmesteren ind og forbød ham at tale. Forbudet vakte stærkt røre i forsamlingen, og der protesteredes fra alle sider, hvorefter borgmesteren dekreterede, at der overhovedet ikke måtte tales ved bordet. Spisningen fortsattes, og det viste sig, at man udmærket forstod at klare sig uden at tale. Fysikus Madvig slog på sit glas og nikkede til bestyrelsesmedlemmerne. Det betød, at man udbragte en skål for be-

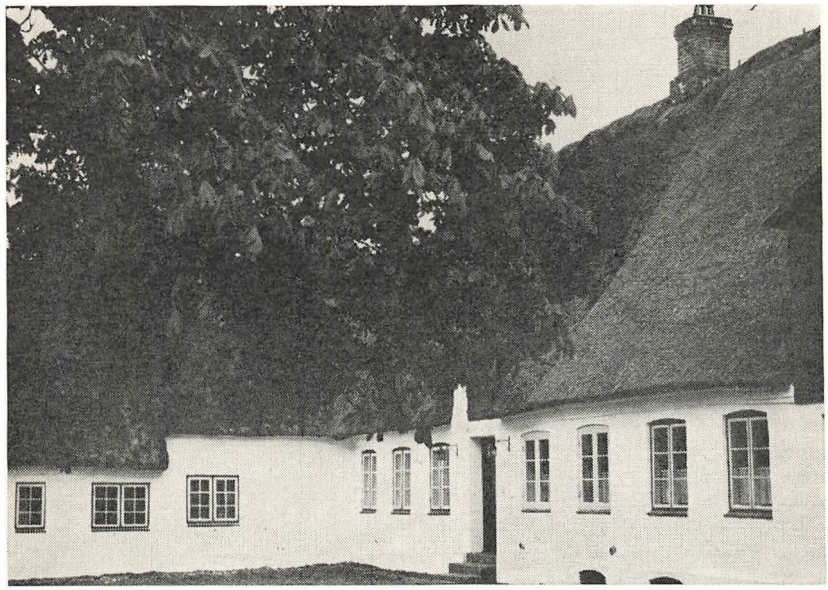

Gammel stråtækt ejendom, tilhørende brødrene Wind, Gl. Ladegård

styrelsen. Den ledsagedes af visen: Og dette skal være bestyrelsen til ære, hurra — —. Metoden gjorde lykke og dyrkedes flittigt. Der blev „nikket" til venner og bekendte i stor udstrækning og således udbragt mange „skåler", inden mødet sluttede.

Men morskaben fik et efterspil. Man havde trukket for store veksler på hr. Chemnitz' frisind og tolerance. Få dage efter lod myndighederne gennemføre en *husundersøgelse hos bestyrelsesmedlemmerne*. Foreningens papirer blev beslaglagt og foreningen erklæret for lukket. Begrundelsen var, at der ved fællesspisningen var bleven drøftet „offentlige anliggender". Bestyrelsesmedlemmerne blev idømt hver en bøde på 30 mark. Amtsretten i Haderslev godkendte både lukningen og bøderne. Men fra foreningens side lod man sagen gå videre til kredsretten i Flensborg, hvor sagen kom til behandling hen imod årets slutning og hvor amtsrettens dom blev underkendt. Kredsrettens dom lød på frifindelse, og det hed i domsbegrundelsen, „at fordi en enkelt person, åbenbart i en irriteret stemning som følge af rivninger med politiet, havde holdt en politisk tale, kunne det ikke anses som bevis for, at foreningen drev politik."

Foreningen kunne altså fortsætte sin virksomhed som hidindtil. Men episoden var en alvorlig advarsel, der opfordrede til stor forsigtighed. Landboforeningen var nu på den sorte liste.

Der gik ganske vist en halv snes år uden større indgreb fra myndighedernes side, men så slog lynet også ned.

I juli måned 1885 afholdt de 7 nordslesvigske landboforeninger et stort og meget vellykket fællesskue i Flensborg. Til skuet var knyttet en del festligheder, således udflugter til Sørup i Angel og til Lyksborg. Der blev også ved disse lejligheder holdt taler, som politiet fandt var i uoverensstemmelse med foreningsloven, og en ny retssag blev sat i gang. Men den trak i langdrag. Først den 23. september 1885 skred politiet til husundersøgelser samtidig hos bestyrelsesmedlemmerne for alle de deltagende landboforeninger. Foreningernes protokoller og papirer blev beslaglagt, og der foretoges talrige afhøringer.

I marts 1886 kom sagen til behandling i Flensborg. Der var ialt 18 anklagede og 9 vidner. Anklagen lød også her på, at der var drøftet „offentlige anliggender", hvorfor landboforeningerne havde *udfoldet politiske bestræbelser*; det fremgik blandt andet deraf, at en taler havde udbragt en skål for modersmålet og at der var sunget danske sange. I et af de beslaglagte breve læste man, at skuet ikke havde landøkonomisk, men kun politisk betydning. I et andet, at det kunne være godt, at folk nord og syd fra mødtes ved sproggrænsen. Ved sammenkomsten i Sørup blev der holdt 37 taler.

Men også denne proces endte med frifindelse for samtlige anklagede. Retten anså det for det første bevist, at den lovbefalede anmeldelsespligt for møder *var* opfyldt og for det andet at dette, at der var falden enkelte politiske udtalelser, kun vedrørte disse enkelte mænd og ikke foreningen som sådan. Det pålagdes statskassen at betale omkostningerne, der beløb sig til godt 3000 mark.

Men næste gang blev det værre. I 1898, altså på et tidspunkt, hvor præsident v. Køller mobiliserede vold og tvang til udryddelse af danskhed og dansk foreningsvirke, kom landboforeningen påny i konflikt med myndighederne.

I slutningen af juli 1898 foretog landboforeningen en udflugt til Fænø. På tilbagevejen sluttedes dagen med en festlig sammenkomst og fællesspisning i Sverdrup. Der blev holdt taler og der blev sunget sange, og det resulterede altsammen i, at en skriver, der overvågede sammenkomsten som politiets repræsentant, indberettede som sit indtryk, at „forenin-

Bestyrelsen

for

Haderslev Amts Landboforening

bevidner herved,

at Herr Mastinbygger T. Jacobsen Haderslev

er af de af Generalforsamlingen valgte Dommere ved Dyrskuet den 1. Juli d. A.

bleven tilkjendt

„hæderlig Omtale"

for den af ham udstillede Radenasmaskine i Forening med Rungeltromle, og en Hesterive

Haderslev, den 1. Juli 1872.

Paa Bestyrelsens Vegne

[signature]

f. T. Formand.

[signature]

f. T. Sekretær.

Dannevirkeen Officin. [illegible] Hjortsforeningen i Haderslev

gen beskæftigede sig mere med politik end med landbrug". Følgen blev, at foreningen den 1. september af myndighederne betegnedes som politisk. Og det var noget af det alvorligste, der dengang kunne overgå en forening, idet de gældende bestemmelser var i stand til at lamme virksomheden fuldstændigt.

Bestyrelsen blev opfordret til at indsende medlemslister og vedtægter til myndighedernes vurdering. Bestyrelsens besværinger, først til landråden og derefter til regeringspræsidenten forblev resultatløse. Sagen gik til overforvaltningsretten i Berlin, hvor den kom til behandling den 6. marts 1900, altså det meste af et år efter den skæbnesvangre udflugt.

Under sagen henviste forsvareren til, at foreningens vedtægter af 1861, som endnu var gældende, fastsatte, at foreningen udelukkende havde til formål at fremme landbrugets interesser. Heroverfor bemærkede dommeren, at det ikke blot kom an på indholdet af vedtægterne, men også på foreningens virksomhed, og flere ting gav holdepunkter for den opfattelse, at foreningen drøftede politiske emner og tilsigtede en indvirkning på offentlige anliggender. De taler, der blev holdt ved sammenkomsten i Sverdrup og de sange, der blev sunget, henviste, hedder det i domsbegrundelsen, „temmelig utvetydigt og uforblommet til Nordslesvigs tidligere politiske forbindelse med Danmark samt til, at en fremtidig genforening af de to adskilte var ønskelig, mens den nuværende forbindelse mellem Nordslesvig og Tyskland var utålelig og ydmygende." Det nævnes, at sangen „Unge genbyrds liv i Norden" var bleven sunget, og at der i den stod „og du vrager tyske krummer".

Overforvaltningsrettens dom lød på, at der i foreningen var holdt taler og sunget sange, som var egnede til at styrke „en antitysk og antiprøjsisk nationalbevidsthed", foreningen var derfor politisk, og den måtte finde sig i den overvågelse som politiske foreninger efter loven var underkastet.

Slaget var tabt. Underkastelsen fik alvorlige følger for landboforeningens virksomhed. Tilladelse til afholdelse af dyrskuer blev nægtet. Ændringer i politiske foreningers medlemslister skulle anmeldes til politiet inden udløbet af tre døgn. Undladelser blev straffet med bøder. Men det var ofte meget vanskeligt at efterkomme dette påbud, navnlig i tilfælde af dødsfald og navnlig for en forening med mange medlemmer. Det fik bestyrelsen at føle. Femfjerdingår efter at foreningen ved dom var bleven *erklæret for politisk*, havde der måttet udbetales over 1000 mark i bøder og for processer.

Det endte med, at foreningen som følge af dommen måtte indstille sin virksomhed, og for at undgå yderligere økonomisk belastning ved bøder som følge af kravene til medlemslisten, opfordrede bestyrelsen medlemmerne til at udmelde sig af foreningen. Der fulgte udmeldelser i hundredvis. Da konflikten opstod i juli 1898 havde foreningen 650 medlemmer, i juli 1901 var der 166.

En langvarig krise blev følgen. Planer om oprettelsen af en ny landboforening blev drøftet. Men fra 1898 til 1903 var man ude af stand til at holde dyrskue, ligesom der ingen møder blev holdt.

Først i 1903 lykkedes det bestyrelsen efter forgæves forsøg også i de foregående år, at komme på talefod med landråden. Køllerperioden ebbede ud, og der blev „mildere luft". Landråden gik med til, at dyrskuerne kunne genoptages og at også virksomheden på andre områder kunne iværksættes pány. Endvidere erklærede landråden sig tilfreds med, at medlemslisterne indleveredes engang om året forud for dyrskuets afholdelse. Og det var en vigtig indrømmelse. Fra myndighedernes side vedblev man ganske vist med at betragte landboforeningen som politisk. Men krisen var i det væsentligste forbi. Nogle år senere kom der en ny foreningslov, hvori de værste bestemmelser fra den gamle lov var strøget.

DET TYSKE LANDBRUGSKAMMER

Et kapitel for sig, som bør nævnes i forbindelse med fælleslandboforeningens virke, er forholdet til det prøjsiske landbrugskammer. Det blev oprettet ved lov af 1894 som et helt nyt led i landbrugets organisationsform. Ifølge loven skulle der oprettes landbrugskamre i hver provins. Landbrugskamret var landbrugets lovmæssige repræsentation over for regering og myndighed og det forvaltede alle statstilskud til landøkonomiske foranstaltninger og opkrævede som vederlag herfor en særlig landbrugskammerskat, som alle land- og skovbrugsejendomme skulle bidrage til.

Disse landbrugskammerbidrag var til at begynde med af lignende størrelse og siden større end det bidrag, der betaltes for medlemsskab af landboforeningerne, og det er derfor forståeligt, at medlemmer af de danske landboforeninger også nærede ønske om at få del i de penge, landbrugskamret fordelte som tilskud til f. eks. dyrskuepræmier og til fremme af andet landøkonomisk foreningsarbejde.

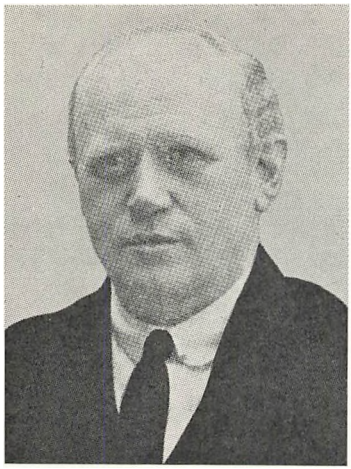

Konsulent Hans Hansen

Spørgsmålet blev taget op af fælleslandboforeningen og var til behandling på flere delegeretmøder. I betragtning af de prøjsiske myndigheders stilling til de danske landboforeninger er det ikke mærkeligt, at man nærede betænkeligheder ved at gå ind i dette samarbejde. På den anden side ville man dog også gerne nyde godt af de mange penge, de danske landboforeningers medlemmer var med til at betale. De foreninger, som ønskede at blive medlem af landbrugskamret, måtte forinden indsende et eksemplar af vedtægterne. Og fælleslandboforeningen opfordrede nu lokalforeningerne til at indsende vedtægter og andragender om optagelse. Opfordringen blev efterkommet. Men siden, da de nærmere betingelser for medlemsskabet blev bekendt, var meningerne stærkt delte. Det viste sig nemlig, at landbrugskamret vel var villig til at anerkende de danske landboforeninger som tilsluttet kammeret, dog ikke som selvstændig kredsforening, men med de eksisterende tyske kredsforeninger — for Haderslev amts vedkommende igennem „Landwirtschaftlicher Verein für das nördliche Schleswig" som mellemmænd. Det vil sige, at Haderslev amts dengang ca. 1000 landboforeningsmedlemmer i forholdet til landbrugskamret skulle underlægges den tyske landboforening, der kun havde 165 medlemmer, men ikke desto mindre modtog det samlede statstilskud for Haderslev amt; det udgjorde i forbindelse med dyrskuet i 1893 f. eks. 4630 mark eller ca. 27 mark pr. medlem.

Fælleslandboforeningens bestyrelse meddelte landbrugskamret, at man ikke ønskede at tage imod anerkendelsen på disse betingelser. Haderslev amts-, Aabenraa amts-, Flensborg og omegns- og Det blandede distrikts landboforeninger indtog alle samme standpunkt, medens landboforeningerne i Sønderborg amt så lidt anderledes på tingene, idet man her gav sin tilslutning til en ordning med den tyske kredslandboforening som mellemmand.

DYRSKUER 1903 TIL 1914

Da forholdet til myndighederne bedredes, og man i 1903 pany kunne holde dyrskue, var der gået 5 år, siden der sidst var dyrskue i Haderslev. Der var i 1903 udstillet 269 dyr, hvoraf 73 fik præmier, og blandt de præmierede dyr var der 8 — geder. Køerne var nu inddelt i tre gupper, omfattende hhv. kødkvæg, rød malkerace og blandet malkekvæg. Der var også udstillet en del landbrugsmaskiner, og det er for resten første gang, man ser specielle landbrugsredskaber nævnt i dyrskuelisterne. I de foregående år var det for det meste hjemlige håndværksfrembringelser, der var udstillet på skuerne. Forklaringen er vel nok den, at det først var omkring århundredskiftet, at stigende arbejdsudgifter og en begyndende industrialisering af landbruget satte benyttelsen af landbrugsmaskiner på dagsordenen.

Der var altså geder; men sådan noget som fjerkræ møder man ikke i dyrskuets præmielister før i 1905. Da var der høns, som var fundet værdige til præmiering. Det år blev der præmieret ikke færre end 17 geder. I tidligere tid var der også en del får, men de gled efterhånden helt ud. I 1906 blev der for første gang lavet dyrskuekatalog, som også indeholdt oplysninger om dyrenes afstamning, hvad man først nu begyndte at lægge mere vægt på.

Med hensyn til *præmiernes fordeling*, da gik de fleste i året 1898 til malkeracen. Men i 1907 blev der kun præmieret et ringe antal rødt kvæg. Det var korthornet og korthornsblandingerne, der tog stikkene hjem. Samtidig kan man nu lægge mærke til, at dyrene på dyrskuerne er inddelt i hold, og at der i hvert hold tildeles flere præmier af samme højde, medens fremgangsmåden hidtil havde være den, at det bedste dyr fik 1., det næste 2., det følgende 3. præmie osv., sålænge der fandtes præmieværdige dyr.

I 1908 var landboforeningens dyrskue udtryk for et nyt fremskridt; der var det år arrangeret en planteavlsudstilling, som vakte både interesse og opmærksomhed. I 1911, året for landboforeningens 50-års jubilæum, var der planlagt et stort to-dages skue, som dog ikke lod sig gennemføre på grund af mund- og klovsyge. Det følgende år måtte man nøjes med et hesteskue; sygdommen grasserede stadig, og der måtte derfor hverken tilføres kvæg eller svin. Der var dog stadig arrangeret planteavls- og maskinudstilling.

G. Juhl,
Vandling

J. Neumann,
Lund

C. Behrends,
Gram

J. Friis,
Styding

J. Skott,
Hammelev

P. Nørgaard,
Arnitlund

N. Ravn,
Lunding

M. Rudebeck,
Hajstrup

J. Gotfredsen,
Skovby

J. Schmidt,
Ustrup

J. Friis,
Fredsted

M. C. Møller,
Faustrup

P. Uldall,
Høgelund

J. Friis,
Hauge

M. Wiuff,
Sillerup

L. Jensen,
Bæk

C. Skytt,
Maugstrup

J. Skærrebeck,
Djernæs

N. Skov,
Styding

M. Pedersen,
Bramdrup

A. Enemark,
Høgelund

P. Møller,
Fredsted

H. Efsen,
Skovbygård

J. S. Gotfredsen,
Skovby

L. Lauridsen,
Styding

P. Skau,
Bukshave

V. Mussmann,
Mariesminde

Chr. Bolvig,
Sverdrup

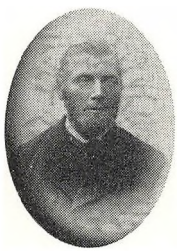

L. Møller,
Knud

Portrætterne på denne og foregående side viser medlemmer af Haderslev amts landboforening, der deltog i udflugten til forsøgsstationen for plantekultur „Tystofte" og omegn 24. til 27. juli 1891.

Ved dyrskuet i 1913 var det nye det, at man for første gang placerede svinene efter race, landsvin og yorkshire, ligesom der for første gang blev uddelt *ærespræmier,* to guldure, skænket af venner i Haderslev by. De tildeltes J. Gammelgaard, Halk, for den bedste følhoppe, og Martin Wiuff, Sillerupgård, for den bedste samling af korthornskøer. Der præmieredes det år ialt 23 køer af korthornsracen, medens der ikke var tilmeldt en eneste tyr af malkeracen. Endvidere var man nået dertil, at der nu ikke mere uddeltes præmier til krydsninger.

Det sidste dyrskue før verdenskrigens udbrud blev afholdt den 29. juni 1914. Kritikken giver et indtryk af *stillingen på husdyrbrugets område* i årene op imod den ulykke, hvorved så meget blev slået i stykker. Det hedder: „De fremstillede yngre hingste er bedre end nogensinde før og lover godt for fremtiden. Følhopperne udmærker sig ved en jævn ensartet godhed, og blandt goldhopperne er der mange udmærkede dyr. Der var udstillet gode samlinger af tre- og to-års plage, hvorimod de årgamle næppe var så lovende. Hesteudstillingen var god. Kvaliteten af de udstillede dyr af korthornsracen var særdeles god. Der var i 1914 udstillet 12 samlinger korthornskøer på ialt 42 dyr, og her var noget virkeligt fremragende. De få udstillinger af rødt kvæg viser dets underordnede betydning i forhold til korthornet. Svineudstillingen var kun lille."

INDTIL KRIGENS UDBRUD

Efter at den hårde hånds politik i 1903 løsnede sit greb om landboforeningens virke, så foruden dyrskuerne også andet arbejde kunne genoptages, begyndte en rig udvikling. Medlemmerne vendte tilbage, så der allerede i 1904 var 600, i 1910: 1035 og i 1913: 1104 medlemmer.

Yngre slægtled af landmænd rykkede ind i rækkerne og var nu med til at give arbejdet præg og retning. Økonomisk set må forholdene fra århundredskiftet og indtil verdenskrigens udbrud i 1914 stort set betegnes som gode. Prissvingninger som i vore dage kendte man ikke, der var mere tryghed og stabilitet, og det gav igen bedre muligheder for sikkerhed i dispositionerne.

Mange opgaver blev taget op i retning af forbedringer i mark og stald. En beretning fra generalforsamlingen i 1908 giver et indtryk af landbrugets stilling i østeramtet dengang: „Et tilbageblik viser, at det er de

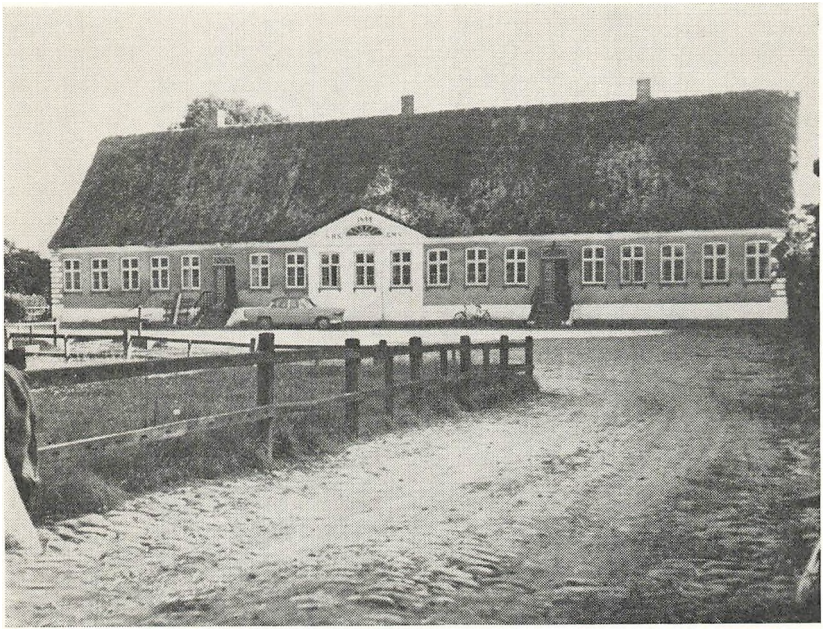

Smukt østeramts-stuehus, tilhørende Simon From, Bygvrå, Fjelstrup, opført 1844

samme forhold, der spiller ind i andre lande, der også gør sig gældende hos os: en stigning af jordpriserne og arbejdslønnen og en større operationsbasis for bygge- og spekulationslyst. *Konjunkturerne* har i det forløbne år været opadgående for samtlige landbrugets frembringelser, og er tendensen for øjeblikket en smule nedadgående, så er dette efter al sandsynlighed kun forbigående. Bortset fra de noget vanskelige penge- og arbejdsforhold er der for os landmænd ingen grund til klage. Vi går derfor med frejdigt mod fremtiden i møde, søgende at udnytte den efter bedste evne."

Selv om der visse steder kunne være tale om en betydelig gæld, så følte den ikke så tyngende, fordi tiden driftsmæssigt set bar med. Om *gældsforholdene* sagde daværende kandidat, efter genforeningen kreditforeningsdirektør, P. A. Callø i et foredrag om kreditforholdene, „at hertugdømmerne med hensyn til gælden i rækkefølgen kommer efter de østelbiske provinser, og øverst i hertugdømmerne står Nordslesvig. I Haderslev amt har kun $^1/_6$ af landbrugerne deres ejendomme gældfri, $^2/_5$ må forrente mere end halvdelen af deres ejendoms værdi."

Foredragsvirksomheden indtager nu igen en stor plads på arbejdsprogrammet. Medens det i 80erne og 90erne navnlig var andelsmejeribevægelsen og kreaturholdet, der var på dagsordenen, var det efter århundredskiftet især planteavlen, der var i forgrunden. I Danmark blev der ved den tid påbegyndt et arbejde med lokale markforsøg, til hvis udførelse der blev antaget planteavlskonsulenter. I Haderslev amts landboforening begyndte man i 1906 et sådant forsøgsarbejde efter dansk mønster, og ved generalforsamlingen i 1907 gav man tilslutning til fælleslandboforeningens forslag om at ansætte landbrugskandidat Hans Hansen, Rinkenæs, som konsulent i planteavl for de dansktalende landboforeninger i Nordslesvig.

Hermed begyndte en ny epoke, idet planteavlsarbejdet og *konsulentvirksomheden* kom til at indtage en førende plads, ved siden af dyrskuerne det vigtigste landboforeningsarbejde. I kraft af konsulentarbejde nåede man dertil, at der nu kunne ydes medlemmerne direkte vejledning på planteavlens og kunstgødningens område. Det betød stigende interesse og stigende tilslutning til foreningen, fremgang og højnelse af bedrift og landbrugserhverv.

I tiden fra 1903 til 1914 blev der på foreningens foranledning i Haderslev holdt 46 foredrag, hvoraf 26 var planteavlsforedrag; 3 handlede om kvægets fodring, 2 om kvægavl, 1 om malkning, 1 om husdyrenes sygdomme, 1 om svin, 2 om regnskabsføring, 2 om indkøb af foderstoffer, 1 om smukke og praktiske landbrugsbygninger, 1 om sygeforsikring og 1 om kreditforholdene. 20 af disse foredrag holdt konsulent Hans Hansen, ellers var det mest mænd fra de danske landbrugsskoler, der førte ordet. Det var først og fremmest landbrugsfaglige spørgsmål, der blev behandlet, siden beskæftigede man sig dog også med samfunds- og erhvervspolitiske problemer.

Forholdet til de prøjsiske myndigheder var tåleligt. Gendarmen var til stede ved møderne, men bortset fra, at der i mere end et år blev forbudt landboforeningen at holde møder på „Harmonien", skete der intet af betydning i den retning. Under forbudet holdt man til på „Højskolehjemmet" (nu hotel Norden), og fra 1906 overvågede politiet ikke mere møderne.

Fhv. amtsskolekonsulent Nicolai Svendsen — i fremmedherredømmets tid redaktør af Modersmaalet-Dannevirke — fortæller i sine erindringer, „Sønderjydsk skæbne", fornøjeligt om livet i „Harmonien", herunder også følgende:

„Når landboforeningen holdt møde i nederste sal til faglig drøftelse, eller når medlemmerne om sommeren efter endt dyrskue samledes *på „Harmonien" i festligt lag*, var alle lokaler optaget til sidste plads. Da rungede over kvarteret genlyd af dansk lystighed, og det kunne vel hænde, at sangen „Vort modersmål er dejligt" og „Jeg er en simpel bondemand" og andre forbudte danske sange lød ud i natten. En mærkelig fremtoning ved foreningens møder var ellers en af byens politibetjente, som — efter at foreningen ved dom var blevet erklæret for en politisk sammenslutning — stod aldeles uinteresseret og gabende ved indgangsdøren. Den opmærksomhed, de styrende ofrede landboforeningen, medførte, at festtalerne ved bordet måtte tie med en del af de tanker, som de ellers gerne ville give udtryk for."

Inden for bestyrelsen skete der i årene efter 1900 en del skifter, som bidrog til, at *nye tanker og nyt initiativ* skabte nyt liv og forøget virke i foreningen.

I 1904 nægtede både P. Wiuff, Sillerup, og Falle Erichsen, Sverdrup, at tage imod genvalg. I deres sted valgtes Chr. Juhl, Fjelstrup, og Martin Simonsen, Flovt. Det følgende år fratrådte formanden, K. Windfeld, Chr. Michaelsen, Kastvrå, og J. Autzen, Djernæs. Nyvalgt blev P. J. Refshauge, Ausbøl, som formand, Nis Nissen, Kragelund, og H. P. Lauritzen, Hammelev. I 1907 afløste Hans Skau, Styding, H. P. Lauritzen, og i 1909 afløstes Nis Nissen, Kragelund, af Martin Wiuff, Sillerup. 1910 valgtes Jørgen From, Fjelstrup, i stedet for Chr. Juhl. I 1911 trådte P. Neumann, Kjelstrup, til i stedet for Martin Wiuff, i 1912 Hans Kjær, Hyrup, i stedet for Martin Simonsen, i 1913 Johan Raun, Vandling, i stedet for P. Neumann. Fra 1913 til 1918 — i krigens tid — blev der ikke holdt generalforsamling. I 1918 gik hele bestyrelsen til omvalg og blev genvalgt.

Da landboforeningen i 1911 fejrede 50-års jubilæum, blev det på en ekstraordinær generalforsamling kort forinden vedtaget at udnævne Peder Skau, Bukshave, P. Wiuff, Sillerup, K. Windfeld, Haderslev, og P. Sørensen, Tørning kro, til æresmedlemmer af foreningen.

Fremgangslinjen gennem årene efter århundredskiftet blev brat afbrudt, *da krigen brød ud* den 2. august 1914. Nogle måneder efter denne skæbnesvangre dag, den 13. november, var bestyrelsen samlet til møde, hvori deltog Jørgen From, Hans Skau, Johan Raun og formanden, P. J. Refshauge, medens sekretæren, H. P. Kjær, var indkaldt til krigstjeneste.

Fra dette møde hedder det i protokollen: „Da Haderslev amts landboforening af myndighederne anses for en politisk forening, og sådanne foreninger ikke har mødefrihed under krigstilstand, besluttedes det at lade foreningens virksomhed hvile, mens krigen varer."

Der gik fire år, inden der igen kunne tænkes på en genoplivning af foreningens virksomhed. Man afventede imidlertid ikke krigens afslutning, men indkaldte i marts 1918 til generalforsamling med efterfølgende drøftelse af landbrugets stilling. Og der var nok at tage fat på. Jorden var udpint efter krigsårenes rovdrift og mangel på kunstgødning. Besætningerne var dårlige, ydelsesmæssigt i tilbagegang og reduceret svært som følge af regeringens krav om afleveringer. Godt sædekorn og frø var ikke til at skaffe. Af drøftelsen ved mødet fremgik det, at meningerne om den mest hensigtsmæssige driftsmåde var delte. Nogle mente, det var bedst at fortsætte under den form, man var vant til, andre var af den opfattelse, at man burde gå over til avl af frø og rodfrugter til forsyning af de under krigen oprettede roetørrerier. Hesteavlen var meget lønnende — også her havde krigsmaskinen krævet sin tribut — og den blev derfor stærkt anbefalet. De fleste landmænd bibeholdt vel nok den gamle driftsform, men der var mange, som mente sig på den sikre side ved dyrkning af hvidkål og kartofler i stor stil, medens andre slog sig på hør og raps.

Den første generalforsamling *efter krigens afslutning* (11. november 1918) holdtes i december måned 1918. Formanden indledede ved denne lejlighed med mindeord over de medlemmer, der var faldet i krigen. Noget tal havde man ikke, men der var mange. Formanden nævnte fire unge mænd, som allerede ved krigens udbrud havde påbegyndt en gerning under fælleslandboforeningen og til hvis fremtidige virke man knyttede store forventninger. Det var brødrene Jeppe og Peter Østergaard fra Stursbøl, N. Bladt fra Als, Zachariassen fra Dybbøl og Michael Steffensen fra Styding. Sidstnævnte var blevet landbrugskandidat i 1913, i 1914 virkede han som assistent ved hedeselskabet for at uddanne sig til stillingen som grundforbedringskonsulent under fælleslandboforeningen. Disse unge mænd blev alle derude.

Overgangstiden fra krigens slutning i 1918 og til genforeningens fuldbyrdelse i 1920 blev lang og præget af mange vanskeligheder. Erhvervsøkonomisk var Nordslesvigs landbrug tilrettelagt efter de krav, afsætningsforholdene sydpå betingede. Produktionen var tilpasset efter de gode korn- og kødpriser en længere periode havde åbnet muligheder for. Nu, ind under genforeningen, måtte blikket vendes mod nord; der

P. J. REFSHAUGE var født den 14. april 1869 i Hvinderup ved Christiansfeld. Han blev uddannet ved landbruget og besøgte vinteren 1887—88 landbrugsskolen i Dalum. Derefter lærte han landvæsen i Jylland og overtog i 1892 en gård i Ausbøl. I 1905 blev han formand for landboforeningen og beklædte denne post til 1920, da han blev valgt ind i det danske folketing. Fra 1910 til 1926 var han formand for fælleslandboforeningen og i overgangstiden var han konstitueret landråd over Haderslev amt. I 1921 flyttede han til Kathrinesminde ved Christiansfeld, og fra 1920 til 1932 beklædte han posten som domæneforvalter for de sønderjyske landsdele.

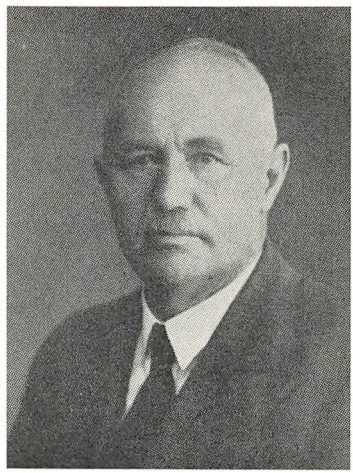

P. J. Refshauge, „Kathrinesminde"

skulle jo herefter drives landbrug efter dansk mønster — det var en driftsmæssig nødvendighed, men også et led i arbejdet for at knytte den gamle danske landsdel til moderlandet, hvad man glædede sig meget til at tage del i.

Men omstillingen stillede store krav, såvel til driftsapparatet som til økonomien — for det sidstes vedkommende som følge af forholdenes ugunst vel også større, end nogen havde turdet regne med. Landboforeningen iværksatte ved møder og sammenkomster et oplysningsarbejde til klarlægning af danske landbrugsmetoder og til i videst mulig udstrækning at etablere nødvendige og på det tidspunkt mulige forbindelser med det gamle land. Allerede i april 1919 vedtoges det enstemmigt at indmelde landboforeningen i Foreningen af jyske landboforeninger og siden sluttede man sig til Danske landboforeningers frøforsyning og Landbo- og husmandsforeningernes frøsalg. Der opfordredes stærkt til at behandle mælk og smør sådan, at dansk lurmærke kunne opnås.

Økonomisk blev det *en meget streng tid*. Varerne, man skulle sælge, blev betalt i tyske mark, medens meget af det, man havde brug for, blev købt i danske kroner, hvis kurs var den tyske mark langt overlegen. Det førte for mange ind i en skæbnesvanger udvikling. Medens den tyske marks kurs dalede fra dag til dag, blev der optaget dyre kronelån i banker nord for Kongeåen. Denne trafik forværredes ved, at det trak i lang-

drag med genforeningen. Rentebyrden øgedes og gælden voksede, alt imens marken svandt ind til næsten ingen ting. Forholdet var det, at det ikke alene kostede liv og blod, sundhed og helse at slippe bort fra Tyskland, men tillige langt det meste af landsdelens gamle familiekapital, og endelig besætningsbestanden, jordens kraft og gode kultur.

Det var vemodigt, men formåede ikke at rokke ved glæden over genforeningshåbet, der nu snart skulle gå i opfyldelse. — Danmark fik kærligheden og et trofast hjertelag.

EFTER GENFORENINGEN

MATERIELLE genvordigheder, ja, i mange tilfælde rent ud sagt kampen for eksistensen lagde i årene efter 1920 mange gange slagskygge over dagen og vejen i talrige landbohjem. Ikke, at det rokkede ved det ja, man havde givet Danmark, men dog måske nok ved lejlighed sådan, at det kneb med at komme i feststemning. Erhvervsøkonomiske realiteter kan være både hårde og hensynsløse krabater.

Der var ikke alene dette, at bedriften og driftsformen skulle lægges om efter dansk mønster, dvs. bringes i overensstemmelse med de markeds- og afsætningsmuligheder, dansk landbrugseksport var afhængig af, og som altsammen var anderledes end det, man havde været vant til i udlændighedstiden. Men hertil kom vanskelighederne som følge af *svingende pris- og valutaforhold*, tyngende gældsbyrder og forpligtelser, skabt af dyre kronelån, der virkede ødelæggende ikke mindst i tiden med de stadig forringede markindtægter.

Stærke kurssvingninger øvede i begyndelsen af 20erne indflydelse på det økonomiske udbytte. I foråret 1920 var kronens guldværdi 75,8, året efter 59,0, 1924/25 var den 63,7. I 1925 førtes kronen i pari. Følgen blev en voldsom deflation, som gik hårdest ud over eksporterhvervene. Priserne dalede, mens omkostningsniveauet kun tøvende fulgte med. I driftsårene 1925/26 til 1927/28 faldt landbrugets nettoudbytte til 1—1½ procent af handelsværdien, i 1930/31 helt ned til 0,5, medens den i den sønderjyske landsdel var i udstrakt grad negativ. Situationen forværredes ved, at der i 1926 og 1927 indtraf et par dårlige høstår. Adskillige landmænd på den gode jord måtte i de år gå fra ejendommene. Så fulgte i 1928 til 1930 en nogenlunde god periode, indtil den store krise, der kom ude fra, satte ind i 1931, og som resulterede i, at kronen den 22. septem-

ber 1931 atter måtte gå fra guldet. Man ville hermed bøde på de mægtige prisfald på verdensmarkedet, der medførte, at landbrugets salgsvarer gik ned til langt under produktionsprisen.

Smørprisen, som i 1921 havde været 6 kr. pr. kg, var i 1932 i gennemsnit 1,78 kr., i 1933 nede på 1,71 og i 1934 1,61 i gennemsnit, medens den det år på et vist tidspunkt var helt nede på 1,20 kr. pr. kg.

Med kødpriserne var det endnu værre. Noteringen for unge køer af 1. kl. var i perioder i 1932 nede på 26 øre pr. kg. Mindre værdifulde dyr var usælgelige, dem kunne man kun slippe af med ved statsopkøb til destruktion. Og med flæskepriserne var det ikke bedre. I 1932 betaltes svin af 1. kl. med 75 øre pr. kg i gennemsnit.

Landbrugets samlede indtægter gik ned fra 554 mill. kroner i 1929/30 til 184 mill. i 1931/32, en nedgang på 62 procent i løbet af to år. Landbrugets formuer blev pr. 31. december 1930 af Statistisk departement opgjort til 2525 mill. kroner, men 31. december 1932 var de svundet ind til kun 1779 mill. kroner. Denne udvikling måtte naturligvis ramme særlig hårdt i Sønderjylland, hvor der praktisk talt ikke fandtes formuereserver og hvor mange landmænd, der var vendt hjem efter 4—5 års krigsdeltagelse, fik købt ejendom i den allerdyreste tid og til drift og forrentning i den økonomisk set aller dårligste. Renter og skatter var jo faste prioriteter.

Man forstår, at denne udvikling måtte fremkalde bekymring og utilfredshed inden for den sønderjyske landbostand, en utilfredshed, som navnlig i 30erne gav sig udslag i *forskelligartede bevægelser*. Nogle af dem havde deres udspring nord for Kongeåen, f. eks. den såkaldte Randers-bevægelse, som siden blev til „Landbrugernes sammenslutning" (LS) og den mærkelige institution „Jord, Arbejde, Kapital" (JAK), som også nåede til Sønderjylland. I grænselandet rejstes den første bevægelse allerede i 1924 af friseren Cornelius Petersen, Vesteranflod, hvis mål var slesvigsk selvstyre, hvorfor hans bevægelse fik navnet „Selvstyrebevægelsen". Nær knyttet til ham var en overgang gdr. Th. Kylling, Frørup, en impulsiv natur med mange ideer og radikale planer til afhjælpning af nødstilstanden. Siden opstod „Lei-bevægelsen", sat på benene af hjemmetyskeren Hans Chr. Lei, Snogbæk; såvel denne som „Selvstyrebevægelsen" omfattede i udstrakt grad tyskorienterede landmænd med bevægelsesmæssigt efterhånden tilsvarende tendenser, og de ebbede begge ud omkring 1929. Fremtrædende blandt bevægelsesfolkene var en

overgang landbrugskandidat Kr. Nissen, Ellum, sammen med Kylling en af de mest aggressive i bevægelsernes „kamp" mod Sønderjyllands Kreditforening, som sammen med direktøren, afdøde P. A. Callø, måtte stå for skud i de år. Den eneste af den tids bevægelser, der overlevede, var „Landbrugernes sammenslutning", der stadig virker til sit formåls fremme: en ligelig fordeling af goderne mellem land og by sådan, at der tilsikres landbruget en rimelig andel af de værdier, det ved sin indsats er med til at hjemføre til landet. Målet er en landbrugets fagforening til varetagelse af interesserne over for regering og offentlighed.

Først med 1933 blev der tale om en mildnelse af landbrugskrisen. Hertil bidrog kronesænkningen og foranstaltninger til en svineregulering (indskrænkning af produktionen) til modvirkning af flæskeprisernes stærke fald. Økonomisk balance opnåedes dog langt fra, selv om forrentningsprocenten i 1932/33 steg til 2,3, i 1933/34 til 2,9 af handelsværdien. Efter den dårlige høst i 1936 indtrådte påny en nedgang til 1,9 for landet som helhed, medens produktionsudbyttet i Sønderjylland som følge af de særlige forhold fremdeles lå endnu lavere.

Talrige *hjælpeforanstaltninger* blev gennemført til støtte for de kriseramte landmænd. Det skete gennem realkreditlån, hypoteklånefondslån, lånekasselån, driftslåneforeningslån m. m. Som modvægt mod den tyske Kreditanstalt Vogelgesang, som ved hjælp af tysk kapital søgte at udnytte nødssituationen nationalpolitisk, oprettedes i 1926 „Landeværnet". Siden gennemførtes tillige ordninger, hvorved også kreditforeningen blev i stand til at yde sit efterhånden ikke ubetydelige bidrag, bl. a. ved rentelempelser og en konverteringsordning, mange landmænd fik god gavn af.

Dette var baggrunden for landboforeningernes arbejde og virke i det første årti efter genforeningen, og det kunne naturligvis ikke undgås, at *dønninger fra den urolige tid* ved lejlighed gjorde sig gældende også i landboforeningsarbejdet. Som eksempel kan nævnes Haderslev amts landboforenings generalforsamling den 28. november 1932. For LS var det af betydning at opnå størst mulig indflydelse i landbrugets organisationer, og en lejlighed hertil bød sig ved bestyrelsesvalgene. For landboforeningernes vedkommende stod to opfattelser over for hinanden, den, der mente, at landboforeningerne burde holde sig til erhvervets faglige anliggender, og så den, som navnlig LS var talerør for, der mente, at det faglige og erhvervsøkonomiske lå så tæt op ad hinanden, at man nu

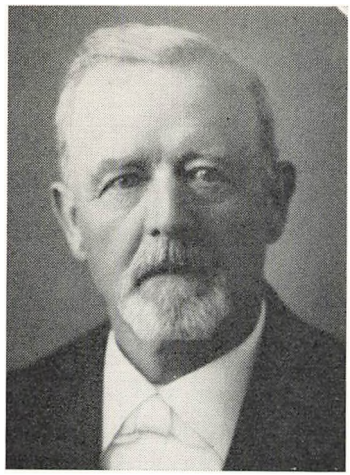

Martin Wiuff,
Sillerup, æresmedlem

MARTIN WIUFF blev formand for landboforeningen, da P. J. Refshauge trak sig tilbage i 1920, efter at han var blevet indvalgt i den danske rigsdag. Martin Wiuff blev født den 3. juli 1875 i Sillerup som søn af foreningens mangeårige kasserer, P. Wiuff. 1889—90 besøgte Martin Wiuff landbohøjskolen i Lyngby. I 1899 overtog han sin fødegård, „Abildgård", i forpagtning, og i 1902 overtog han Sillerupgård. I 1919 blev han indvalgt i bestyrelsen for Kolding andelssvineslagteri og i 1925 i bestyrelsen for Sparekassen for Haderslev byes omegn. Fra 1909 til 1911 var han medlem af landboforeningens bestyrelse og derefter formand fra 1920 til 1932. Efter sin fratræden blev han udnævnt til æresmedlem.

også i langt højere grad burde beskæftige sig med den erhvervspolitiske side af sagen. Det var denne principielle meningsforskel, der kom til at præge forhandlingerne ved *generalforsamlingen i 1932.*

Ifølge „Dannevirke"s referat blev denne generalforsamling en af de mest bevægede i landboforeningens historie. Tilslutningen var overvældende; salen kunne ikke nær rumme alle, mange måtte stå op i det tilstødende lokale. Interessen samlede sig i første linje om formandsvalget. Der var fra LS side rettet en henstilling til formanden, gdr. Martin Wiuff, Sillerupgård, om at melde sig ind i LS. Men en sådan opfordring som betingelse for at få lov til at fortsætte som formand kunne Martin Wiuff imidlertid hverken modtage eller efterkomme. Han havde intet imod LS, men ønskede ikke at lade sig genvælge på betingelser. Det kom til en lang og bevæget debat, under hvilken der — også fra LS-side — udtaltes megen og uforbeholden anerkendelse af Martin Wiuffs fortjenstfulde indsats og af hans personlighed, ligesom også betimeligheden af at ville tvinge en mand, hvis arbejde man fuldtud anerkendte, var genstand for meningsudveksling. Der blev taget stærkt til orde imod fremgangsmåden også af LS-folk, medens man fra anden side stod fast på, at kravet til Martin Wiuff om indmeldelse i LS, måtte opretholdes.

Ved valget gik LS af med sejren, idet gdr. Jens Schultz, Højrup, blev valgt til formand med 103 stemmer, medens Martin Wiuff fik 93 stem-

JENS SCHULTZ, der var formand fra 1932 til 1940, var født den 11. november 1874 i Højrup, hvor han i 1902 overtog en gård. Han beklædte en række tillidsposter som medlem af bestyrelser i forskellige sogneanliggender. Han var medlem af bestyrelsen for Sønderjyllands højspændingsværk og i mange år formand for Tyrstrup herred og omegns elektricitetsforsyning. I 1927 blev han medlem af landboforeningens bestyrelse. Også han blev efter sin fratræden udnævnt til æresmedlem.

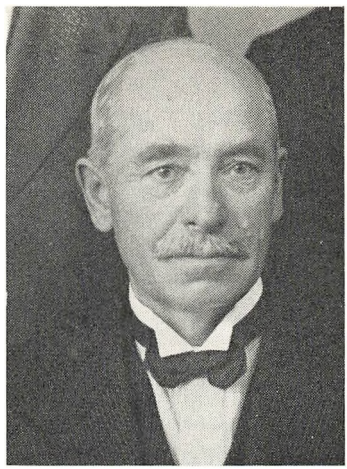

Jens Schultz, Højrup

mer, og LS ved den lejlighed iøvrigt besatte ialt 3 bestyrelsespladser. Der havde været forslag fremme om at udvide bestyrelsen fra 5 til 7 medlemmer, men det blev nedstemt.

Ufornuft og hidsige talemåder kom ofte til orde ved den tids bevægede møder og sammenkomster. Men denne generalforsamlings afslutning var bemærkelsesværdig. Martin Wiuff sluttede med at sige:

Så er jeg ikke formand mere. *Princippet sejrede,* og det må vi bøje os for. Jeg går, men jeg vil gerne sige her, jeg går ikke med bitterhed af nogen art. De udtalelser, som er faldet her i dag, endog i så rigt mål fra LS-side, har jo været mig gunstige, og jeg ved nu, at det ikke er min person, man har villet til livs. Jeg går ikke med bitterhed, men med tak og tilfredshed. Med tak for den store ære, som blev mig til del ved i 12 år at stå som formand for vor gamle, ærværdige landboforening. — Jeg går med tilfredshed, fordi jeg tror at turde sige, at der er gjort et godt arbejde fra landboforeningens side i de forløbne år. Vi står i dag med et medlemstal (1200) som ingen anden landboforening hernede. Vi står med en konsulentvirksomhed, som har smukke resultater at pege på, med en fagskole, der samler 156 unge landmænd og vi står økonomisk set godt funderet. Det er en tilfredsstillelse for mig at kunne afgive ledelsen til min efterfølger på en sådan basis. Jeg vil ønske for landboforeningen, at den må gå en god og lykkelig fremtid i møde. — —

Oluf Wolff, Farris, rettede en varm tak til Martin Wiuff. Vi beklager, sagde han, at det måtte gå således, og vi vil håbe, at det må lykkes for Jens Schultz at føre de traditioner videre, Martin Wiuff så smukt har hævdet til hver en tid til gavn for Haderslev amts landboforening.

Og han havde hele den store forsamlings tilslutning til det leve for den afgåede formand, hvormed han sluttede sin tale.

I 1925 trak Hans Kjær, Hyrup, sig tilbage fra bestyrelsen, og i hans sted valgtes Ejnar Simonsen, Flovtgård. I 1926 gik Joh. Raun, Vandling, som efterfulgtes af L. Grundahl, Vonsmose. I 1927 afløste Jens Schultz, Højrup, Jørgen From, Fjelstrup. Grundahl trak sig tilbage i 1932 og i hans sted valgtes J. R. Fromm, Grarupgård. Også Hans Skau, Styding, gik i 1932 efter at have været medlem af bestyrelsen i 25 år; Jens Iversen, Tørningmark, valgtes i hans sted, endvidere indvalgtes Anker Nissen, Keldergård. Ejnar Simonsen, der fungerede som sekretær, trak sig tilbage i 1933 og i hans sted indtrådte da Chr. Hansen, Lauesgård, som sekretær. Anker Nissen trådte tilbage i 1936 og efterfulgtes af Jakob Friis, Hauge. Ved 75 års jubilæet det år havde bestyrelsen følgende sammensætning: Jens Schultz, Højrup, formand, Jens Iversen, Tørningmark, næstformand, Chr. Hansen, Lauesgård, sekretær, J. Fromm, Grarupgård, kasserer, og Jakob Friis, Hauge.

I husdyrbrugsudvalget sad L. P. Lorenzen, Halk, Carl Petersen, Skrydstrup, og P. N. Raun, Aastrup, medens planteavlsudvalget bestod af Peter Schultz, Kobbersted, A. Rasmussen, Kjestrup, og Boh Jørgensen, Kastvrå.

Foruden de allerede nævnte foranstaltninger til lettelse af krisetidens gælds- og rentebyrder blev der i 30-erne af lovgivningsmagten gennemført *en række „ordninger"* til afstivning af den side af de økonomiske vanskeligheder, som svingende og forringede markeds- og afsætningsforhold medførte. Der blev lavet smørordninger til sikring af en antagelig betaling for mejeriprodukterne, der blev indført en kvæg- og kødordning og der blev vedtaget en lov om regulering af svineproduktionen og i forbindelse hermed foranstaltninger til forsyning af hjemmemarkedet med flæsk, som bl. a. også omfattede en bemyndigelse for socialministeren til af statskassen at anvende 6 mill. kroner til fordeling af flæsk og svinekød til trængende personer.

Svinereguleringen, og det gjaldt vel for øvrigt til en vis grad de fleste af den tids ordninger, kunne naturligvis ikke tilfredsstille alle kredse. Der stod ofte debat om dem ved møder og generalforsamlinger, det bærer

landboforeningens protokol tydeligt vidnesbyrd om. Det er ikke gørligt inden for rammerne af denne fremstilling at gå i enkeltheder hermed. Det må være tilstrækkeligt at slå fast, at der fra landboforeningens side holdtes et vågent øje med hele denne udvikling og at man, hvor man mente, forholdene opfordrede til det, gik i breschen for berettigede ønsker og krav om ændringer og reformer.

FREMAD TRODS ALT

DET ville ikke være uforståeligt, om krisetidens byrder for en tid havde medført svigtende interesser for det faglige arbejde. Men i det store og hele gik det ikke sådan, i hvert fald ikke i nævneværdig grad for Hadersslev amts landboforening.

Direktør P. A. Callø siger i „Den nordslesvigske landboforening gennem 100 år": „Det sønderjyske landbrug har haft store vanskeligheder at kæmpe med gennem hele mellemkrigstiden. Men modgangen har ikke kuet bøndernes mod på opgaverne. Produktionsmæssigt set er der sket store fremskridt i dette tidsrum. Høstudbyttet er øget stærkt samtidig med, at der er foregået en betydelig udvikling inden for husdyrbruget — —".

Forståelsen for den faglige dygtigheds betydning var levende trods alt, og man flokkedes for at drage nytte af landboforeningens og konsulenternes arbejde i alle dets forgreninger og bestræbelser for ad mange veje at bidrage til vanskelighedernes overvindelse ved forbedrede driftsresultater. I slutningen af 1918 var landboforeningens medlemstal ca. 1100, og det holdt sig der omkring ind til 1930. Som nævnt i det foregående var der 1200 medlemmer i 1932, og tallet var stigende i kriseårene ind til 1500 ved 75 års jubilæet i 1936.

Også selve konsulentarbejdet såvel som protokollens oplysninger er udtryk for en tilsvarende fremgang og om *sammenhold omkring de faglige foranstaltninger.*

Det faglige arbejde blev genoptaget umiddelbart efter våbenstilstanden i 1918 og førtes frem i fuldt omfang efterhånden som krig- og efterkrigstids mange forbud afvikledes og krigsdeltagerne vendte hjem fra slagmarkernes vidtstrakte fronter. Det var i første omgang foredragsvirksomheden, der blev taget op: Emnerne var mange og nye, idet de i væsentlig grad bestemtes af den omlægning fra tysk til dansk landbrugs

driftsmåde, forholdene førte med sig og så naturligvis af den erhvervsøkonomiske situation som navnlig i kriseårene lagde beslag på opmærksomheden. Konjunkturer og økonomi var sideløbende med emner om husdyrbrug og planteavl, husholdning, regnskabsføring og andelsvæsen.

Af særlig nyt fra de år kan nævnes problemer i forbindelse med fodringsteorierne, spørgsmålet om malkekøernes fodring efter fortjeneste. I 1912 blev der for første gang holdt *landbrugskursus*, og i 1919 valgte man for første gang et planteavlsudvalg med Jørgen Petersen, Sommersted, som formand. Den første roemarkskonkurrence holdtes i 1911, og i årene fra 1921 til 1924 var der konkurrencer for mindre landbrug. Formand for dette udvalg var Dins Barsøe, Marstrup. Der var dog kun ringe tilslutning, og derfor opgav man denne gren af viksomheden. Der blev arrangeret helmarkskonkurrencer og i forbindelse hermed planteavlsudstillinger på „Harmonien". Men da disse udstillinger efterhånden fik for ringe tilslutning, blev også de slettet af programmet engang i 30-erne.

Men også på mange andre områder medvirkede og medvirker landboforeningen fremdeles til opgavernes løsning ved dertil nedsatte særlige udvalg. Det gælder for eksempel de årlige staldkonkurrencer til fremme af staldkultur og -hygiejne, ikke mindst i forbindelse med malkningen, samt dyrenes røgt og pleje. Der har været nedsat udvalg til fremme af hørdyrkningen, til fordel for avl og afsætning af spisekartofler, hvilket førte til dannelsen af en kartoffeldyrkerforening, der senere blev til Sønderjysk kartoffelsektion i Rødekro.

I marts 1935 tog landboforeningen initiativet til oprettelsen af Haderslev amts landbo-husholdningsforening, som fik fru Hanna Hansen, Langmose, til formand. Foreningens nuværende konsulent er frk. Ingrid Petersen, medens fru Marie Kortbek, Anslet, er formand. Foreningen har med årene kunnet udvide arbejdsområdet betydeligt.

Der er medvirket ved oprettelsen af sukkerroedyrkerforeningen og ved de med års mellemrum opdukkende planer om en saftstation eller *sukkerfabrik i Haderslev*. Planer i den retning blev dog, som allerede tidligere antydet, aldrig gennemført.

Der blev det år gennemført en ny svinekortsordning, hvis grundværdibestemmelse som led i tildelingsmåden gik forholdsvis hårdt ud over de store gårde, af hvilke der jo var en del inden for landboforeningens område. Der blev protesteret kraftigt imod denne ordning både ved møder og ved *henvendelser til regering og rigsdag*, men samtidig overvejede man muligheder for en udvidelse af landbrugets indtægtskilder også ad an-

den vej. På den måde kom den gamle plan om en sukkerfabrik i Haderslev ind i billedet endnu engang. Planens gennemførelse var afhængig af, at der var 4000 td. land til rådighed til sukkerroedyrkning. På det tidspunkt blev der her i landet dyrket sukkerroer på et areal af ca. 80.000 td. land; det vil sige, at de gamle dyrkere skulle afstå ca. 5 procent til fordel for en sukkerfabrik i Haderslev. Men dette og andet mere voldte vanskeligheder.

Husholdningskonsulent *Ingrid Petersen*

Landboforeningens bestyrelse tog sagen op, idet man henvendte sig til handelsministeren med anmodning om støtte til sagens fremme. I dette andragende henviste man bl. a. til, at landbruget for at klare sig under de herskende forhold måtte tage alle hjælpemidler i brug og at Haderslev by trængte hårdt til industrielle virksomheder. Sukkerroerne blev transporteret med amtsbanen til Aarøsund og herfra videre med færgen til fabrikken i Assens. Men nu skulle amtsbanen nedlægges, og man stod dermed over for en betydelig forøgelse af transportomkostningerne. Det understregedes, at en henstilling til De danske sukkerfabrikker om at afgive 5 procent af dyrkningsområdet til Sønderjylland som basis for en fabrik i Haderslev derfor ikke kunne kaldes ubillig.

En deputation fik foretræde hos ministeren. Han var velvillig, men kunne dog ikke give større håb om ønskernes opfyldelse. De blev heller ikke opfyldt. Der kom hverken saftstation eller sukkerfabrik til Haderslev.

Selve svinekortordningen var genstand for kritik landet over. Den 5. juli 1938 drøftede landboforeningens bestyrelse sagen og vedtog at rette en henvendelse til Foreningen af jyske landboforeninger. Heri protesteres energisk imod den ny ordning. Det siges, at den er årsag til megen utilfredshed og at denne utilfredshed breder sig efterhånden, som tildelingens uretfærdige virkninger bliver stadig føleligere. Man opfordrer foreningen til at lade gennemføre undersøgelser til oplysning om de ødelæggende forholds omfang, og man påpeger nødvendigheden af, at der gennemføres foranstaltninger til afhjælpning af dem. Endvidere gør man opmærksom på, at de store gårde i Haderslev østeramt rammes

særlig hårdt af ordningens grundværdibestemmelser. *Man protesterer imod handelen med svinekort* og henstiller, at den bringes til ophør. Endelig understreges det, at den nye ordnings virkninger er ensbetydende med en nedskæring af korttildelingen til de store gårde.

På samme tid gav *mund- og klovsygen*, som hærgede voldsomt fra 1937 til 1939 anledning til mange bekymringer og store vanskeligheder. Epizotien betegnedes i 1939 som den næststørste, man havde haft her i landet. Ifølge en opgørelse, omfattende tiden fra august 1937 til marts 1939, var der konstateret mund- og klovsyge i 100.975 besætninger, deraf i Haderslev amt 3628, i Aabenraa og Sønderborg amter 4775 og i Tønder amt 3841. Der var etableret spærrebælter i Sønderjylland, samfærdselen hemmedes ved mangeartede forbud, handelen og eksportmarkedernes virksomhed lammedes. Mange besætninger blev slået ned, og tabene var følelige, inden det, bl. a. ved kollektivt gennemførte vakcinationer i mejerikredsene, lykkedes at dæmme op for sygdommen. Ved et ekstraordinært møde den 30. marts 1938 vedtog Haderslev amtsråd at stille 35.000 kr. til rådighed til fordel for landmænd, hvis bedrifter var ramt af mund- og klovsygen. Der var forbud mod afholdelse af dyrskue i 1937 og 1938.

Fra de sønderjyske købstæder og fra landbrugets side blev der i denne periode udfoldet mange bestræbelser for i videst mulig udstrækning at dæmme op for restriktionernes virkninger; det gjaldt i ganske særlig grad *eksportmarkederne*. Det blev, efterhånden som sygdommen bredte sig, og myndighedernes bestræbelser tog sigte på kun at opretholde et enkelt marked for kreaturer til eksport, til et kappestræb mellem byerne, der hver for sig måtte anse sig i samme grad kvalificeret.

Den 20. juli 1938 rettede landboforeningens bestyrelse en henvendelse til veterinærmyndighederne med anmodning om at få Haderslev eksportmarked genåbnet, sådan at der også herfra kunne blive mulighed for afsætning af kreaturer til eksport. Imidlertid bestemte myndighederne, at eksporten under de herskende forhold skulle gå over Aabenraa. Fra Haderslev og dermed også fra landboforeningens side protesteredes der kraftigt, idet man fandt det mærkeligt, at det mindst smittede amts marked, altså Haderslev, skulle lukkes til fordel for mere smittede amters markeder. Men indtil videre stod beslutningen fast. Landbrugsminister Bordings standpunkt var dette, at det gjaldt om at få dyrene, der skulle eksporteres, til Flensborg på hurtigste måde, og hertil var Aabenraa bedst egnet.

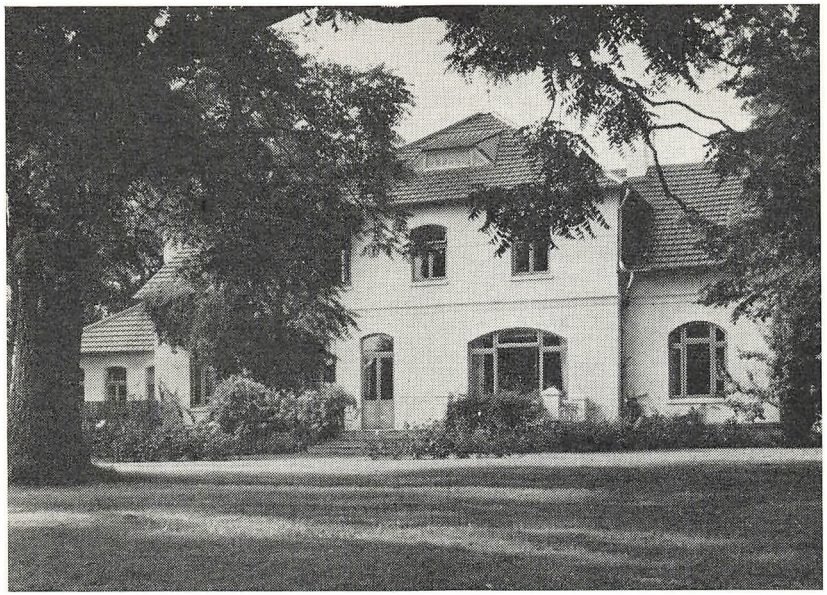

Ladegårds stuehus set fra haven

Iøvrigt var de stadig tilbagevendende vanskeligheder i de år: de stigende skatter, herunder også amtsskatterne, svinereguleringsloven, mund- og klovsygen, høstpantebrevenes indløsning, rentelettelses- og saneringslov og andet lignende. Og i bestræbelserne for at rette og lette, hvor dette var muligt, var også landboforeningen med i arbejdet.

Under 27. juli 1938 oplyser protokollen, at den af landboforeningen gennemførte indsamling til fordel for sandflugtramte landmænd havde indbragt 3624 kr.

Den 18. februar 1939 blev der for første gang uddelt *anerkendelser for lang og tro tjeneste* til landbrugsmedhjælpere inden for foreningens område. Minimumsgrænsen blev sat til 10 år for gifte og til 5 år for ugifte. Tilslutningen var overvældende, idet der indkom 64 indstillinger fra arbejdsgivere inden for området. De indstillede fik tildelt hver et diplom, underskrevet af landboforeningens bestyrelse samt en sølvske med indskriften: „H. A. L., anerkendelse for lang og tro tjeneste." Blandt de hædrede var også ægtepar. Den ældste af de hædrede medhjælpere var frk. Marie Hansen hos gårdejer Niels Michaelsen, Helenegård, Sommersted. Hun havde været i samme plads i 51 år. Desuden var der en del, som havde været i samme plads i over 25 år.

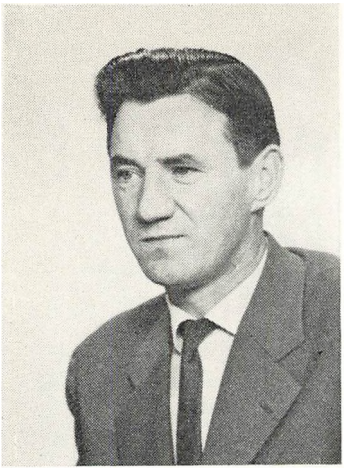

Niels Aage Madsen,
driftsleder på Ladegård

Tildelingen fandt sted ved en festlig sammenkomst på „Harmonien" i overværelse af medhjælpere og arbejdsgivere, og ved den lejlighed udtalte formanden, Jens Schultz, Højrup, at det var en ny opgave, landboforeningen havde taget op. I vor tid, hvor dette at være længe på samme sted ikke just hører til det mest almindelige, er det, sagde han, af betydning at kunne påpege, at noget sådant dog trods alt ikke er helt ukendt, og derfor er vi glade for, at vi inden for vort område har så mange, der har gjort sig fortjent til denne anerkendelse — de udgør eliten i medhjælperstaben.

Det følgende år blev der uddelt anerkendelser til 37 medhjælpere, og da havde den ældste været i samme plads i 24½ år. Uddelingen er gennemført hvert år siden, hvad dog naturligvis medfører, at man ikke mere når op på de helt store åremål, men det er en meget lang række medhjælpere som således gennem årene har vundet hæder og anerkendelse. Det samlede tal ligger snarere lidt over end under 500.

Efter indstilling af landboforeningens bestyrelse hædredes adskillige landmænd og medhjælpere inden for området i årenes løb med Foreningen af jyske landboforeningers *sølvmedalje for landboflid.* I tiden indtil 1936 således Frederik Jørgensen, Aller, Jes P. Hansen, Maugstrup, og Peter Petersen, Kjestrup.

Den 10. november 1942: Marius Iversen, Skrydstrup, 13. november 1950: Chr. Schrøder, Knud, og R. Knudsen, Aarøsund.

Den 30. november 1942: Det kgl. landhusholdningsselskabs sølvmedalje for lang og tro tjeneste til husbestyrerinde Christiane Thomsen hos gdr. Peter Holst, Skrydstrup, hvor hun havde ledet husholdningen i 27 år. Og 27. april 1949 samme udmærkelse til Peter Christensen hos Jes Hansen, Fjelstrup, hvor han havde været medhjælper i 29 år, 1953 til Hans Uldall, Vojensgård, hvor han havde haft sin gerning i 30 år, og senere til Hans Thomsen hos Niels Kloster, Hejsager.

DEN ANDEN VERDENSKRIG

EFTERÅRET 1939 begyndte den anden verdenskrig, og skønt Tyskland havde sluttet ikke-angrebspagt med Danmark, væltede Hitlers hære den 9. april 1940 ind over vort lands grænser, og besættelsestidens onde år var inde. Utallige vanskeligheder, fremkaldt af afspærringer og deraf følgende mangel på råstoffer, restriktioner, rationering og omstillinger af mange slags blev følgen for dansk erhvervsliv, ikke mindst for dansk landbrugs produktions- og afsætningsforhold. I tiden fra september 1939 og indtil besættelsen begyndte gik det nogenlunde, men derefter var der for Danmarks vedkommende lukket for udførsel til det frie marked, alt måtte nu syd på til dækning af det tredie riges umættelige behov.

Kraftfoder og kunstgødningsstoffer — begge dele væsentlige forudsætninger for landbrugsproduktionens opretholdelse — blev mangelvare og fremstillingen af erstatningsmidler ved hjemmeavlede afgrøder dermed et af hovedproblemerne i den tid, man nu var inde i. Spørgsmålet om hjemmeavlede kraftfoderenheder var i og for sig ikke nyt. Ensilering af roetop og andre egnede grøntfoderafgrøder var forlængst taget op, men det fik nu en ganske anderledes, fodringsmæssigt altoverskyggende aktualitet.

Foredragsmødernes emneliste, drøftelser og overvejelser, som de kommer til udtryk i landboforeningens protokol og avisreferater, giver da også et tydeligt billede af, hvad det nu drejer sig om — det gælder foranstaltninger til produktionsapparatets, dvs. de gode besætningers bevarelse og ydelsens opretholdelse ikke blot til klaring af dagen og vejen, men til sikring af en fortsat indsats den dag, befrielsens time igen er inde. Forholdene stillede nye krav til vejledning og oplysning, til anskuelsesundervisningens, demonstrationernes og forsøgenes, erfaringens praktiske hjælpemidler. Der arbejdes på en forbedring af ensilerings-metoderne, højnelse af ensilagekvaliteten, idet det jo var den, der herefter skulle erstatte kraftfoderet. Bygning af *hensigtsmæssige siloanlæg* er på dagsordenen. Det samme gælder sådan noget som anvendelsen af høstativer til højbergningens fremme. Der var ingen mangel på arbejde og opgaver, hverken for landboforeningens bestyrelse eller for konsulenterne. Og fra medlemmernes side sluttede man op for at tage ved lære og gøre brug af de nye anvisninger.

Ved landboreningens generalforsamling den 4. december 1939 nævnte formanden i sin beretning situationens alvor. Selv om vi er så lykke-

lige, sagde han, ikke at høre til en krigsførende magt, vil krigens virkninger ikke undgå at ramme os — —

Men lang tid gik der jo ikke, inden vi blev erobret af en krigsførende magt. Om selve den skæbnesvangre begivenhed oplyser protokollen kun: „Som følge af landets besættelse ved tyske tropper blev der ingen dyrskue i 1940, men der gennemførtes i stedet for en landevejsbedømmelse". Den 15. oktober 1940 fremhævede forstander L. Lauridsen, Graasten landbrugsskole, i et foredrag, at en nedgang i smørproduktionen pr. ko var uundgåelig på grund af æggehvidemangel, dog kunne brugen af roetop og skummetmælk bøde noget på det. Og siden viser talrige referater fra de år, hvorledes man ihærdigt og med omtanke søgte at „bøde på det".

Trafikale vanskeligheder meldte sig hurtigt og øvede indflydelse på arbejdet i retning af stigende besværligheder. Der var lukket for benzintilførslerne, bilerne blev klodset op, hesten og cyklen kom i udstrakt grad til ære og værdighed.

Sommerudflugten den 27. juli 1940 blev gennemført pr. cykel. Der var 150 deltagere. Man startede fra Gravene i grupper på 10. Større optog tillod tidens politi- alias værnemagts-bestemmelser ikke. Der blev aflagt besøg hos Aage Høyer, Juhlsminde, hvor man, og det er karakteristisk for forholdene, studerede cement-siloer og kuler til sukkerroeaffald. Man så besætninger hos Peter From og Hans Christiansen i Rørkjær, holdt frokostpause på „Harmonien", hvor damerne sluttede sig til til eftermiddagsturen. På denne var man bl. a. hos Sigurd Kloppenborg-Skrumsager på Kanekær, hvor det igen var silo-anlæg til opbevaring af roetop, der fangede interessen. Man sluttede af på Viktoriabad, og også ved samværet her blev tidens alvor og de deraf følgende problemer berørt fra forskellig side. Således talte folketingsmand Ejnar Simonsen, Flovt, om den påtvungne indskrænkning i produktionsapparatet. For de penge, vi får ind, sagde han, må vi styrke os økonomisk og vi må dygtiggøre os til en tung periode, der vil komme før eller senere.

De første tegn lader ikke vente på sig. Man taler om nødvendigheden af en *reduktion af besætningerne*. Som følge af kornmangel går der stærkt svind i svinebestanden. Det giver sig udslag i stigende tilførsler til svineslagterierne, endog „af masser af smågrise". I et interview den 31. juli 1940 berører konsulent Fr. Nielsen spørgsmålet om en reduktion af besætningerne. Han gør opmærksom på, at det foreløbig går ud over svinene og hønsene, hvad iøvrigt, når det endelig skulle være, måtte beteg-

nes som den rette fremgangsmåde, fordi det var i overensstemmelse med forholdene, idet Tyskland først ønsker smør, så flæsk og dernæst æg.

Han understreger, at der ikke må regnes med indført kraftfoder i nævneværdig grad. Kvægets vinterfodring afhænger derfor af mængden af hjemmeavlet foder, og en reduktion af kvægbesætningerne må sikkert tages under overvejelse adskillige steder. Men han advarer indtrængende imod planløs udrensning, alt må sættes ind for at bevare de gode og højtydende køer længst muligt.

På samme tid oplyses det iøvrigt, at svinereguleringen vil falde bort, når bestanden er nedbragt med 30 procent. Det skete forholdsvis hurtigt, for allerede på landboforeningens generalforsamling den 18. november 1940 bemærker formanden i sin beretning: „Så skal vi nu have kort for at få levnedsmidler, medens vi før skulle have kort for at komme af med svinene — —".

Om den økonomiske situation *efter landets besættelse* hedder det: „Byfolk tror, at landmændene nu svømmer i penge, men der er huller nok til dem — —" Og ved generalforsamlingen i 1941 kunne formanden yderligere føje til: „Sålænge vi skal aflevere vort korn til 23 kr. og betale 100 kr. for kød- og benmel er der ingen fare for økonomiske udskejelser. Indret jer ikke på gode tider, derved vil I blive sørgeligt skuffede. Produktionen går ned og omkostningerne er stigende. Bag os har vi den mest tørre sommer og den koldeste vinter i mands minde. Men trods mørke udsigter må vi fylde vor plads og gøre vort arbejde — —".

Ved generalforsamlingen i 1940 trådte Jens Schultz tilbage som formand, og Mads Thuesen, Anslet, valgtes i hans sted. Året efter blev Jens Schultz udnævnt til æresmedlem.

Nye opgaver blev taget op. Således i 1941 *hestemønstringskursus*, som man ventede sig meget af og som også fik stor tilslutning. På seks forskellige pladser var der ialt 487 deltagere. Der blev ydet bistand for medlemmerne ved anskaffelsen af hø-ryttere med det resultat, at over 3000 stativer blev taget i brug. Et enkelt år, da det gjaldt om at fremskaffe *såsæd til landmænd i tørkeramte egne*, blev der stillet 400 sække til rådighed fra landboforeningens område. Samme år behandlede bestyrelsen et forslag fra landbo-husholdningsforeningen til en ordning, hvorefter landboforeningsmedlemmers hustruer skulle være medlemmer af husholdningsforeningen. Men det forslag blev ikke vedtaget.

I 1942 blev den selskabelige side af foreningens virksomhed udvidet med *årlige teaterforestillinger*. Illum-tourneen opførte det år „Tre mænd

Mads Thuesen, Anslet, æresmedlem

MADS THUESEN blev født den 13. marts 1897, besøgte landsbyskolen i Anslet fra 1903 til 1909, derefter Brødremenighedens skole i Christiansfeld indtil 1912. På Hejls efterskole 1912/13, i landbruget hos faderen 1912/15, Frederiksborg højskole 1915/16, ved landbruget hos Th. Madsen Mygdal på Sandholt avlsgård sommeren 1916. Han besøgte Dalum landbrugsskole 1916/17 og var forsøgsassistent ved Statens forsøgsvæsen på Sanderumgård 1917/18, forvalter på Holbækgård ved Ørsted 1918, og vendte derefter hjem til sin fars landbrug i 1919, hvorefter han var selvstændig landmand fra 1. maj 1922 til 1. november 1960. En lang række tillidshverv blev ham betroet. Han var således medlem af bestyrelsen for Anslet forsamlingshus i ca. 20 år og af mejeriets bestyrelse, var skolekommissionsformand, i bestyrelsen for Sønderjysk fællesledelse af kvægavl indtil 1933/34, deraf en del år som næstformand og kasserer, formand for Haderslev amts landboforening fra 1940/56, næstformand i fælleslandboforeningen fra 1941/45 og formand fra 1945/57, medlem af bestyrelsen for Foreningen af jyske landboforeninger fra 1948/57, næstformand fra 1952/57 og samtidig medlem af bestyrelsen for De samvirkende danske landboforeninger, medlem af landbrugsrådet og dets forretningsudvalg fra 1954/57. Mads Thuesen er formand for Gråsten landbrugsskole, i hvis bestyrelse han fik sæde i 1942. Han er formand for Skamlingsbankeselskabet og fra 1953 landbrugskyndig direktør i Sønderjyllands kreditforening. Han har været medlem af hesteeksportudvalget siden 1950 og sidder i bestyrelsen for De samvirkende hesteavlsforeninger. I 1950 var han på studierejse i USA, ligesom han har været på studierejse i Sovjetrusland og som hesteeksportudvalgsmedlem til udstillinger i Vesttyskland, Belgien og Holland. I den hjemlige bedrift er det navnlig husdyrbruget, der har haft hans interesse. Han har haft svineavlscenter i 25 år.

i sneen". Der var 700 deltagere, og så var der endda mange, som måtte gå med uforrettet sag, idet der ikke kunne skaffes plads. Samme efterår opførtes desuden Cronins „Og guderne ler" ved to forestillinger. Der var fuldt hus til den første, men knap så mange til den sidste, hvilket ifølge protokollen skyldtes „angst for luftalarm". Teaterforestillingen den 13. oktober 1943 måtte aflyses, da tyske tropper havde lagt beslag på Harmoniens teatersal. — Teatervirksomheden blev bibeholdt som fast led i arbejdet i en lang årrække, men er dog trådt noget i baggrunden i årene op imod 100-års jubilæet, idet tilslutningen ikke altid var tilstrækkelig,

hvad forøvrigt gælder alle foreninger, som har teater på programmet. Fjernsynet blev efterhånden en betydelig konkurrent.

Ved generalforsamlingen 30. november 1942 ventileredes for første gang spørgsmålet om køb af en gård til brug for foreningens forsøgsvirksomhed. Det skete i forbindelse med en kontingentforhøjelse. Det er godt at have en formue, sagde kassereren ved den lejlighed, så vi måske med tiden kan få en forsøgsgård. Der gik da også adskillige år, inden planen kunne realiseres.

Klager over fastsættelsen af den ugentlige grisenotering førte til, at man antog Hans Fromm, Vandling, til at sætte noteringen til offentliggørelse i de lokale dagblade.

I tiden hen imod krigens slutning fremgår det af drøftelser ved møder og mand og mand imellem, at *mangelen på arbejdskraft* i landbruget begynder at blive følelig. Ungdommen søger i stigende grad fra land til by. I et foredrag den 6. februar 1945 talte konsulent Fr. Nielsen om redskaber og maskiner. Det er sådan, sagde han bl. a., at antallet af medhjælpere bliver mindre og mindre, medens vi i tilsvarende højere grad skal have maskiner til at udføre arbejdet. Og i den følgende tid, navnlig efter krigens slutning, fik spørgsmålet om landbrugets hensigtsmæssigste mekanisering stigende aktualitet. Men også problemer af anden art krævede en løsning.

DEN ANDEN EFTERKRIGSTID

Den 26. november 1945 holdtes den første generalforsamling efter krigens slutning. I sin beretning gjorde sekretæren da stillingen op på følgende måde:

„Vi er stolte over, at vi under en 5-årig afspærring har kunnet producere varer til det danske samfund og til en eksport, der hjembragte kul og råvarer til industrien. Vore varer har været fredsvarer, medens alt, hvad vi skulle købe, var af dårlig kvalitet. Når dertil kommer, at vi som følge af mangel på arbejdskraft foruden ledelsen af bedriften har måttet præstere en stor fysisk indsats, mener jeg, at vi som erhverv har røgtet vor opgave. Rentabiliteten har været god, så det hele er gået lettere, end vi havde turdet vente. Det er lykkedes os at bevare vort produktionsapparat. Men der er ting, der ikke lover godt for fremtiden. Lønningerne ligger

nu, målt i salgsværdi, 50 procent over, hvad de var før krigen, og så er det endda svært at skaffe medhjælpere i fornødent omfang. Vi kan vente en forhøjet grundskyld, endda ejendomsskatterne under krigen er steget med 80 procent — —".

Af besværligheder, som kan ventes forude, nævner sekretæren endvidere *engangsskatten*, en beskatning, som blev indført efter krigens slutning for at „kappe hovedet af" en vis del af indtægterne under krigen. Den foruroligede mange og blev årsag til megen utilfredshed, fordi den kom til at gå hårdt ud over dem, der havde brugt gevinsten til opsparing, medens de, der havde brugt den så at sige på løbende bånd, slap uskadt. Man protesterede, navnlig fordi den forhøjede ejendomsskyld blev lagt til grund for engangsskatten. Der blev fremsat krav om adgang til skattefri henlæggelser, og i de økonomiske overvejelser mand og mand imellem blev det gjort gældende, at der under de herskende forhold desværre nok igen blev brug for høstpantebreve.

Af nye opgaver, som blev taget op efter krigens slutning kan nævnes *pløjekonkurrencer* i udvidet form. Den første blev afholdt fire steder inden for landboforeningens område, nemlig på Sillerupgård, i Hyrup, i Ladegård og i Bjerndrup. Der var stor tilslutning, og maskinhandler Deichmann havde udsat en Fraugdeplov som præmie til den karl, der pløjede bedst. Den blev vundet af Boldt hos Daniel Uldall, Høgelundgård. Disse konkurrencer blev fortsat i de følgende år og vandt stigende interesse.

Samme efterår blev der bevilget 500 kr. til fonden „Fædrelandets vel".

Ved generalforsamlingen i 1945 var der et enkelt nyvalg til bestyrelsen, idet Chr. Hansen, Lauesgård, trak sig tilbage som sekretær og efterfulgtes af Hans Mikkelsen, Kjerulfsminde, Hjerndrup.

I forgrunden for efterkrigstidens møde- og forhandlingsproblemer møder man emner som „Landbrugets overgang fra krigs- til fredsøkonomi", medens på det rent faglige område spørgsmålet om *landbrugets mekanisering* træder stadig klarere frem i billedet; oplysende møder og demonstrationer samt vejledende kursus under maskinkonsulenternes ledelse er tilbagevendende begivenheder. Som noget nyt melder sig nu også spørgsmålet om ansættelse af *byggekonsulenter*.

Den 16. oktober 1945 var bestyrelsen repræsenteret ved et møde i Kolding, hvor der var tale om en ordning, hvorefter der skulle ansættes to konsulenter for Syd- og Sønderjylland, en i Kolding og en i Aa-

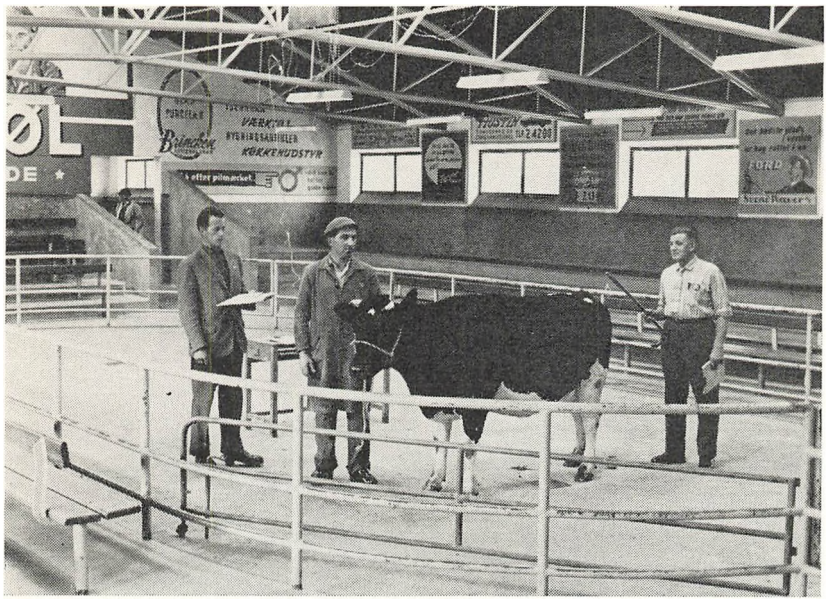

Interiør fra auktionshallen

benraa som rådgivende i byggeanliggender for landboforeningernes medlemmer. Der blev valgt en 9-mands bestyrelse, i hvilken landboforeningen blev repræsenteret ved J. R. Fromm, Grarupgård. Som følge af mangel på byggematerialer fik sagen ikke den tilslutning i Sønderjylland, som man havde regnet med, og der blev derfor senere truffet en nyordning, hvorefter byggekonsulent Beldringe, Kolding, overtog konsulentarbejdet.

I foråret 1947 deltog man fra landboforeningens side i bestræbelser til *hjælp for unge sydslesvigske landmænd* til et ophold i Danmark i uddannelses-øjemed. Det var tanken at skaffe de unge plads i det praktiske landbrug om sommeren og adgang til teoretisk uddannelse i vinterhalvåret. Sjælen i dette arbejde var Jacob Friis, Hauge, der på et tidligt tidspunkt efter krigens afslutning knyttede forbindelse med interesserede kredse inden for Den sydslesvigske landboforening. Det lykkedes landboforeningen at skaffe indrejsetilladelse til 25 unge sydslesvigere for 1 år. De blev modtaget sidst i maj måned 1947 og fordelt i gode pladser omkring i landboforeningens område. Og sålænge denne ordning bestod, var landboforeningen med i arbejdet.

Men der var mange andre områder, hvor landboforeningen var aktivt med i arbejdet i årene efter krigens slutning. Nævnes kan fra samme efterår planer om oprettelsen af et andelsvaskeri, hvis gennemførelse man bidrog til. Men navnlig var man virksom ved *oprettelsen af en maskinstation*.

Mekaniseringen havde den slagside, at ikke alle landmænd var i stand til at anskaffe de nødvendige maskiner og redskaber, eller man måtte, for de mindre brugs vedkommende, præstere større investeringer end økonomisk forsvarligt, og således opstod tanken om oprettelsen af maskinstationer, hvor man kunne leje den nødvendige maskinkraft til markarbejdets udførelse. Den 17. maj havde et udvalg været i Aarhus til forhandling og orientering, og den 26. oktober 1947 blev Haderslev østeramts andelsmaskinstation startet med Hans Mikkelsen, Hjerndrup, som formand, en stilling, han forøvrigt har beklædt siden. Tanken slog godt an, og maskinstationen, der nu har til huse på Ladegård med Niels Aage Madsen som driftsleder, er med årene bleven en stor virksomhed. Ved den stiftende generalforsamling oplystes det, at der var tegnet ca. 1800 arbejdstimer, så man regnede med at kunne begynde med to traktorer og tilhørende redskaber. I dag råder maskinstationen over 6 mejetærskere, deraf 5 selvkørende, 8 traktorer, 5 højtryksprøjter til sprøjtning af markafgrøder, 4 motorsave til brug ved træfældning, 3 kvashuggere, 1 grave- og læssemaskine, 3—4 gødningsspredere, 2 selvbindere, 3 ballepresser, desuden roeoptagere med og uden læsseelevator, græsslåmaskiner, grønthøstere, kunstgødningsspredere og ammoniaknedfælder — sådan, at maskinstationen faktisk er i stand til at påtage sig et hvilket som helst arbejde. Medens man i starten nærmest var indstillet på sæsonarbejde, er det nu sådan, at der praktisk talt gøres brug af maskinstationen året rundt. Der er helårsbeskæftigelse for fastansatte medarbejdere og desuden brug for adskillige i højsæsonen. Man har desuden eget værksted med fastansat personale, så man selv kan foretage de nødvendige reparationer.

I årene efter den anden verdenskrig er kravene til landboforeningens tekniske og faglige hjælpemidler vokset overodentligt. Det hænger sammen med de stadig stigende krav til dansk landbrugs struktur, til udvidet kvalitetsproduktion og konkurrenceevne. Og i så henseende er der i Sønderjylland øvet en indsats, der kan stå mål med de bedste — endda sønderjysk landbrug jo ved genforeningen som følge af forholdene på mange måder var langt bagefter det gamle land. Ved gene-

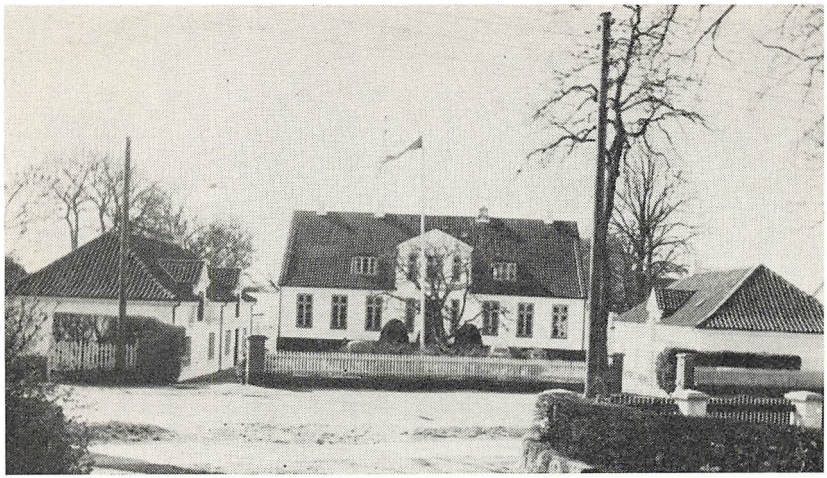

„Mariesminde" set fra Åstrupvej

ralforsamlingen den 4. december 1950 fremførte formanden i sin beretning nogle betragtninger over dette spørgsmål, og han slog fast, at landboforeningen i sit mangeartede virke nu holdt *trit med det øvrige land.* Det tog os ca. 30 år at nå så vidt, sagde han, men vi bor i et grænseland, og vi skulle derfor gerne være et hestehoved foran det øvrige land med produktion. Lad det være målet frem over. Han oplyste, at Haderslev Bank i anledning af bankens 75-års jubilæum havde skænket landboforeningen 5000 kr. som anerkendelse for det arbejde, den udfører.

Ved samme lejlighed gjorde formanden for første gang rede for planer om køb af en landejendom til brug som forsøgs- og forevisningsgård. Man mente, at tiden hertil nu var inde, og det, man stilede efter var at erhverve *Ladegård* ved Haderslev, en ejendom på 100 ha, der havde været i den tyske Kreditanstalt Vogelgesangs besiddelse og som sådan efter tyskernes kapitulation blev beslaglagt af staten som tysk-japansk ejendom. Landboforeningen havde gården på hånden til en rimelig pris, og man udbad sig nu generalforsamlingens bemyndigelse til at træffe endelig beslutning med jordlovsudvalget om køb af gården. Bemyndigelsen blev givet med 77 ja-stemmer, 18 stemte nej og 15 stemmesedler var blanke. Gården blev derefter købt for en pris af 500.000 kr., der skulle betales fuldtud. Et lån på ca. 210.000 kr. blev stående, og Sparekassen for Haderslev byes omegn ydede en 2. prioritet på 290.000 kr., der skulle forrentes og afdrages i løbet af 20 år. Gården blev overtaget 1. marts 1951

Interior fra regnskabsafdelingen

med konsulent Fr. Nielsen som bestyrer. Der blev gennemført en række reparationer, ombygninger og udvidelser. Der blev bl. a. opført moderne tårnsiloer. Og ved generalforsamlingen i december samme år kunne Fr. Nielsen oplyse, at omsætningen i forbindelse med gårdens drift var fuldt tilfredsstillende. Der var en hollandsk besætning på 144 kreaturer og 8 heste. Smørudbyttet havde været 202 kg pr. ko og fedtprocenten 3,92. De på gårdens jorder anlagte forsøg havde været forevist for 1225 gæster, deriblandt flere udlændinge.

Året efter blev der rettet forespørgsel til landboforeningen om indretning af en afkomsprøvestation på Ladegård. Det mente bestyrelsen imidlertid ikke at kunne påtage sig foreløbig af hensyn til de dermed forbundne krav om nyindretninger.

Ved generalforsamlingen i 1950 oplyste Jacob Friis, Hauge, at der var planer fremme om oprettelsen af en *halmcellulosefabrik* for det sydlige Jylland, hvortil der skulle leveres 15.000 tons halm årligt til fremstilling af cellulose til brug ved papirfabrikationen. Han fremhævede sagens betydning for landboforeningens område, idet man her havde mulighed

for at komme af med overflødige halmmængder. Det var vintersædhalm, det drejede sig om. Bestræbelserne måtte gå ud på at få tegnet så store halmmængder hernede, at man kunne få fabrikken til Haderslev. Fabrikken var en kendsgerning, men spørgsmålet om beliggenhed endnu ikke endelig afgjort. Der blev i den følgende tid sammen med repræsentanter for Haderslev by udfoldet bestræbelser for at få den påtænkte fabrik til Haderslev. Men af flere, navnlig tekniske grunde, lykkedes det ikke. Fabrikken kom til Fredericia, men dog med betydelige halmleverancer også hernede fra.

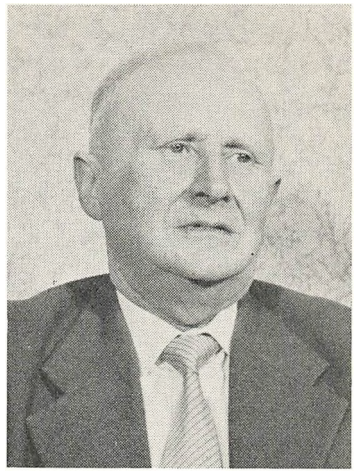

Jacob R. Fromm,
Grarupgård, æresmedlem

Af problemer, bestyrelsen iøvrigt beskæftigede sig med i de år, kan — stikprøvevis — nævnes en forhandling med amtsvandinspektøren den 11. februar 1952 angående *beskatning af almindeligt dræningsarbejde.* Man fandt det ganske uretfærdigt, at dette arbejde skulle beskattes, idet det måtte betragtes som almindeligt vedligeholdelsesarbejde.

En overgang var spørgsmålet om dyrkning af sukkerroer til de svenske sukkerfabrikker aktuelt. På bestyrelsens foranledning blev leveringsmulighederne gjort til genstand for en nærmere undersøgelse, der dog ikke førte til noget resultat, bl. a. fordi roernes sukkerindhold var for lavt.

Skatteproblemerne var stadigt tilbagevendende emner. I 1953 blev der gjort opmærksom på, at der nu var tale om en grundskyldstigning på landet fra 14 til 34, men i byerne kun fra 5 til 6.

Der blev afholdt rundbordskonference med amtsligningsinspektøren og tre sognerådsmedlemmer til oplysning og praktisk vejledning for medlemmerne, og der blev senere truffet en ordning, hvorefter regnskabskontoret er til rådighed for medlemmerne med vejledning og hjælp ved udfyldning af skatteskema og skatteopgørelser iøvrigt.

Den 24. august 1953 blev der bevilget 250 kr. i anledning af Slesvigske fodregiments 175-års jubilæum.

Ved generalforsamlingen i 1954 trådte J. R. Fromm tilbage som kasserer. Han havde da været medlem af bestyrelsen i 22 år. Til hans ef-

terfølger valgtes Holger Nørgaard, Nautrupgård. Fromm, der ikke alene havde været en dygtig kasserer, men en interesseret og respekteret medarbejder i ledelsen, udnævntes året efter til æresmedlem.

I 1955 afgik Jacob Friis, Hauge, efter 20 års medlemsskab af bestyrelsen. Han efterfulgtes af Chr. Beck, Pamhule.

Foreningens *sommerudflugter* var fra gammel tid begivenheder, der samlede stor tilslutning og som ved siden af at fornøje tillige tjener oplysende og belærende formål, idet de i reglen er forbundet med besøg i veldrevne, moderne eller specielt anlagte landbrug eller i virksomheder med landbrugsfaglig tilknytning.

I tiden forud for genforeningen gik sommerudflugterne i reglen til det gamle land. Det gør de stadigvæk. Men efter 1920 gæster man tillige Sydslesvig for her at stifte bekendtskab med det landbrugsfaglige arbejde, først og fremmest naturligvis som det drives i dansksindede, men dog ved lejlighed også som det dyrkes i tyske kredse dernede. Der har i de forløbne år været adskillige udflugter til egnene syd for grænsen.

Der er dog også gennemført større arrangementer. Således var sommerudflugten i juni 1950 tilrettelagt som en 4-dages tur til Vesttyskland med besøg på tysk landbrugs vandreudstilling, som det år afholdtes i Frankfurt a/M. Deltagerne befordredes i to turistbusser og fik foruden udstillingsoplevelserne indtryk af tyske egne og landskaber inden for et område Fulda-Frankfurt-Mainz-Koblenz-Lippe Detmold og over Hamborg mod hjemlige egne. Året efter var den tyske vandreudstilling i Hamborg, og da var der 160 deltagere til en 2-dages udflugt dertil. I juni 1959 var der godt 30 deltagere i en ekstraordinær udflugt til Norge med besøg på det norske jubilæumsdyrskue i Oslo og på Norsk Hydros kvælstoffabrikker i Rjukan.

REGNSKABSFØRINGEN

Der blev efter genforeningen slået stærkt til lyd for regnskabsføring. I 1922 arrangerede landboforeningen således et kursus i regnskabsføring for folkeskolelærere på den betingelse, at de derefter skulle holde tilsvarende kursus for landmændene ude omkring i sognene. Det blev dog vist ikke til ret meget. Men i 1926 oprettedes den første regnskabsforening under landboforeningen med Peter Boesen, Stubbom, som formand og med Holger Frank som regnskabsfører. Han efterfulgtes i 1927 af regnskabs-

konsulent Chr. Hansen, der med stor dygtighed beklædte denne stilling indtil sin død i november 1958, og under hvis ledelse regnskabsarbejdet udvidedes betydeligt fra godt 30 medlemmer ved starten til ca. 110 medlemmer i 1953/54. I 1933 blev der oprettet en regnskabskreds med Jeppe Jessen, Thorsbjerg, som formand og konsulent K. Knudsen, Hoptrup, som regnskabsfører, men efter få års virksomhed gik den atter ind. I januar 1954 påbød et ministerielt cirkulære indførelse af regnskabspligt i landbruget for alle brug med et grundbeløb på 40.000 kr. og derover efter 1950-vurdering. Der kom nu en betydelig tilgang af medlemmer, og regnskabsafdelingen med sine over 500 medlemmer i 1960 er en af de største i landet.

Regnskabskonsulent Chr. Hansen

Chr. Hansen ledede som nævnt denne store udvidelse af arbejdet til han døde midt i sin gerning efter 31 års konsulentvirksomhed for HALR. Han var på sin rolige måde en af landets dygtigste og mest indsigtsfulde regnskabskonsulenter, og hans arbejde er i fagkredse højt vurderet og har i flere henseender været banebrydende. Såvel udlændinge som andre konsulenter besøgte da også Haderslev for at studere hans virksomhed.

Nu ledes arbejdet af et regnskabsudvalg. Konsulenterne Henrik Jensen og Jens Høj Nielsen er ansat sideordnede, hvor H. Jensen har hovedansvaret for det administrative og J. H. Nielsen forestår vejlednings- og beretningsarbejdet. De forestår den daglige ledelse af kontoret, og sammen med distriktskonsulenterne fru Anna Hansen og Rasmus Asmussen foretager de besøgene ude hos landmændene og har ansvaret for hver deres regnskaber, først og fremmest hvad angår opgørelsen af den skattepligtige indkomst og formue. Derud over søger regnskabsarbejdet at belyse økonomien i den enkelte bedrift og i landbruget som helhed. Den skønsmæssige kontrol, der kan udøves af øjet, er i vore dage ikke nok. Med den stigende omsætning i landbruget kræver udviklingen, at der fra dag til dag føres talmæssig kontrol med produktionen i marken, omsætningen i stalden og pengeformidlingen.

Regnskabskonsulent *Henrik Jensen*

Regnskabskonsulent *J. E. Høj Nielsen*

I regnskabet samles trådene som i et brændpunkt. Det indgår sammen med andre regnskaber i beretningen, hvor de fremtræder gruppevis til vurdering og vejledning for den enkelte, som derud fra kan gøre iagttagelser og drage sammenligninger. Efterhånden som årenes resultater i beretningerne summeres op, fremkommer der et betydeligt materiale at øse af, og her ligger der en stor opgave til konsulenterne at gøre plus og minus op for den interesserede landmand.

Tabellen på side 87 kendetegner den økonomiske udvikling i østeramtet gennem kriseår, krigs- og efterkrigsår fra regnskabsforeningens start til i dag.

Bunden er kriseårene i 1931/32, hvor den gennemsnitlige forrentning er negativ, og toppen er de gode høstår 1949, 1950, 1951 og 1952, hvor også prisrelationerne var ret gunstige. Det ses endvidere, at betydelige kapitalmidler, der omsætter sig langsomt, skal investeres i landbrug for blot at opnå et beskedent udbytte af indsatsen. Denne langsomme omsættelighed af investerede midler er landbrugets achilleshæl, og derfor er moderne landbrug med det store kapitalbehov meget påvirkeligt af modgang i konjunkturforløbet, hvorfor også likviditetskriser følger hurtigt efter hinanden, ja, gennem de sidste 5 til 6 år er de næsten blevet af permanent karakter.

Landbrugskapital og driftsresultat kr. pr. ha.

År	Bogført værdi	Jordværdi	Inventar	Bruttoudbytte			Driftsomkostninger	Nettoudbytte	Forrentningsprocent
				Fra planteavl	Fra husdyrhold	Ialt			
1926—27	2523	1358	101	106	511	622	616	6	0,2
1927—28	2148	1141	102	105	418	541	485	56	2,6
1928—29	2245	1193	111	123	477	622	487	135	6,1
1929—30	2311	1185	112	78	509	611	523	88	4,1
1930—31	2283	1180	108	67	412	504	486	18	0,8
1931—32	2215	1148	103	43	337	403	406	÷3	÷0,1
1932—33	2098	1093	105	62	347	433	397	36	1,7
1933—34	1975	1066	100	60	353	437	370	67	3,3
1934—35	1994	1078	99	70	377	471	394	77	3,9
1935—36	2066	1083	104	95	404	525	447	78	3,8
1936—37	2100	1079	111	92	395	513	461	52	2,5
1937—38	2158	1127	118	104	458	587	490	97	4,5
1938—39	2168	1114	126	117	442	585	502	83	3,7
1939—40	2131	1101	131	109	478	618	519	99	4,6
1940—41	2149	1094	138	200	567	802	580	222	10,3
1941—42	2220	1090	151	251	552	836	690	146	6,6
1942—43	2225	1099	159	333	579	953	749	204	7,1
1943—44	2406	1076	158	294	696	1038	832	206	7,1
1944—45	2368	1064	167	371	661	1076	860	216	7,9
1945—46	2362	1059	174	310	677	1029	915	114	4,0
1946—47	2652	1218	187	352	769	1146	1019	127	4,3
1947—48	2689	1243	208	359	775	1176	1054	122	4,1
1948—49	2682	1246	228	449	908	1392	1175	217	7,0
1949—50	2818	1254	289	467	1157	1656	1328	328	10,0
1950—51	2882	1241	359	520	1294	1847	1467	380	11,2
1951—52	3546	1598	415	604	1406	2059	1600	453	12,6
1952—53	3598	1587	479	685	1458	2182	1765	417	10,9
1953—54	3820	1622	532	433	1543	2022	1799	223	5,5
1954—55	3697	1657	413	408	1485	1951	1732	219	5,4
1955—56	3690	1630	423	509	1498	2063	1777	286	7,0
1956—57	3791	1654	455	496	1558	2113	1831	282	6,7
1957—58	5074	2029	491	540	1520	2122	1810	312	6,8
1958—59	5662	2033	509	546	1712	2324	2027	297	6,2
1959—60	5711	1987	543	465	1915	2447	2223	224	4,7

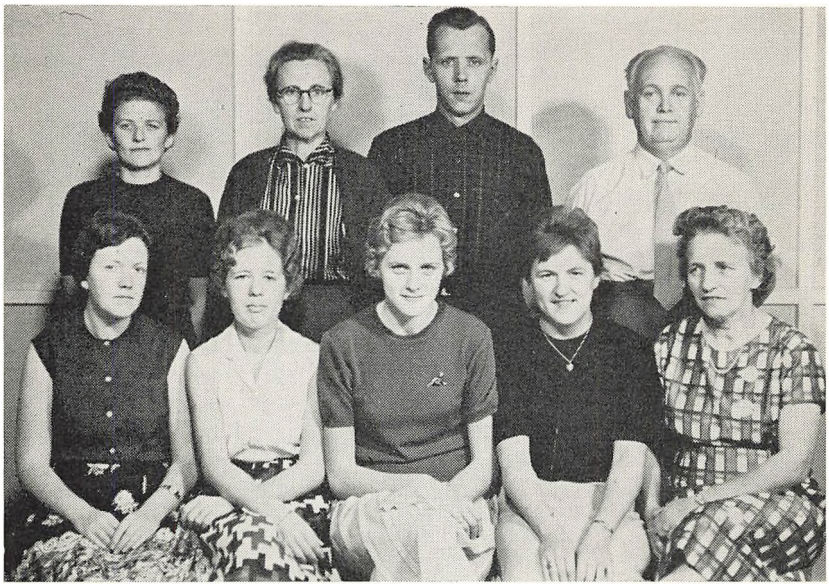

Medarbejdere i regnskabsafdelingen: Siddende fra venstre: *Anna Hansen, Birthe Bruhn, Ester Scherrebeck, Birte Gregersen, Ellen Christensen.* — Stående fra venstre: *Lis Jørgensen, Anna Hansen, Børge Thomsen, Ludvig Christensen*

Manglen på arbejdskraft har gennem disse år ført landbruget så hovedkuls ind på mekaniserings- og ombygningsopgaver, at udviklingen truer med at tage vejret fra den enkelte. Da priserne på landbrugets salgsvarer gennem den nævnte periode har været vigende, samtidig med at navnlig de indenlandsk bestemte omkostninger har været stærkt stigende, har en stor del af de nødvendige investeringer — i stedet for at blive afholdt over driften måttet finansieres gennem en betydelig gældsstiftelse, som da også har fundet sted. Forhåbentlig retter priserne sig noget. Sker det ikke, vil mange landbrug få vanskeligheder med at klare deres forpligtelser. Der skal en betydelig gårdstørrelse til for under det gældende prisniveau at kunne drage fornøden fordel af mekanisering og rationalisering.

Fra maj 1959 flyttedes regnskabsafdelingen til den østre fløj af „Mariesminde" på Aastrupvej, og herfra dirigeres nu arbejdet under ideelle, kontormæssige forhold.

DOMÆNEGÅRDE OG UDSTYKNING

De mange nye landbohjem beliggende gruppevis eller mere spredt i egnen er noget karakteristisk for Haderslev amt. Disse hjems tilblivelse er et dansk punktum for det prøjsiske fremstød i jordkampen, der i 1895 satte ind med købet af den første tyske statsgård. Senere købtes flere til, og da fremstødet ebbede ud med købet af den sidste af gårdene i 1916, var der oprettet ialt 36 domæner, hvoraf de 24 med 4365 ha var beliggende i Haderslev amt, fortrinsvis i et bælte tværs over landsdelen op mod den daværende Kongeå-grænse. Hensigten var tydelig nok, som det også blev udtrykt i en tale af overpræsident v. Køller, at oprette et tysk grænseværn, der skulle afskære den direkte forbindelse til Danmark, idet gårdene blev befolket af tyske eller i hvert fald tysksin-

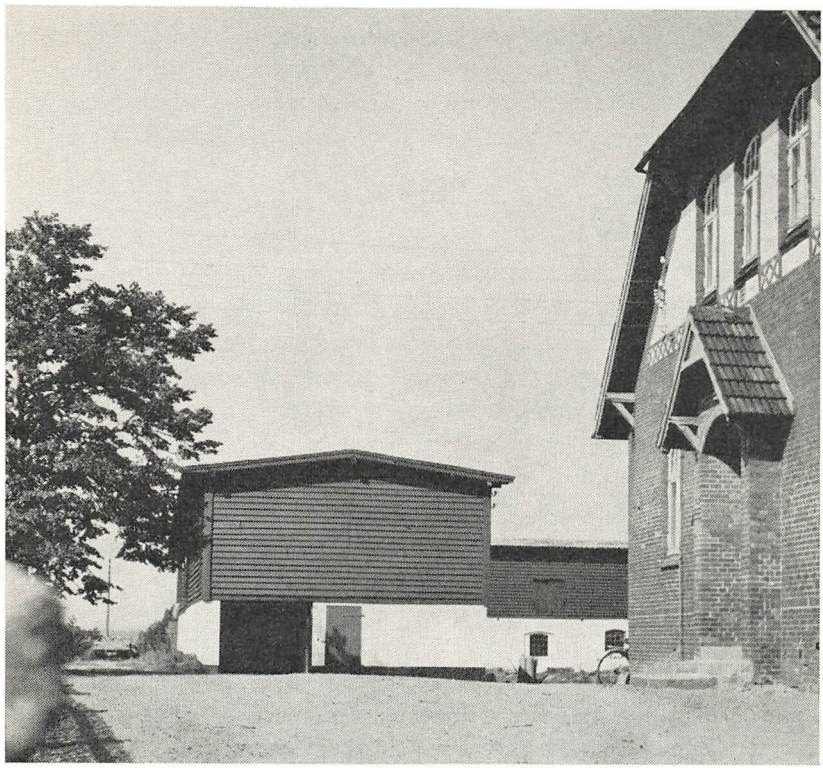

Typisk domænestil, „Pamhulegård", Marstrup

dede forpagtere og gift, tysk arbejdskraft. Domænerne blev rene fortyskningscentre og kunne sognevis betyde et stærkt tysk indslag. Ved overdragelsen af en domæne efter genforeningen opgjorde man domænens tyske belægning til mellem 70 og 80 personer, børnene iberegnet. Den på denne måde til tysk jordbesiddelse knyttede tyske indflydelse har holdt sig til vore dage, idet flere tyske privatskoler i de nordlige egne af landsdelen efter 1920 lod sig rekruttere af børn eller børnebørn af disse i sin tid indvandrede tyske familier.

Domænerne blev ved genforeningen overdraget den danske stat og underlagt en ved lov oprettet domæneforvaltning, hvis formand blev den daværende folketingsmand og tidligere formand for Haderslev amts landboforening, P. J. Refshauge, Kathrinesminde ved Christiansfeld. Ved kgl. resolution udnævntes han i sommeren 1921 til domæneforvalter og beklædte dette embede, til han fratrådte i 1935. Refshauge høstede megen anerkendelse for sin løsning af denne opgave, og det er karakteristisk for denne noble og retlinede østeramtsbonde, at han efter sin fratræden sammen med sine kontorfolk af tidligere og endnu tilbageværende tyske forpagtere på „Harmonien" blev indbudt til en middag, hvor man takkede for god behandling i forbindelse med afståelsesforretningerne.

Udover de nævnte 36 domæner tilkøbtes under domæneforvaltningen senere Strågård, Krusågård, Grøngård og Trøjborg, samt de hertugelige godser Graasten hovedgård og Fiskebæk, ialt ca. 6400 ha. Under domæneforvaltningen hørte også Hejlsmindebugten, Haderslev dam, Stevning dam ved Tørning mølle, strandarealer fra Brøns til Høgsbro og endelig 3300 ha strand og klitter ved Rømø, så her var tale om Danmarks største godsforvaltning. P. J. Refshauge var sammen med stiftamtmand Haarløv og skovrider Krarup, Als, den danske stats repræsentanter ved overdragelsen af hertugen af Augustenborgs godser og slotte, der blev købt for ialt 3,5 mill. kr. Med overdragelsesprotokollens underskrift var der gjort op med århundreders tysk indflydelse i Nordslesvig. Refshauge har fortalt, at denne overtagelsesproces hører til hans interessanteste oplevelser.

Man kan sige, at de prøjsiske domæner opstod ved en tilfældighed. Den første, Barsbøl ved Jels, blev købt i 1895. Refshauge fortæller, at sparekassen i Skodborg havde penge stående i gården, som gik til tvangssalg, og ved auktionen blev den tilslået sparekassen ved dens formand, amts- og kommuneforstander Meyer. Kommunerådet i Skodborg ville

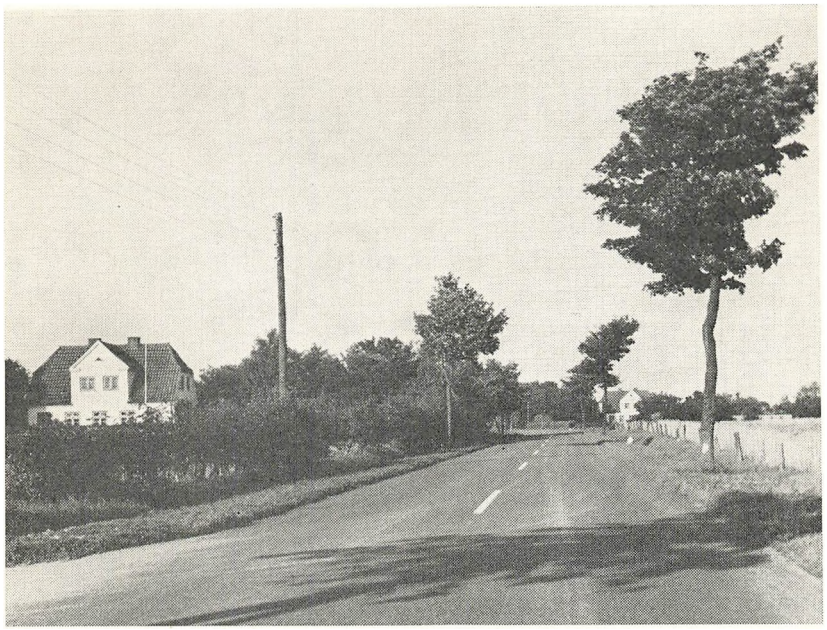

Udstykningsejendomme i Fjelstrup fra 1930erne

imidlertid ikke dække formanden op, der havde handlet uden bemyndigelse. Da han ikke selv kunne magte opgaven, rejste han til regeringen i Slesvig, som gav ham tilsagn om, at den skulle blive overtaget af den tyske stat som domæne. Hvilket også skete. Herigennem fik den tyske administration blik for den nationalpolitiske betydning af sådanne gårdkøb. Året efter blev Røddinggård købt og senere den ene efter den anden, sidst i 1916 Christiansdal i Vedsted sogn. Af de 36 domæner, tyskerne oprettede, blev 13 købt hos danske ejere, blandt disse også den gamle danske hovedgård „Keldet" (senere fortysket til „Kehlet") på ca. 196 ha i Fjelstrup sogn. Det var V. Mussmann, der solgte den til den tyske stat i april 1900 for 350.000 mark. Herover faldt han i unåde og nedlagde samme år sit formandsskab i landboforeningen. At han senere frakøbte tyskerne Hjerndrupgård, kunne ikke råde bod på miséren i Fjelstrup sogn.

Det var ikke den danske stats hensigt at beholde domænerne. Efterhånden som de tyske forpagtningskontrakter udløb, blev der ved statens foranstaltninger foretaget en passende udstykning til nye selvstændige brug.

De tilbageværende stamparceller med bygningerne er efterhånden solgt og overtaget i privateje. Udstykningerne ordnedes ved lov af 7. aug. 1922 og skulle foregå efter 4. oktober-lovens regler om udstykning af jord i offentlig eje. I stedet for at udrede en købesum for jorden skal brugeren forrente jordens grundværdi, som denne fremgår ved de periodiske vurderinger. Denne forpligtelse er fra brugerens side uopsigelig. Ialt blev oprettet 295 nye hjem, de fleste i Haderslev amt, og dertil afgivet jord til ca. 100 tillægsparceller. Den samlede udstykning omfattede ca. 3000 ha, da den sønderjyske domæneforvaltning i 1935 ophævedes, og de resterende 15 domæner blev henlagt under Statens jordlovsudvalg. De nyoprettede brug har en gennemsnitlig størrelse på 6 til 9 ha og fremtræder temmelig ens i byggestilen med stalden i en vinkel til stuehuset. De fleste af de nye bedrifter er vel overtaget af egnens unge, men også unge fra kongeriget har fundet herned, og en god vekselvirkning er kommet i gang. Udenfor domænejorden udstykkedes i 1925 18 nye brug fra Olufskjær i Starup og Vilstrup sogne.

Udstykningen var ikke hermed afsluttet, men fra nu af blev den mere spredt og brugene mere varieret i størrelse og bygninger. Efter jordfordelingsloven af 29. marts 1924 oprettedes ialt 245 nye ejendomme med 5000 ha, deraf 95 i Haderslev amt. Disse brug er på gennemsnitlig 20 ha og prioriteret med kreditforeningslån i 1. pant og derud over et statslån ydet gennem Lånekassen for Sønderjylland. Loven sigtede mod en bedre arrondering af arealerne, samtidig med at der blev afgivet udmarksjorder til oprettelse af nye brug. Ofte var det familiemedlemmer til de i jordfordelingen deltagende landbrugere, der overtog disse. Denne lov virkede som udstykningslov til 1934, efter denne tid har Statens jordlovsudvalg forestået udstykningen af de ved jordfordelingskommissionens virksomhed fremkomne disponible arealer.

Ved saneringsloven af 1. juni 1929 blev der af jordfondens midler stillet 10 mill. kr. (beløbet er senere, i 1936, forhøjet med andre 10 mill. kr.) til rådighed især for de tyndt befolkede egne til indkøb af udmarksjord i delvis ukultiveret tilstand. Kolonien Bjerndrup ved Løgumkloster er et resultat af denne lov, som ikke fik megen betydning i Haderslev amt.

I årene fra 1930—35 satte landbrugskrisen for alvor ind. Ved saneringer og akkordordninger ydedes støtte af staten på betingelse af, at der ved saneringen blev frigjort jord til udstykning, hvor dette kunne ske, uden at bygningsmassen blev alt for upassende til det tilbageværende

Regnskabsafdelingens bogholderimaskiner

jordareal. Denne lov blev brugt meget i Haderslev amt, hvor akkordudvalgene gik stærkt ind for en sanering af gældsforholdene på dette grundlag. Fra 1929 til 1946 opkøbtes gennem akkordudvalgenes virksomhed 5953 ha, der indtil 1946 udlagdes i 372 nye brug alene i Haderslev amt, hver med 12—13 ha i gennemsnit. Disse ejendomme er alle overtaget efter 4. oktober 1919-lovens princip.

De fleste af de nævnte tal vedrørende udstykningerne refererer sig til oplysninger herom af civilingeniør Th. Claudi Westh, Tønder, i en artikkel om „De kulturelle forhold i Sønderjylland 1920—43". Efter kapitulationen i 1945 er en del Vogelgesang-gårde og andre gårde og arealer, der dels blev konfiskeret som tysk-japansk ejendom, dels på anden måde overtaget af staten, blevet underlagt jordlovsudvalgets administration, og arealer herfra er gået ind i udstykningen. For at gøre billedet færdigt oplyser gdr. Viggo Larsen, Skodborg, at der alene i Haderslev amt fra 1946 til 1961 er oprettet 166 nye statsbrug. Det samlede tal for nye brug i amtet oprettet efter 1920 skulle herefter udgøre omkring 900, og dertil er udloddet omkring 1000 tillægsparceller. Udstykningerne foregår nu efter statshusmandsloven af 9. juni 1948 med senere tilføj-

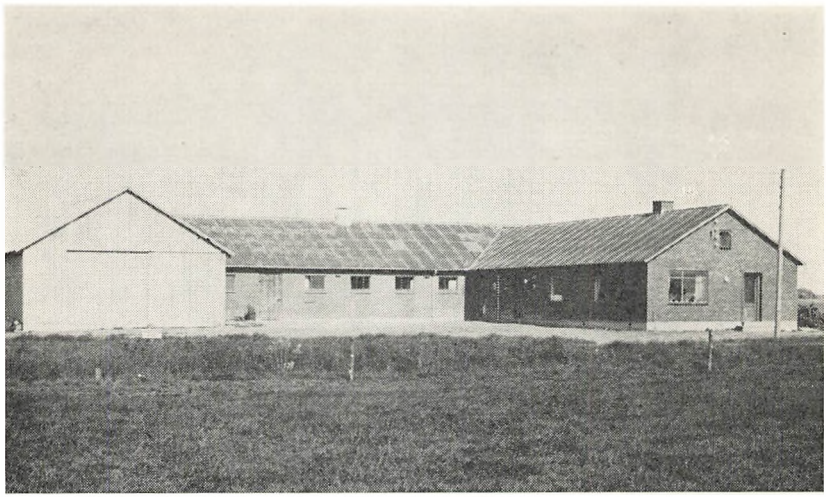

Nyopført husmandsbrug i Sommersted fra 1960

elser og ændringer, og iøvrigt er også jordfordelingsloven fremdeles i kraft.

De mange nye hjem hernede har i høj grad været med til at præge udviklingen både produktivt og folkeligt. Dygtige karle og piger med lyst til landmandsgerningen, men uden mulighed for at modtage ret megen hjælp hjemmefra, har ved flid og sparsommelighed og hjælpen gennem udstykningslovene fået mulighed for at få foden under eget bord. Betydningen heraf skal ikke overses, og dertil er mange af brugene dygtigt drevne og en pryd for egnen.

Tiderne har imidlertid ændret sig og i nogen grad skabt en anden baggrund for udstykningen. Den stærke efterspørgsel efter arbejdskraft, navnlig i industrien, men også i landbruget, og det deraf følgende høje lønniveau har ført til en betydelig mekanisering og rationalisering af bedrifterne, og i samklang hermed er man nu fra lovgivningsmagtens side også inde på nødvendigheden af strukturelle ændringer i jordbruget. De nuværende indehavere af husmandsbrugene, der har overtaget på rimelige vilkår, klarer sig nok, men man tør nok sige, at betingelserne for de unge, der skal overtage hjemmene under de nugældende prisrelationer, er blevet temmelig stramme. Alvoren heri fremgår af, at man i dag på et husmandsbrug på 8—10 ha skal forrente ligeså meget eller mere, end man kunne købe en gård på 60—70 ha for sidst i tyverne.

Hvilke tanker den siddende landbokommission gør sig i henseende til en reduktion af de selvstændige landbrugsbedrifters antal her i landet, er der endnu ikke åbenbaret noget om, men hvad der end sker eller ikke sker på udstykningens område, må man gå ud fra, at de helt små brugs tid er forbi, og at eventuelt kommende nye hjem må baseres på et betydeligt større jordtilliggende til de enkelte brug.

Haderslev Fjord med Nygaard Skov.

KONSULENTARBEJDET EFTER 1920

Da Haderslev amts landboforening blev stiftet for 100 år siden, var kobbelbrug den almindelige form for jorddyrkning. Kobbelbruget var indført fra Holsten og så godt som enerådende. Senere kom så også vekselbruget, der stammede fra England, ind i billedet, og der førtes til tider heftige diskussioner om, hvilket af de to sædskifter, der var at foretrække. Kobbelbruget gik dog af med sejren. Det havde et omløb på 8—10 år. Det begyndte i reglen med brakbehandling, hvorefter der fulgte 4—5 års kornafgrøder og derefter 3—4 års græsleje. Græsmarkerne var forøvrigt kobbelbrugets svageste punkt, men driftsmåden gav meget korn til salg, og kornsalget var jo fra midten af forrige århundrede og langt frem i tiden landmandens vigtigste indtægtskilde.

Til en hensigtsmæssig jordbehandling hører også grundforbedringsarbejdet, udgrøftning og dræning til fjernelse af skadeligt vand, og tilførsel af mergel, hvorved surhed fjernes og jordens bakterieliv får mulighed for udfoldelse. Også den side af sagen blev tidlig taget op af landboforeningen, og man nåede ad den vej bl. a. frem til en forbedring af græsmarkerne sådan, at nu også kløveren og andre værdifulde græsarter kunne trives.

Der gennemførtes her på egnen *betydelige mergelarbejder* allerede i 30erne og 40erne i forrige århundrede, og de fortsattes til langt ind i 70erne. Det var i samme periode, man gjorde den vigtige erfaring, at mergel ikke kan erstatte gødningen. Mange troede, at blot man gav jorden en ny omgang mergel, var forholdet som det skulle være; det var det imidlertid ikke, med mindre der samtidig tilførtes jorden den nødvendige gødning.

Andet sted er nævnt foranstaltningerne til planteavlsarbejdets fremme gennem fælleslandboforeningen med konsulent Hans Hansens ansættelse i 1907. Det videreførtes siden af de enkelte landboforeningers

egne konsulenter. For Haderslev amts landboforenings vedkommende indledtes i så henseende et nyt afsnit med konsulent *Frederik Nielsens ansættelse som planteavlskonsulent* 1. januar 1929. Han var født den 30. juli 1903 i Agerskov og arbejdede ved praktisk landbrug indtil 1923. Han besøgte derefter Rødding højskole og Ladelund landbrugsskole. 1928 tog han landbrugskandidateksamen og var fra 1. maj samme år indtil sin ansættelse ved landboforeningen assistent ved Sønderjysk fællesledelse af korthornsavl. Med ham begyndte en konsultatorisk virksomhed som udvidedes praktisk talt fra år til år og som kulminerede op imod 100-års jubilæet med køb af egen ejendom som midtsamlende central for hele det efterhånden vidtforgrenede konsulentarbejde. Men da var han ikke aktiv mere, idet han den 1. marts 1951 flyttede ud på Ladegård og var driftsleder her til han den 1. juli 1959 udnævntes til meddirektør i Sparekassen for Haderslev byes omegn.

Sparekassedirektør, tidligere konsulent *Fr. Nielsen*

For en ung, energisk konsulent var der nok at tage fat på. Det var ikke alene jordbundsundersøgelserne og forsøgsapparatet som sådant, der var genstand for udvidelser. Mange nye opgaver blev taget op, og ikke mindst den rådgivende side af sagen var genstand for udvikling, dels ved konsulentbesøg ude omkring på ejendommene — til at begynde med på cykel fra sogn til sogn og fra ejendom til ejendom, men dels også ved, at man opsøgte konsulenten personligt eller, og måske navnlig, telefonisk. I de 7 år fra ansættelsen og indtil 75-års jubilæet i 1936 havde konsulenten aflagt henimod 3000 besøg hos foreningens medlemmer, holdt 283 foredrag og desuden deltaget i 280 forskelligartede møder og forhandlinger.

I festskriftet i anledning af Haderslev amts landboforenings 75-års jubilæum hedder det: „Om den lokale forsøgsvirksomhed sammen med statens kan siges, at begge har været med til at skabe klarhed over mange ting til uhyre gavn for vort landbrug og vort land. Hvor man før stod famlende med teorier og antagelser, dér har brug af mål og vægt skåret igennem det hele og talt den uafviselige læres tydelige sprog. Forsøgene har

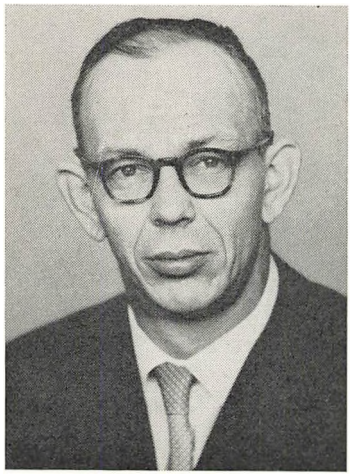

Planteavlskonsulent Peter R. Madsen

ført landbrugsvidenskaben ud på bondens egne marker og vist, at teori også er praksis. Villig har bonden taget ved lære, og det derved erhvervede kendskab til jord, gødning og planter har bevirket, at høstudbyttet i hele landet siden århundredskiftet er tredoblet, siden landboforeningens stiftelse mindst femdoblet. Landboforeningen har ved sit virke bidraget hertil."

1. marts 1951 blev P. R. Madsen ansat som planteavlskonsulent. Han var født den 27. januar 1921 i Roost og tog realeksamen fra Toftlund realskole i 1938. Herefter arbejdede han ved praktisk landbrug og besøgte Askov højskole og Graasten landbrugsskole. 1948 tog han landbrugskandidateksamen og blev fra maj 1948 ansat som assistent ved Haderslev amts landboforening.

Under hans ledelse blev *forsøgsarbejdet* fra begyndelsen af 50erne udvidet meget stærkt, idet man fandt, at der i en forening af denne størrelse burde gennemføres så mange forsøg, at man kunne sige noget mere sikkert om, hvilke sorter og stammer der er de bedste på egnen; ligeledes blev antallet af gødningsforsøg udvidet, specielt blev der anlagt mange forsøg med kvælstof, nye ukrudts- og skadedyrsbekæmpelsesmidler blev afprøvet.

I samme omfang som forsøgenes antal blev forøget, blev arbejdet også efterhånden mere og mere mekaniseret, i 1953 anskaffedes en motordreven græsslåmaskine til afløsning af leen, denne blev i 1956 ombyttet med en frontmonteret J. F.-binder. I 1952 blev der i foreningen anskaffet et lille tærskeværk, der kunne transporteres efter bilen; dette blev en forløber for, at man et par år senere gennem Marshall-midlerne fik udstationeret specielle forsøgstærskeværker hos mange landboforeninger landet over.

Den første transportable forsøgsvægt her i landet blev også anskaffet af foreningen og var forbillede for de senere gennem produktivitetsmidlerne betalte forsøgsvægte, der blev fordelt til mange landboforeninger landet over.

Den ny forsøgsmejetærsker i arbejde sommeren 1961

I indeværende år fuldendes kornforsøgsarbejdets mekanisering, idet foreningens forsøg som en prøve blev mejetærsket med en af de nye J. F.-mejetærskere, der bliver specielt udstyret til at arbejde i forsøg.

År	Forsøg ialt	Gødnings-forsøg	Sorts-forsøg	Andre forsøg	Jordprøver Rt.	Jordprøver Ft. Tk.	Ensilage-prøver	Omsætning af sædekorn hkg	Omsætning af kalk tons	Omsætning af markfro kg	Omsætning af markfro kr.
1929	12	10	2	—	421	—	—	296	—	6128	10.068
1935	19	10	6	3	592	—	—	783	550	—	41.144
1941	12	2	6	4	89	—	27	4204	280	—	120.000
1946	14	5	5	4	1451	1311	—	16699	1009	34000	158.000
1951	24	9	10	5	904	282	783	13115	1550	—	240.000
1956	74	33	27	14	1961	1274	57	14552	4866	39895	195.774
1960	89	37	36	16	879	672	90	19571	2420	46707	259.849

Ovenstående oversigt viser, hvordan udviklingen indenfor planteavls-arbejdets forskellige områder er sket fra foreningen fik egen konsulent og til 100-års jubilæet.

Byg- og hvedesorterne, som vel har størst interesse her på egnen, har i denne tid skiftet fra Binder- og Opalbyg i 1920erne til Majabyg i 1930 og 40erne og endelig nu Rika- og Bonusbyg, og hvedesorterne fra Standard, Trifoleum og Pajbjerg i 20erne til Skandia og Ideal i 30erne og i de senere år de svenske hvedesorter Banko og Starkehveden.

I 1925 vedtog bestyrelsen at lade gennemføre en systematisk undersøgelse af jordens kalktrang indenfor hele landboforeningens område. Det blev indledningen til et meget omfattende merglingsarbejde, udført af fire *mergelselskaber* med hver sit forsyningsområde. Det var Tyrstrup og omegns, Vojens og omegns, Vedsted og omegns og Starup med flere sognes mergelselskaber.

Jordprøverne blev i begyndelsen kun undersøgt for reaktionstallet, og der blev ad denne vej skabt klarhed over, i hvor høj grad egnen var kalktrængende. I tiden fra 1929 til 1935 blev der således udtaget prøver på 1409 landbrugsejendomme, og der blev af de fire selskaber udkørt ialt henimod 600.000 kubikmeter mergel.

I 1956 blev der som nævnt andet sted nedsat et kalkudvalg, der havde til opgave at fremskaffe god og billig kalk til medlemmerne. Man samarbejder med amtets vognmænd, således at disse besørger transporten. Overgangen til at bruge kalk i stedet for mergel må ses som en følge af mangel på arbejdskraft og af, at de billige kalkformer er blevet så gode, at de nu også kan spredes maskinelt.

I begyndelsen af 1940 begyndte man at få jorden undersøgt for indhold af fosforsyre og kali, og efterhånden har disse store jordprøver næsten afløst forsøgene med superfosfat og kaligødning, således at man nu ca. en gang i omdriften får taget disse *standardjordprøver* omfattende reaktions-, fosforsyre- og kalital og af tallenes bevægelse kan se, om gødningsmængderne har været tilstrækkelige.

Fremavlen og omsætningen af sædekorn har også haft en stor plads i foreningens arbejde, hvad der vel er helt naturligt på en så udpræget kornegn, som størstedelen af foreningens område er. Rigtig gang i dette arbejde kom der, da man i 1936 sluttede kontrakt med firmaet A/S Nic. Outzen om et samarbejde om denne del af foreningens virksomhed, således at hele kontrollen i mark og på lager varetages af landboforeningens planteavlsudvalg og konsulenterne, stadig med det formål naturligvis at sikre foreningens medlemmer de bedst mulige kvaliteter af de sorter, der ifølge foreningens egne forsøg klarer sig bedst her på egnen.

Interiør fra laboratoriet

Et nyt og værdifuldt konsulentarbejde blev taget op, da man i 1932 oprettede *Den landbrugsfaglige ungdomsskole*, der fik til huse i Teknisk skole i Haderslev med konsulent Fr. Nielsen som leder. Der undervistes (skolen består endnu, men under noget ændrede former) i tiden fra november til februar, dels ved foredrag, dels ved samtale- og beregningstimer. Tusinder af unge landmænd fik her gennem årene udvidet deres kundskaber i såvel teoretisk som praktisk landbrug, idet skolen hurtigt vandt stigende tilslutning. Til at begynde med lå elevtallet omkring 165, steg hurtigt til over 200, videre over 300 til op imod 400 i de sidste år af besættelsen. Eleverne var til at begynde med i alderen fra 14 til 64 år. Det siger en del om den interesse, der vistes skolen, men undervisningsmæssigt var det jo ikke videre praktisk. Og derfor blev de ældre årgange siden skilt ud, hvorved der opstod et nyt led i oplysningsarbejdet. Man samlede disse ældre landmænd til *møder for „bosiddende"*. Også de holdtes og holdes stadig vinteren igennem. Ved disse møder foretager konsulenterne en mere detailleret gennemgang af aktuelle, lokaltbetonede faglige problemer end den, der kan blive lejlighed til ved de almin-

delige landbomøder. Møderne holdes på „Harmonien" og har i reglen stuvende fuldt hus.

Foreningen har ligeledes medvirket til at fordele markfrø fra Landbo- og husmandsforeningernes frøsalg således, at ca. 30 procent af foreningens medlemmer nu får deres markfrø hos deres egen organisation.

I efteråret 1958 påbegyndte man at udbygge *et laboratorium*, hvor medlemmerne hurtigt og relativt billigt kunne få udført mindre analyser; dette medførte, at man begyndte at undersøge spørgsmålet om vandbestemmelserne i det korn, der blev afhændet til egnens kornhandlere, og fandt hurtigt ud af, at overensstemmelsen mellem den elektriske måling af kornets vandindhold meget ofte viste for store unøjagtigheder i forhold til vandbestemmelsen i tørreskabet. Fra 1959 fik man en overenskomst med egnens kornhandlere således, at medlemmerne fik adgang til at få vandprocenten i deres korn bestemt i tørreskab på foreningens laboratorium. Laboratoriet blev væsentligt udbygget, da man flyttede ind på „Mariesminde", således, at man også kunne tage nye opgaver op. Fra 1. april 1960 til 31. marts 1961 blev der udført følgende antal analyser på laboratoriet:

Reaktionstalsbestemmelser	650
Tørstofbestemmelser i roer	296
Ensilageprøver	175
Vandbestemmelser i korn	1670
Proteinbestemmelser i korn	108

Konsulentarbejdet har desuden bestået i medlemsbesøg, udarbejdelse af sædskifte- og gødningsplaner, telefonkonsultation, markvandringer og meget andet, en beretning fra 40erne nævner udstedelsen af et meget stort antal attester til brug ved køb af så vidt forskellige ting som kalk, klid og kartofler samt cyklegummi og tøj. Fra begyndelsen i 1929, hvor konsulenten var ene om hele arbejdet, har udbygningen af landboforeningens serviceapparat medført, at der nu i jubilæumsåret foruden konsulenten er ansat tre assistenter til hjælp ved planteavls- og laboratoriearbejdet.

I 1955 blev der gennemført en ny konsulentordning med ansættelse af husdyrbrugskonsulenter i de dele af Sønderjylland, hvor sådanne endnu ikke fandtes. Landboforeningen overdrog fra 1. oktober hvervet til da-

Interiør fra planteavlsafdelingen

værende assistent Andreas Hansen. Dermed begyndte et værdifuldt arbejde, der kommer såvel landbo- som husmandsforeningsmedlemmer til gode, idet han blev ansat af de to organisationer i fællesskab. *Husdyrbrugskonsulenten* er til rådighed med råd og dåd i spørgsmål om foderplanlægning, fodermidlernes sammensætning og bedst mulige udnyttelse i produktionen af forædlede landbrugsvarer; men også foranstaltninger til gennemført mælke- og staldhygiejne er en vigtig side af hans virke, og der er god brug for ham. Arbejdets betydning anskueliggøres bl. a. af den kendsgerning, at smørydelsen inden for Haderslev østeramts kontrolforeninger siden 1954/55 er steget med 20 kg pr. ko i gennemsnit.

Da det landbrugsfaglige ungdomsarbejde i 1958 udvidedes og blev lagt ind under *Haderslev østeramts landboungdom*, blev Andreas Hansen foreningens sekretær. Også denne nyordning blev af stor betydning, og fornyelsen, den medførte, har haft stigende tilslutning til ungdomsarbejdet til følge. Den landbrugsfaglige ungdomsskole blev lagt ind under landboungdommens virke, men ved siden af selve skolearbejdet fremmes ungdommens dygtiggørelse ved talrige specialkursus, demonstratio-

Maskinkonsulent *P. Koustrup*

Husdyrbrugskonsulent *Andreas Hansen*

ner, besøg i virksomheder i by og på land, studierejser til udlandet m. m., og altsammen af interesse og betydning for såvel unge kvinder som unge mænd. I indeværende år har ungdomsorganisationen fået egen konsulent, idet Frede Nissen fik overdraget hvervet, foreløbig på forsøgsbasis ved siden af hans arbejde som assistent for landboforeningen.

Men også i andre retninger gøres der brug af husdyrbrugskonsulenten, i de senere år ikke mindst i forbindelse med landbrugsbyggeri, og da især, når talen er om staldindretninger og dermed i forbindelse stående isolerings- og ventileringsproblemer.

Til rådighed for landboforeningens medlemmer er endvidere *maskinkonsulent* P. Koustrup, Marstrup, og også ham har man brug for efterhånden som maskinkraften og dermed maskinkontoen spiller en stadig større rolle i landbrugsbedriften. I gennemsnit for 337 ejendomme inden for landboforeningens regnskabsafdeling lå inventaromkostningerne, dvs. vedligeholdelse og afskrivning af redskaber og maskiner i 1958/59 på 133 kr. pr. ha, kun udgifterne til kunstgødning, der var 148 kr. pr. ha, lå højere. For økonomien er det altså afgørende, at de store beløb, der står bundet i maskiner og redskaber, udnyttes bedst muligt, og her er en af de opgaver, som maskinkonsulenten, der iøvrigt er til rådighed i alle spørgsmål vedrørende mekanisering og rationalisering, beskæftiger sig med.

I *bygningssager* er konsulent Aage Beldringe, Kolding, der er ansat af byggeudvalget for Syd- og Sønderjylland, til rådighed for medlemmerne. Chr. R. Dahl, Torpegård, Taps, er ejendomskonsulent for samtlige landboforeninger i det sydlige Jylland. Konsulent Alfred Petersen, Hjordkær, giver hjælp og vejledning i spørgsmål vedrørende fjerkræ, og afdelingsbestyrer A. Stenbæk, Danske landboforeningers frøforsyning, hvor det drejer sig om problemer, der tangerer frøavlen.

Endelig står fællesledelsens konsulenter til rådighed for medlemmerne i alle kvægavlsspørgsmål. Inden for landboforeningens område gør man i så henseende i særlig grad brug af konsulent B. Vinge Madsen, Vojens.

KVÆGBRUG OG DYRSKUER

Også til belysning af dette i og for sig betydningsfulde emne må vi af pladshensyn nøjes med nogle hovedlinjer.

Om husdyrbrugets stilling efter genforeningen og indtil 1936 hedder det i festskriftet i anledning af 75-års jubilæet, at „korthornskvæget efter 1920 var gået tilbage inden for landboforeningens område. Endnu i 1923 udgjorde korthornstyrene 74 procent af det samlede antal bedækningstyre i Haderslev amt. Nu går man i mange tilfælde den modsatte vej af den, der var gældende ved århundredskiftet — man krydser korthornskøer med tyre af rød dansk eller hollandsk malkerace. Kravet til ensidig mælkeydelse har siden genforeningen været større end på noget tidligere tidspunkt. Enkelte har anskaffet jerseykvæg. Der er dog stadig et betydeligt antal landmænd, der holder korthornet fri for indblanding af fremmed race. Korthornsavlere tager nu også hensyn til ydelsen, og mange har opnået et pænt resultat. I 1933 indførtes fra England en del gode malkekorthornstyre, hvis afkom blev højere og mere åben i bygningen".

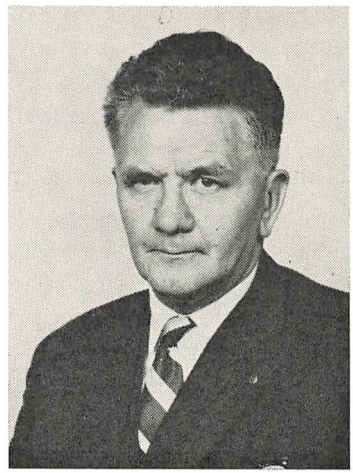

Kvægavlskonsulent B. Vinge Madsen

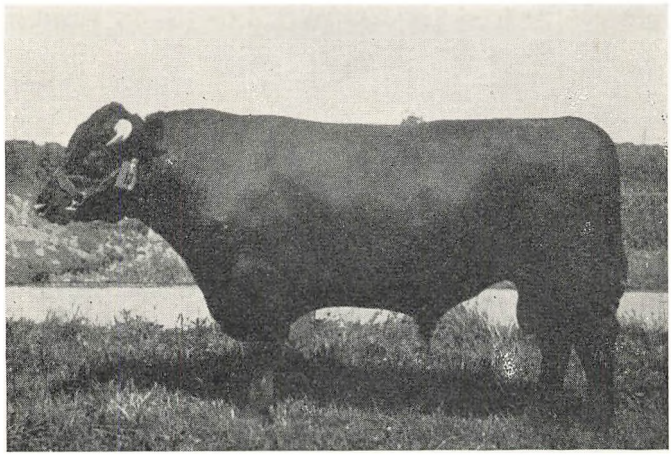

Korthornstyr, „Kvistrup Larbert", født 1932, tilhørte Dines Barsøe og Chr. Kongsted, Kvistrup

Fremstillingen på dyrskuerne viser, at medens der i 1913 ikke var anmeldt tyre af RDM, er disse nu i flertal. I 1936 blev der udstillet 7 korthornstyre, 36 tyre af RDM, 10 af hollandsk malkerace og en jerseytyr. Om dette skue skrev „Nordslesvigsk landbrugs- og mejeritidende": Den, der har fulgt Haderslev amts landboforenings dyrskuer i en årrække, kan ikke undgå at lægge mærke til den kursændring, der er sket. Tidligere var det et af landsdelens bedste korthornsskuer og udstillingen af jyske heste var stor. Nu dominerer den røde afdeling blandt kvæget, og de belgiske heste udgør en stor afdeling; der udstilles nu også lette heste og jerseykvæg. Men trods denne mangfoldighed er skuet godt. Opdrætterblodet fornægter sig ikke. Det er en beundringsværdig indsats, der er gjort for det røde, danske malkekvæg i de senere år, og i år var tyreskuet så smukt, at det næppe overgås af andre skuer her i landsdelen."

Følger man nu, under skyldig hensyntagen til modgang og hæmninger som følge af udrensninger efter mund- og klovsyge, tuberkulosens bekæmpelse, kastning og sygdom af anden art, udviklingen frem, tilkendegiver protokollater, avisreferater og ikke mindst „Nordslesvigsk landbrugs- og mejeritidende"s bedømmelse klart, at *opdrætternes indsats*, alle vanskeligheder til trods, er fastholdt usvækket. Det konstateres fra dyrskue til dyrskue, og det gælder de lokale såvel som udstillingen på de sønderjyske fællesskuer, at hvad enten der har været tale om større eller mindre fremstillinger, har kvaliteten med få undtagelser som helhed kunnet betegnes som fremragende.

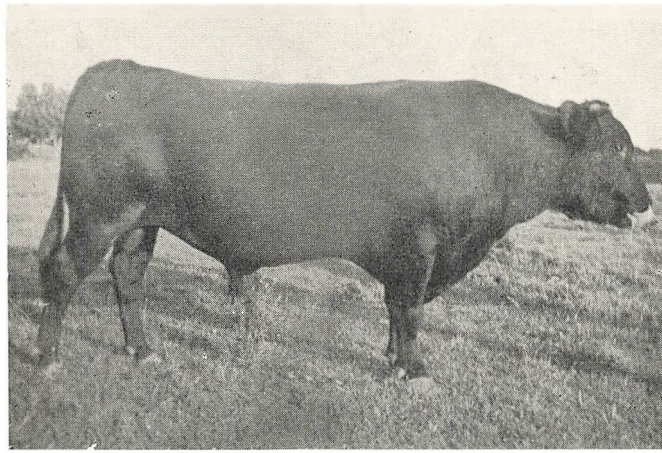

Tyren „Elkær Flux" af RDM, født 1933, tilhørte Mads Thuesen, Anslet

Også linjen, der markerer *de racemæssige interesser* — og som vel stort set har været dikteret af økonomiske hensyn: mælk kontra kød eller begge dele, følger i det væsentlige den i 1936 iagttagne, ikke efter en lineal, snarest måske som feberkurvens svingninger, men som helhed tydeligt nok bort fra korthornet og nu næsten fuldkommen i retning af malkeracerne. Og her igen i de seneste år med tydelig tendens fra den fordum dominerende RDM mod SDM og jerseykvæget.

Et par stikprøver kunne måske tjene til belysning af udviklingen. I 1937 var der fællesskue i Aabenraa. Det hedder om RDM, at denne race stadig er i talmæssig overvægt og kvalitetsmæssigt fremragende, men — i forhold til SDM er der dog kun en forskel på en snes numre. Forstander L. Lauridsen, Graasten landbrugsskole, er endnu i stand til at konstatere, at der er livskraft og udvikling i korthornsracen. De fremstillede tyre var dengang endnu for flertallets vedkommende i privateje. Det var inden den kunstige sædoverføring totalt forandrede billedet med hensyn til ejerforholdet.

Som følge af landets besættelse var der intet dyrskue i Haderslev i 1940. Men i 1941 var der, som også siden efter, foruden lokalskue også kredsskue og amtsskue. Der var da på lokalskuet fremstillet 25 tyre af RDM, men kun 4 af SDM (her har udrensnings-besværligheder dog nok spillet en rolle). Om korthornet hed det, ret neutralt, at „de gode dyr giver løfte om, at korthornet på Haderslev-egnen fremdeles har opdrættere, som vil værne om racens gode traditioner".

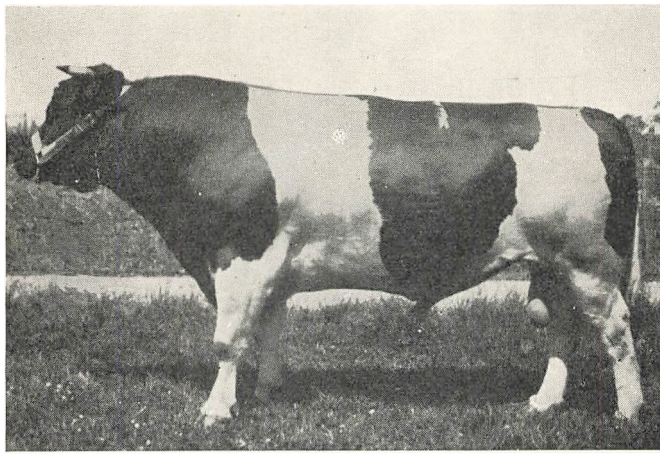

Tyren „Gerhard", født 1931 i Østfrisland, tilhørte Johs. Kragh, Nautrupgård.

Derefter lægger man mærke til, at der om dyrskuet i Haderslev i 1946 siges, at „det i nogen grad har skiftet karakter. Fra at være et førende korthornsskue er det nu bleven rødt og sortbroget. Korthornet kom i år på trediepladsen, idet der var fire rækker RDM, to rækker hollændere, men kun en række korthorn".

I tyrerækkerne er det nu ikke mere de privatejede, men *de „kunstige" kvægavlsforeningers dyr*, der dominerer. Det betyder for landboforeningens område „Tyrstrup herreds kvægavlsforening" og „Kvægavlsforeningen Haderslev syd", der begge blev oprettet i 1941. De er siden, i 1958, bleven sammensluttet i een forening, og de har nu igennem mange år arbejdet med fremragende tyre, der har præsteret et afkom, som i stor udstrækning klarer sig pænt ved skuer og afkomsprøver. Tyrene er opstaldet på Tagkærgård ved Christiansfeld. Men iøvrigt er avlsarbejdet, efter at den kunstige metode er taget i brug, ikke mere afhængig af værdien af de lokaltplacerede tyre, idet tyrenes indflydelse jo nu kan nå ud til næsten ubegrænsede områder.

Ovenfor er nævnt de to kvægavlsforeninger Tyrstrup og Haderslev syd, men for fuldstændighedens og balancens skyld bør det også nævnes, at Sønderjysk kvægavlsforening for SDM startede i 1942 og Haderslev østeramts jerseykvægavlsforening i 1954.

Alle disse foreninger samarbejder om insemineringsarbejdet, og i Haderslev østeramts insemineringskreds, der ret nøje svarer til landbofor-

„Sdj. Dan" (SDM), s. 6296, stod på Tagkærgård

eningens område, er der i 1959/60 insemineret følgende antal køer og kvier:

RDM	12134
SDM	9386
Jersey	1619
Korthorn	87

Ved dyrskuet i 1951 var malkeracerne langt i overtal og der var her afkomssamlinger efter tyrestationens såvel røde som sortbrogede tyre.

På lokalskuet i 1954, det sidste inden det jyske ungskue, som holdtes i Haderslev i 1955 og 1956, var det røde kvæg dominerende med 118 numre, medens SDM kun var mødt med 38 — „til trods for at racen stadig vinder terræn". Der nævnes fra dette skue prima samlinger efter „Højvig 18" fra Tyrstrup herreds kvægavlsforening og efter „Ulv Syd" fra Haderslev syd.

Og så endelig dyrskuet den 4. juli 1960, som blev *hundredårets sidste.* Det blev betegnet som et skue, præget af de nye tider, og hermed sigtes i første række til maskinudstillingens udtryk for en stærkt fremadskridende mekanisering og til de kunstige kvægavlsforeningers indsats som det afgørende kvalitetspræg.

Om sit hovedindtryk af dette skue sagde landboforeningens formand, Hans Mikkelsen, Hjerndrup, at hestene var svagt repræsenteret med ganske få numre mod tidligere tiders lange rækker. Med hensyn til krea-

turerne er der også vendt op og ned på tingene. Korthornet er slet ikke repræsenteret, medens det ser ud til, at jerseykvæget vinder stærkt frem. Men det er navnlig SDM, der dominerer med ikke mindre end 9 kvie- og 8 kosamlinger, men også RDM er pænt repræsenteret med en række fine kosamlinger. Vi kunne have ønsket flere dyr på skuet, men kvaliteten af det fremstillede er i sin helhed ganske fremragende.

Fællesdommeren for RDM gjorde navnlig opmærksom på, at de kunstige foreningers indsats nu spores stærkt i avlsarbejdet. De arbejder nu med tredie generation, og det arbejde, der er gjort, afspejler sig såvel i eksteriør som i ydelsen. Der er flere køer med 24 points, og „Kaj Syd" har for tiden et hold døtre, der sikkert når op på 275 kg smør.

Også fællesdommeren for SDM understregede de kunstige foreningers målbevidste arbejde og nævnte, at SDM-fremstillingen ved sin størrelse var et bevis på denne kvægraces store fremskridt i de senere år.

Fællesdommeren for jersey sagde, at man hidtil havde været lidt fremmed over for jerseyracen på Haderslev-egnen, men der var på skuet en forholdsvis stor udstilling. Der var mangler ved de ældre dyr, men de yngre nærmer sig til gengæld det, som må være jerseyavlens ideal.

Et indtryk af *racernes fordeling* gennem årene får man endvidere af fællesledelsens årlige beretninger. Følge dem fra år til år er imidlertid ugørligt. Også her kan der kun blive tale om stikprøver.

Ved det møde i Tinglev den 18. februar 1920, hvor „Sønderjysk fællesledelse af korthornsavl" blev oprettet, gjorde fællesledelsens mangeårige

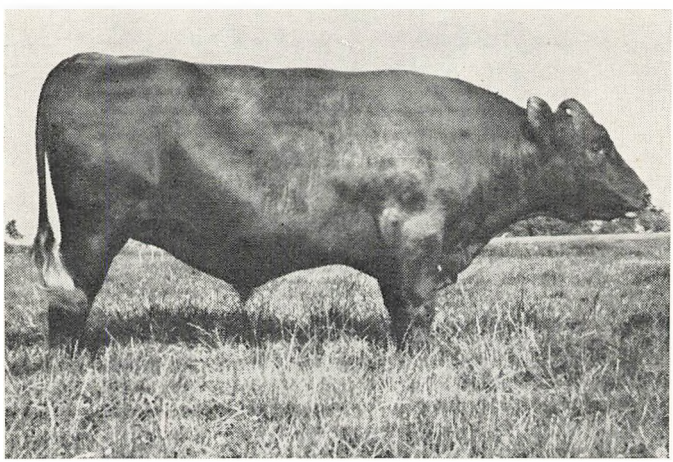

„Tyrstrup Dobra" (RDM), s. 4797

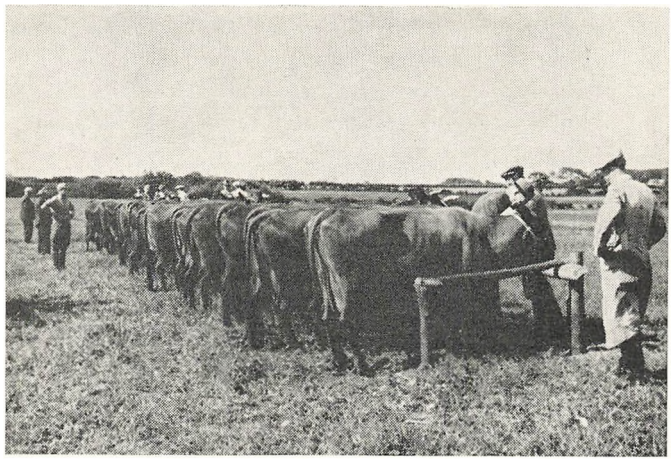

Afkomssamling efter „Mester Syd" (RDM), der virkede i Kvægavlsf. Haderslev Syd og opnåede afkomspræmie 1. kl. 1. gr. for afkomssamlingen

formand, M. K. Gram, Københoved, rede for sin opfattelse af korthornsavlens fremtidige ledelse. Det er mellemformen, vi må arbejde hen imod, sagde han, mellemformen, eller, som det for korthornsavlen kan betegnes, „malkende korthorn". Det er den retning i kvægavlen, som vil blive den mest økonomiske. Han nævnte *kontrolforeninger og stambogsføring* som vigtige hjælpemidler til sagens fremme.

Med hensyn til „det mest økonomiske" er der jo, som vi har set, sket forandringer siden, hvorimod hjælpemidlerne, kontrolforening, stambogsføring m. m., har været genstand for en betydelig og glædelig udvikling.

Nogle tal, men det gentages, de er valgt med „spring i rækkerne" — skal nævnes.

Der fandtes i 1920/21 inden for fællesledelsen 36 kontrolforeninger med 850 medlemmer og 13.802 køer. Heraf 23 foreninger i Haderslev amt, 7 i Aabenraa, 3 i Sønderborg og 3 i Tønder amt. Fra 18 af disse foreninger forelå der årsregnskab, der viste en gennemsnitsydelse på 106,2 kg smør.

Fjelstrup-Sillerup kontrolforening havde 14 besætninger, 2968 kg mælk, 3,5 procent fedt og 116,5 kg smør i gennemsnit. Det oplyses, at 100 FE gav 124 kg mælk og 4,87 kg smør. Racefordelingen inden for de 18 foreninger var: korthorn 294 besætninger, RDM 11, hollandske 5 og blandede 81. Der blev det år kåret 124 tyre og 1828 køer, af disse sidste

117 i 1. klasse. (Da landboforeningen blev stiftet i 1861 anføres ydelsen til ca. 31 kg smør årligt pr. ko.)

20 år senere, i 1940, omfattede fællesledelsen (nu „Sønderjysk fællesledelse af kvægavl") 82 kontrolforeninger med 2804 medlemmer og 33.773 køer. Fællesledelsens gennemsnit var nu 3358 kg mælk, 3,85 procent fedt og 144,6 kg smør.

Vonsbæk-Aastrup lå på 2. pladsen med 3783 kg mælk, 4,01 procent fedt og 169,9 kg smør. 100 FE gav 4,79 kg smørfedt.

Blandt de 25 højstydende besætninger var der 7 fra landboforeningens område og blandt de 25 højstydende køer ligeledes 7, dog ikke i alle tilfælde fra samme besætningsejere.

Den racemæssige fordeling var nu: RDM 1224 besætninger, korthorn 687, hollandske 182, jersey 18, jyske 9 og blandede 684.

Yderligere 20 år senere, 1960, det vil sige det sidste regnskabsår før 100-års jubilæet, omfattede fællesledelsen 86 kredse, i hvilke der var kontrolleret 4292 besætninger med 52.859 køer, hvoraf dog 178 besætninger ikke er med i gennemsnittet. *Gennemsnitsydelsen* lå på 4235 kg mælk, 4,14 pct. fedt, 175,1 kg smørfedt, 196 kg smør. Inden for landboforeningens område lå Hjerndrup-Favrvrå højest (nr. 7 i rækken) med 4364 kg mælk, 4,28 procent fedt, 187 kg smørfedt, 210 kg smør. Blandt de 25 højstydende besætninger lå Tagkærgård i spidsen med 6328 kg mælk, 4,55 procent fedt, 288 kg smørfedt, 324 kg smør. Herud over var der yderligere 6 besætninger fra området i rækken af de højstydende.

Racefordelingen inden for fællesledelsen var nu følgende: RDM 1496 besætninger, SDM 934, jersey 358, korthorn 22 og blandede 1304.

Endelig kan nævnes, at en oversigt over ydelsen inden for Haderslev østeramt i regnskabsåret 1960 af 27 foreninger, omfattende 1089 besætninger med 14.994 køer, opviser en gennemsnitsydelse på 4242 kg mælk, 4,14 procent fedt, 175,6 kg smørfedt, 197 kg smør. Racemæssigt fordeler disse køer sig således:

RDM	530	besætninger	med	7027 køer
SDM	216	„	„	3743 „
Jersey	86	„	„	845 „
Korthorn	3	„	„	27 „
Blandet	254	„	„	3352 „
Ialt	1089	besætninger	med	14994 køer

HESTEAVLEN

Om hesteavlen efter 1920 oplyser festskriftet til 75-års jubilæet, at „den har stået i opbygningens tegn. Medens der før krigen og de første år efter genforeningen kun blev udstillet jyske heste på dyrskuet i Haderslev, har billedet vendt sig i 1936. Der var da anmeldt 3 jyske hingste og 20 jyske hopper, 5 belgierhingste og 25 belgiske hopper, 1 hingst og 10 hopper af oldenborgracen og 1 hingst og 4 hopper af frederiksborgracen. Hvad trækhestene angår, da er det ikke nemt at spå om, hvilken race der vil vinde stærkest frem, *jyder og belgiere* har hver deres talsmænd, og der findes gode avlsdyr inden for begge racer. I de sidste år er der gjort et godt avlsarbejde fra begge sider. De høje priser — for tiden 1000—1200 kr for gode brugsheste og 1200—1800 kr. for gode avlshopper, som tyske opkøbskommissionærer betaler, har bidraget til at øge interessen for gode hingste. Flere hesteavlsforeninger er bleven dannet og dyre hingste er bleven købt."

10 år senere, i 1946, var der vel ikke på samme måde tale om de store priser, men de gode avlsdyr og interessen for hesten var i behold. Til dyrskuet i Haderslev det år var der anmeldt 34 jyske, 25 belgiske, 5 af oldenborg- og 7 af frederiksborgracen samt 11 nordbagger — vestlandsracen. Om kvaliteten hedder det, at den var ganske fortrinlig. Men som tiden går lægger man nu også for hestens vedkommende mærke til bevægelser i retning af et raceskifte. Tendensen har hæld *imod de lettere*

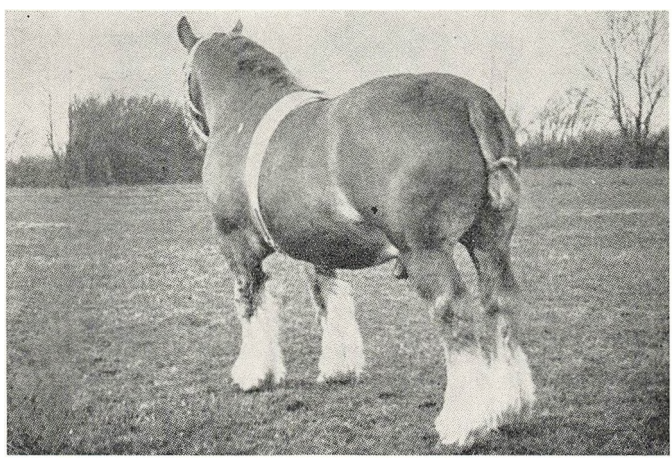

Jysk hingst „Sønderjyden", tilhørte Tyrstrup herreds hesteavlsforening

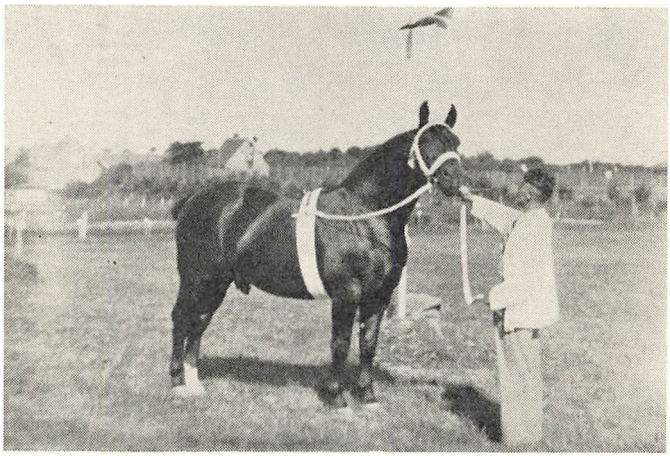

Oldenborghingsten „Leif", født 1932, tilhørte hesteavlsforeningen „Fremtiden", Kjelstrup

racer. Det skyldes mekaniseringens stigende indflydelse. Traktoren overtager arbejdet i marken. Det går i første omgang ud over de svære heste, men man ser den tid nærme sig, da det kan blive et spørgsmål, hvorvidt der overhovedet bliver brug for arbejdshesten i landbruget. Blandt de lette heste kommer vestlandsracen stærkt frem.

Ved dyrskuet i 1951 er hestefremstillingen ikke overvældende stor, men jyderne er i overvægt i forhold til belgierne. I 1954 konstaterer man, „at mekaniseringen nu er i færd med at rasere hestebestanden", og fremstillingen på lokalskuerne bliver mindre og mindre. Der var fremstillet 50 heste det år, og det blev betegnet som værende efter forholdene mange. Om denne hesteudstilling sagde landbrugslærer Math. Nissen, Graasten, i sin kritik, at den var af *en kvalitet, der ikke har været bedre* på noget dyrskue i Haderslev. Det gjaldt navnlig jyderne, men også belgierne var af god kvalitet. Der var navnlig et ganske fortrinligt hoppemateriale.

Men brugsmæssigt er linjen herefter nedadgående. Stillingen ved dyrskuet i 1960 er nævnt foran: hestene omfatter kun ganske få numre mod tidligere tiders lange rækker — —

En gennemgang af dyrskuernes præmielister viser, at det i udstrakt grad har været de gamle, anerkendte kvægbesætninger, ikke mindst RDM — og for hesteholdet navnlig jyderne, der har været førende inden for områdets avlsarbejde. Der kom i årenes løb nye og yngre opdrættere til, men sporene af de gamle slægters indsats gjorde sig stadig

Belgierhingsten „Indigo", tilhørte hestehandler Math. Lorentzen, Hadersley

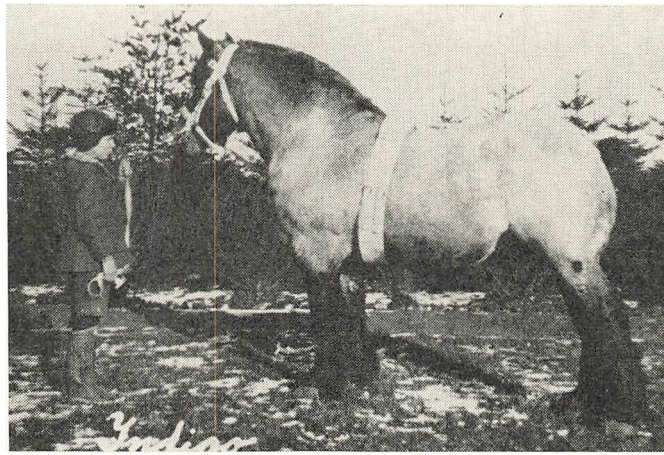

smukt gældende fra århundredskiftet og fremover ved landboforeningens dyrskuer.

SVINEAVLEN

I mange år var interessen for svineavlsarbejdet ikke overvældende inden for landboforeningens område. Der var tider, hvor der i mange år blev udstillet får på landboforeningens dyrskuer, men ingen svin.

I sin kritik ved dyrskuet i 1909 udtalte dyrlæge Hegelund: „Der bliver gjort alt for lidt for svineavlen. Svineholdet er en så stor indtægtskilde for landbruget, at det ikke går an at forsømme den. Der bør oprettes svineavlscentre på dertil egnede steder."

Landboforeningens bestyrelse var lydhør og tog ved lære af kritikken. Det førte i første omgang til, at der blev nedsat et husdyrbrugsudvalg bestående af Jørgen From, Fjelstrup, Peter Uldall, Høgelund, og Hans Juhl, Kastvrå, og dette udvalg skulle støtte bestyrelsen i overvejelser og planlægning af avlsmæssig betydning. I november 1910 blev der holdt et møde med spørgsmålet om oprettelsen af avlscentre for svin på dagsordenen. Til stede var landbrugslærer K. N. Kristensen, Ladelund landbrugsskole, der talte om forsøgsresultater med hensyn til svinenes trivelighed, og det blev derefter besluttet, at landboforeningen skulle virke for oprettelsen af avlscentre på egnen. Kravene til et slagterisvins beskaffenhed var af en anden art dengang end i baconsvinets tidsalder, men kvaliteten har til alle tider spillet en rolle udbyttemæssigt set, og derfor var

det en vigtig beslutning, som blev truffet ved mødet i 1910. Man skred til arbejdet med det samme, og i 1911 begyndte *landboforeningens første avlscenter* for svin af landracen sin virksomhed hos P. L. Lorenzen i Halk. I 1913 blev der oprettet et avlscenter til renavl af yorkshiresvin hos A. Wildfang i Bæk ved Vonsbæk. Disse avlscentre stod under landboforeningens kontrol og lovede godt for den kommende udvikling. Men så udbrød krigen i 1914, og med den gik avlscentrenes virksomhed i stå. Arbejdet blev taget op igen efter genforeningen, men på en helt anden basis.

Når interessen for svineholdet i årene forud for den første verdenskrig ikke var særlig stor på de kornproducerende egne inden for landboforeningens område, hang det sikkert i nogen grad sammen med, at man lagde større vægt på salg af korn. Men det blev også kornsalget, som siden hen blev årsag til et omslag af betydelig rækkevidde. Det skete i 1930erne, da en tønde russisk byg kunne købes for 6—7 kroner og flæskepriserne en overgang var ret gode. Der kom gang i flæskeproduktionen og et svinehold opstod, som man vist kun sjældent havde set større. Svinestaldene blev moderniseret og udvidet og nye opstod omtrent ved hver gård. For nogle blev svineproduktionen i de år en slags industri. Der var eksempler på, at der på en almindelig bondegård blev fedet 500—1000 svin årligt. Medvirkende årsag til denne udvikling var foruden de fordelagtige korn- og flæskepriser de mindre fordelagtige priser for smør og kød.

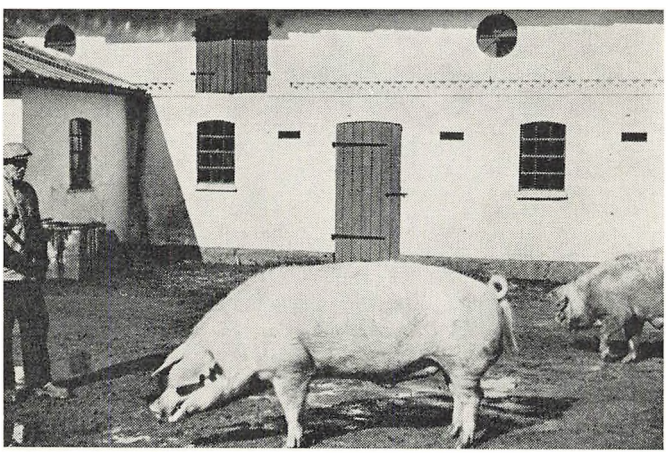

Ornen „Prik" fra Kr. Kortbeks svineavlscenter, Anslet

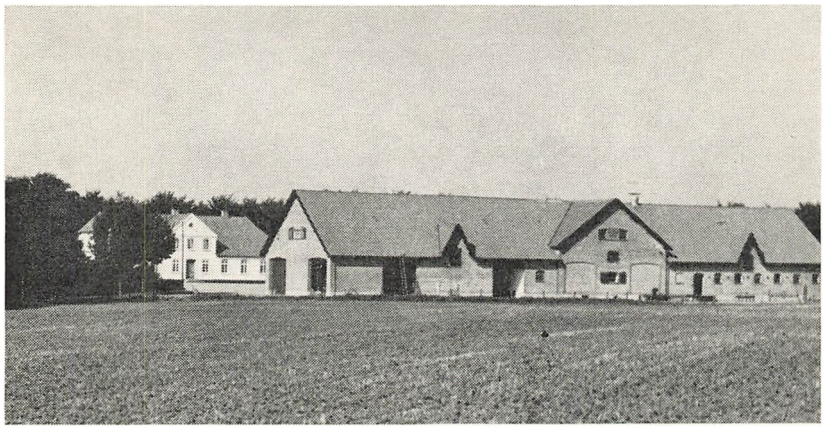

Moderne gård, „Louiselund", Lunding, opført 1954

Men billedet forandredes med den politik, England slog ind på *efter Ottawa-konferencen* i 1932, der nødvendiggjorde en reduktion af de danske tilførsler, kontingentering af leveringerne, svinekortsordning herhjemme, svækket rentabilitet, krisetid og mange vanskeligheder. Og alligevel gik det også her som foran beskrevet: vanskelighederne formåede ikke at ødelægge interessen og forståelsen for avlsarbejdets betydning så lidt som for kvalitetsproduktionen. Interessen for brugen af gode avlsorner og -søer og dermed for de statsanerkendte avlscentres virksomhed vaktes, og ved foreningens dyrskuer var antallet af udstillede svin stigende. I 1936 var der tilmeldt 75 svin af landracen og 11 af yorkshireracen. Tallene har skiftet gennem årene, men avlsdyrenes kvalitet og beskaffenhed har været i fremadskridende udvikling, takket være ikke mindst avlscentrenes indsats. Det var herfra de værdifulde udstillingsdyr kom, og det var dem, der var med til at opretholde standard og baconkvalitet.

Ved dyrskuet i 1946 sagde konsulent Jørgen Frank: „En fremstiling på over 50 svin på et lokalskue i et efterkrigsår må kaldes stor. Men efterhånden venter man også meget af Haderslev på svineavlens område."

Og forventningerne blev ikke gjort til skamme. Ved dyrskuet i 1951 blev der gjort opmærksom på, at svineudstillingen prægedes af de gode avlscentre og at avlscentret Bramhale udstillede Sønderjyllands bedste orne. Svineudstillingen i 1954 karakteriseredes som den flotteste, der

nogen sinde var mønstret på et skue i Haderslev, medens udstillingen ved dyrskuet i 1960 blev præsenteret som et vidnesbyrd for stigende fremgang. Det var også her især de seks avlscentre inden for landboforeningens område, der prægede svineudstillingen. Der var mange gode avlsdyr og kvalitetsmæssigt set også dyr af den rigtige bacontype.

De seks statsanerkendte svineavlscentre inden for området findes hos Frede og Mads Thuesen, Anslet, Chr. Minke, Bramhale, Kr. Kortbek, Anslet, Peter N. Andersen, Kjelstrup, Mads Sohl, Ringtved, og Th. Eriksen, Sparlund.

Glemmes må dog ikke, at der jævnsides med avlscentrene bliver gjort et anerkendelsesværdigt avlsarbejde af private opdrættere, hvis dyr ligeledes har gjort sig pænt gældende ved dyrskuerne.

Til yderligere fremme af avlsarbejdet er der endvidere i de senere år oprettet en forsøgsstation i Rødekro, hvis virksomhed også kommer landboforeningens område til gode, og det bør nævnes, at slagterierne på forskellig vis støtter avlsarbejdet.

Endelig er der som et betydningsfuldt led i arbejdet Haderslev østeramts *svinekontrolforening*, som blev oprettet den 10. december 1956 med 45 medlemmer og med husdyrbrugskonsulent Andr. Hansen som leder af det daglige arbejde. Svinekontrolforeningen har nu 255 medlemmer og fører kontrol med ca. 30.000 fedesvin og 800 søer. I sidste beretningsår, 1960, der omfatter ca. $^2/_3$ af alle kontrollerede svin, var resultatet 3,42 FE pr. kg tilvækst og 89,9 procent af svinene i 1. klasse. — I samme beretningsår havde Vojens Andels-Svineslagteri 84 procent af grisene i 1. klasse.

Husdyrbrugskonsulent Andreas Hansen har ligeledes tilsyn med og er vejledende ved indkøb af orner til de anerkendte ornecentraler, ligesom han meget ofte tages med på råd ved indkøb af avlssvin til private. Han er ledende i den i 1959 påbegyndte so-kåring; afkommet undersøges på den ny forsøgsstation i Rødekro.

FJERKRÆAVLEN

Før i tiden indtog fjerkræholdet ikke nogen særlig fremtrædende plads i landbrugsbedriften. Det gælder også Haderslev amts landboforening. Der er dog i nyere tid sket en betydelig udvikling fra det, man kaldte „møddinghønen", der søgte sin føde, hvor den var at finde ved skrabud

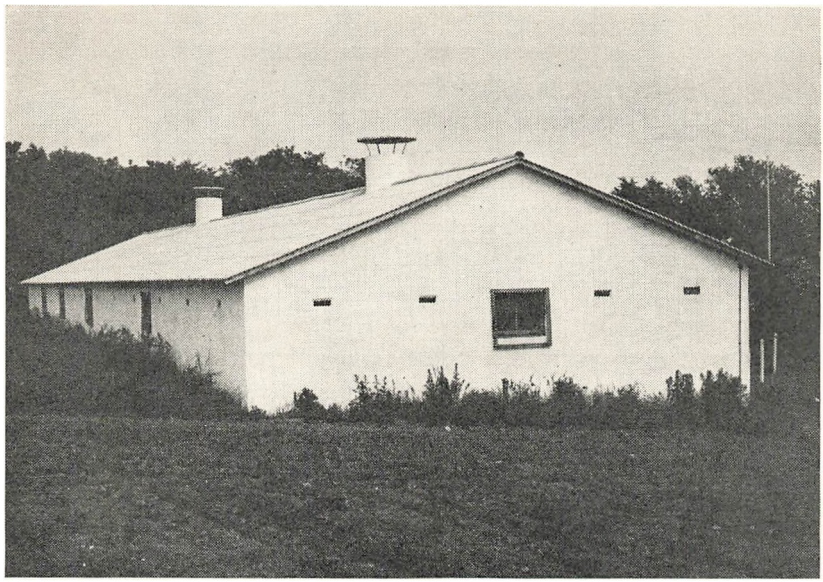

Nyopført fedestald for kyllinger, Vildfang ved Fjelstrup

i stalde og møgbunker og hvorved den forøvrigt optrådte som uhyggelig smittespreder af visse kvægsygdomme — og så til det rationelt drevne fjerkræhold, man kender nu om dage. Det var de økonomisk vanskelige år i 30erne, da enhver indtægtskilde måtte tages med i betragtning, der banede vejen for større forståelse og bedre kår for fjerkræholdet omkring på gårdene. Støttet af et fremragende konsulent-, forsøgs- og laboratoriearbejde og ved fjerkræavlerforeningernes indsats, blev æg- og fjerkræproduktionen en faktor af betydning. Rationelt betonet er ikke alene fodrings- og pasningsproblemerne, som bl. a. førte til indretning af sunde hønsehuse med praktiske løbegårde, rugemaskineri og kyllingemødre med tilhørende luft- og lysregulation, men udbygget er tillige et videnskabeligt bestemt avlsarbejde efter race- og afstamningsmæssige hensyn, sådan, at kun virkelig gode avlshaner og de bedste æglæggere nu er til rådighed i avlsarbejdet. Efter disse principper har fjerkræavlen i de senere år været drevet også inden for landboforeningens område til gavn og glæde for producenterne og således, at adskillige af landboforeningens medlemmer er med i kredsen af fremtrædende fjerkræavlere. Her som inden for alle øvrige bedriftsgrene kan konjunkturerne være skiftende og det økonomiske udbytte dermed varierende, men et avlsapparat er skabt,

der har stået sin prøve og vil være af værdi også i fremtiden. Fjerkræudstillingen ved foreningens dyrskuer og fjerkræavlerforeningens kåringsskuer giver hvert år et godt billede af linjen, der følges, og af mål, der er nået på dette specielle område.

HUSDYRAUKTION OG EGEN EJENDOM

OMKRING årsskiftet 1956 var spørgsmålet om en rationel løsning af kalktrangsproblemet genstand for overvejelse. Det var da 25 år siden, de store mergelforsyninger inden for landboforeningens område var bleven gennemført, og mange steder viste der sig nu stor kalktrang. Ved et bestyrelsesmøde den 27. februar 1956 forelagde konsulent P. R. Madsen et forslag til oprettelsen af *et kalkningsselskab* under landboforeningen. Der var også tale om oprettelsen af et mergelselskab, men det ville, mente man, med de gældende omkostninger blive alt for dyrt. Overvejelserne førte til, at der blev truffet aftale med et kalkværk nord på om levering af jordbrugskalk til landboforeningens medlemmer. I stedet for oprettelsen af et egentligt selskab nøjedes man dog med at lægge sagen i hænderne på et særligt udvalg. Med hensyn til transporten blev der truffet aftale med lokale vognmænd. Ordningen består fremdeles, og der er i årenes løb tilført betydelige mængder jordbrugskalk til egnen ad den vej. Allerede det første år blev der udtaget 1961 kalktrangsprøver og der blev ved udvalgets foranstaltning det år leveret ca. 5000 tons kalk til medlemmer af foreningen.

Ved generalforsamlingen i 1956 trådte Mads Thuesen tilbage som formand efter at have beklædt stillingen i 16 år, og Hans Mikkelsen blev hans efterfølger. Sekretær blev derefter Erik Boesen, Stubbom, og til bestyrelsen nyvalgtes Chr. Juhl, Kastvrå, i stedet for Anton Lauritzen, Hammelev.

Også nytårsmødet 1957 var præget af den erhvervsøkonomiske situation. Forstander Johs. Larsen, Tune, fremhævede i sin tale nødvendigheden af, at lønniveauet fastlægges efter mængde og pris, at der rettes ved pristalsberegningen, at den faste ejendomsbeskatning afvikles, at der anlægges skattefri investeringsfonds og den fri dispositionsret opretholdes.

Men forøvrigt begyndte med 1957 en ny epoke — delvis da — i landboforeningens historie, idet en helt ny og, som det hurtigt viste sig, be-

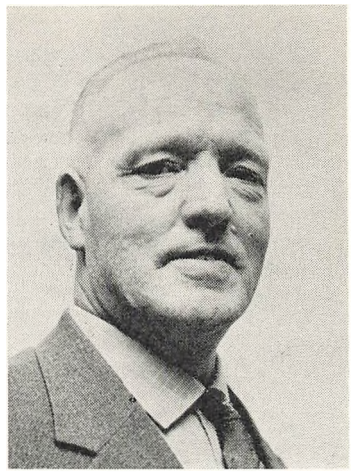

Hans Mikkelsen, Kjerulfsminde

HANS MIKKELSEN er født den 28. juli 1901 i Selskær ved Sommersted. Han besøgte Katedralskolen i Haderslev, blev uddannet ved landbruget og var 1921/22 på Slangerup landbrugsskole. Derefter bistod han moderen med driften af slægtsgården „Nørgård" i Simmersted, indtil han i 1928 overtog stamparcellen til den tidligere domænegård „Kjerulfsminde" i Hjerndrup. Foruden forskellige betroede hverv var han formand for Hjerndrup andelsmejeri i 14 år, indtil det blev nedlagt i 1958. Medlem af Sønderjysk mejeriforenings bestyrelse i 12 år fra 1946. Med til i 1947 at starte Haderslev østeramts andels-maskinstation, som han siden har været formand for. Fra 1942 til 1948 medlem af bestyrelsen for Sønderjysk kvægavlsforening for SDM. Kredsformand for Haderslev amts landboforening i 15 år, 1945 medlem af bestyrelsen som sekretær og 1956 foreningens formand. 1954 næstformand i landboforeningernes byggeudvalg for det sydlige Jylland, 1957 formand for husdyrauktions-udvalget.

tydningsfuld opgave blev taget op, betydningsfuld også på den måde, at det bestående samarbejde med husmandsforeningerne ved arrangement af dyrskuer og nytårsstævner, udvidedes.

Den 7. januar 1957 indbød bestyrelsen repræsentanter for husmandsforeningerne i østeramtet til drøftelse af mulighederne for et samarbejde med en nyordning af auktionerne over grisesøer for øje. De var hidtil gennemført ved offentlig foranstaltning, men kunne nu overtages af landboorganisationerne under væsentligt billigere former. Der var enighed om at søge planen realiseret, og dens nærmere udformning overlodes et udvalg, bestående af formændene for landbo- og husmandsforeningerne, Hans Mikkelsen, Hjerndrup, og Johs. Petersen, Halk, samt konsulenterne P. R. Madsen og A. Laisen. Der blev indhentet oplysninger andre steder, hvor landboorganisationerne har hånd i hanke med husdyrauktionerne, og ved et nyt møde den 25. marts oplystes det, at der nu var truffet forberedelse til, at auktionerne kunne påbegyndes. Ledelsen blev overdraget et auktionsudvalg, og som auktionatorer udpegedes konsulent Fr. Nielsen og gdr. Peter Rasmussen, Fjelstrup. Man havde opnået justitsministeriets og veterinærmyndighedernes tilladelse til også at holde *auktioner*

Planteavlsafdelingens medarbejdere: Nederst fra venstre G. H. *Madsen*, fru *Heisterberg*.
Øverst fra venstre: *Jes Jacobsen*, *Fr. Nissen*, *A. Chr. Wind*

over grise og levekvæg. Med hensyn til den økonomiske side af sagen blev der truffet en ordning med Andelsbanken, hvori det bestemtes, at der skulle indbetales en garantikapital, der til enhver tid skal udgøre 5 procent af saldoen på kassekreditten. For denne garantikapital skulle husmandsforeningerne hefte med $^1/_3$, landboforeningen med $^2/_3$. Et eventuelt overskud eller konstateret tab ved auktionerne skulle fordeles på de to organisationer efter samme forhold.

Selv om der ude omkring til at begynde med kom en vis modstand til orde imod, at landboorganisationerne beskæftigede sig med handel med husdyr, vandt sagen dog tilslutning og udviklede sig efterhånden til en endog meget betydelig virksomhed, især, da man i september 1957 fik området udvidet med tilslutning fra Den nordslesvigske landboforening, Nr. Rangstrup herreds landboforening, Haderslev vesteramts husmandsforeninger og Kredsforeningen Sønderjyden. Dermed havde man kontakt med hele amtets landbostand. Ledelsen blev udvidet med et forretningsudvalg på 7 medlemmer, 4 fra landboforeningerne og 3 fra hus-

mandsforeningerne. Derud over udvidedes auktionsudvalget til 15 medlemmer.

Den første auktion afholdtes i markedshallen ved havnen den 20. september og havde meget stor tilslutning af interesserede landmænd fra både øster- og vesteramtet. Tilførslerne var derimod endnu minimale. Der var enkelte køer og kvier, 7 søer, 3 orner og 26 smågrise. Søerne kostede fra 500 til 585 kr. og grisene 78 til 82 kr. stykket. Men også tilførslerne øgedes snart, så der blev tale om en betydelig omsætning. Følgende opstilling giver et billede af udviklingen siden starten:

Ialt omsat på landboauktionen:

	Kælvekreaturer og kreat. o. 2 år	Kreaturer m. 1 og 2 år	Kreaturer under 1 år	Søer og gylte	Løbesøer, goldsøer og orner
20/9 57 — 31/3 59	298	113	417	2278	1631
1/4 59 — 31/3 60	720	300	1284	3064	1945
1/4 60 — 31/3 61	1246	737	1871	3549	3026
Ialt 20/9 57 — 31/3 61	2264	1150	3572	8891	6602

	Grise	Heste	Får	Fjerkræ	Hunde	Omsætning
20/9 57 — 31/3 59	9731	27	15	200	37	3.226.671,00
1/4 59 — 31/3 60	14388	15	11	6792	55	4.916.735,95
1/4 60 — 31/3 61	16856	34	38	2648	41	7.385.380,85
Ialt 20/9 57 — 31/3 61	40975	76	64	9640	133	15.528.787,80

Til at begynde med holdtes auktionen over grisene i den gamle amtsbaneremise og over søer og kreaturer i markedshallen. Men i foråret 1959 blev markedshallen udvidet med en tilbygning, hvorefter hele salget kunne samles under samme tag. I efteråret 1960 blev der opført en særskilt kontorbygning, der gav rummelige og mere hensigtsmæssige ekspeditionsmuligheder, især for Andelsbankens kontorpersonale, som er til stede ved auktionerne. Og endelig har man i sommer (1961) gennemført en *udvidelse af markedshallen*; denne gang med en nybygning, der er beliggende ved siden af kontorbygningen og måler 20 gange 30 meter. Den ny bygning skal være auktionshal for smågrise og ungkreaturer, medens de gamle lokaler herefter skal være forbeholdt handelen med søer og drægtige køer og kvier.

Med opgaverne øgedes ikke alene kravene til konsulentstaben, men efterhånden også til pladsforholdene. Derfor opstod nu tanken om *køb af eget hus* for alt konsulent- og kontorarbejde. Ifølge protokollen var tanken fremme første gang ved et bestyrelsesmøde den 19. september 1958, hvor „man iøvrigt vedtog at søge efter et egnet hus, som fremtidig kan tjene dels som bolig for planteavlskonsulenten, dels afgive plads til fornødne kontorlokaler til regnskabsudvalgets virksomhed, der antager større og større omfang."

Overvejelserne førte til køb af købmand A. Hundevadts ejendom, Aastrupvej 36, „Mariesminde", for en pris af 115.000 kr. og med overtagelse 1. april 1959. Og i denne ejendom har landboforeningens administration og konsulentvirksomhed nu til huse.

Forskellige ombygninger måtte dog gennemføres, inden bygningen kunne tages i brug til formålet. Udgifterne hertil beløb sig til ca. 69.000 kr. Den 14. maj 1959 blev bygningen indviet i overværelse af repræsentanter for Haderslev by, pengeinstitutter, håndværkere og andre med landboforeningen samarbejdende institutioner. Formanden hejste flaget foran ejendommen og udtrykte sin glæde over at kunne gøre det på landboforeningens egen grund. Han ville ønske, at huset på Aastrupvej måtte blive centret for et levende og frugtbart arbejde i landbrugets tjeneste. Derefter blev lokalerne taget i øjesyn og der blev fra mange sider overrakt gaver og udtalt gode ønsker for det fremtidige virke i eget hus.

Ved generalforsamlingen i 1959 trådte Chr. Beck, Pamhule, tilbage som medlem af bestyrelsen, og i hans sted valgtes Kr. Warming, Hammelev; ved et bestyrelsesmøde samme måned behandlede man 30 andragender om såsædhjælp fra tørkeramte landmænd på magre jyske jorder, hvor kornhøsten havde været katastrofal ringe, og ved tillidsmandsmødet den 11. maj 1960 tog man afsked med konsulent Fr. Nielsen, der havde overtaget stillingen som meddirektør i Sparekassen for Haderslev byes omegn efter at have virket som planteavlskonsulent for landboforeningen i mere end 30 år. Hans stilling som driftsleder på Ladegård blev overtaget af Niels Aage Madsen, Langkær, der dog fortsat skulle fungere også som driftsleder for Haderslev østeramts andels-maskinstation.

MOD HUNDREDÅRETS SLUTNING

LANDBOFORENINGENS dyrskuer har ved siden af den avlsmæssige betydning fra første færd haft karakteren af yndede folkefester, hvor først og fremmest egnens landboere satte hinanden stævne, men hvor også byboere i større eller mindre udstrækning var med for at studere og for at tilkendegive glæde og tilfredshed med fremskridt og fremgang for det erhverv, af hvis ve og vel så meget er afhængig også for bymæssige interesser.

Formen for det folkefestlige har skiftet med tid og skik, men har dog altid været i stand til på passende måde at forene det nyttige med det fornøjelige. Der bydes ikke kun på gøgl og spil, men der er adgang til talrige specialudstillinger, der giver faglig oplysning og anskuelsesundervisning i tingenes praktiske anvendelighed; det gælder i de senere år ikke mindst husholdningsproblemerne ved husholdningskonsulenternes og landbohusholdningsforeningens medvirken. Der er andre udstillinger af erhvervsøkonomisk art fra planteavlens, kunstgødningens og fodermidlernes verden samt forsøgenes utallige felter for slet ikke at tale om de

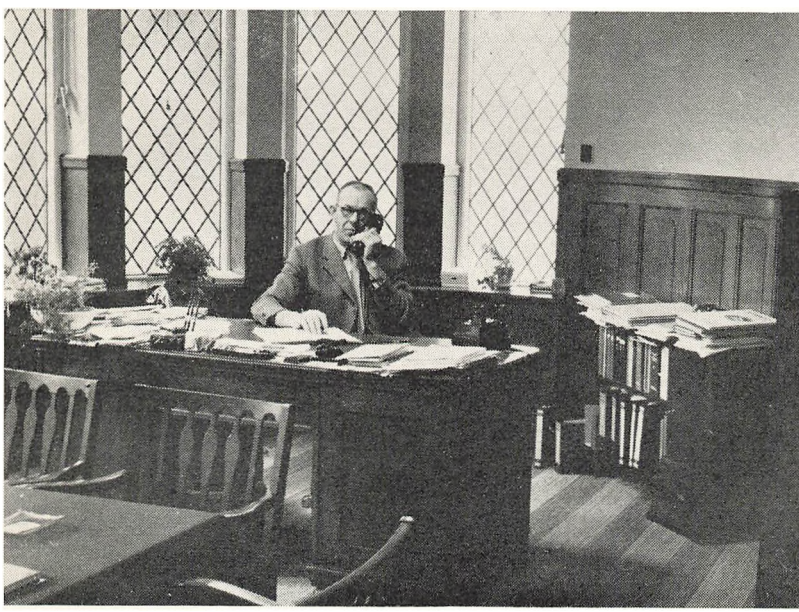

Interior fra planteavlsafdelingen. — Konsulent P. R. Madsens kontor

store maskinudstillinger, der år efter år lægger beslag på stadig større arealer, og hvor man altid er sikker på at møde det nyeste og det mest aktuelle af maskiner og redskaber. Hvor før i tiden håndværksmæssige fremstillinger og nye plove, siden selvbinderen og tærskeværksfremskridt samlede opmærksomheden, der danner nu mejetærskerne, traktorer af mange slags og vidundermaskiner til stald- og mark- og køkkenbrug et broget billede af tekniske og videnskabelige hjælpemidler til støtte for landbrugsbedriften.

Boder, telte og tombola er stadig med i billedet. Rideopvisninger, gymnastikopvisninger og friluftsteater har været med til at give underholdningen glæde og spænding, dyrskuedagen et festlig og fornøjeligt præg. I forbindelse med dyrskuet i 1954 var der fremvisning af gamle vogne fra tiden omkring århundredskiftet, der kørte i optog gennem byen til dyrskuepladsen med kvinder i nationaldragter og mænd med merskumspiber, i det hele et billede af bønder fra Haderslevegnen, som de kom agende til staden i gamle dage. Samme år var der for første gang børnedyrskue med smådyr, børnene selv passer eller er ejere af, og som har egen bedømmelse og egen præmiering. Til de særlige afdelinger hører endvidere fjerkræ- og kaninudstillingerne, som ligeledes i årenes løb har vundet stigende tilslutning og interesse. Besøgene på pladsen kan være af varierende størrelse, alt efter vejr og omstændigheder, men deltagernes antal har altid kunnet tælles i tusinder med 6—7000 som ikke usædvanlige rekorder.

Dyrskuemiddagen, som fra starten og især i fremmedherredømmets tid formede sig som nationale sammenkomster, har, ligesom dyrskueballerne, ikke rigtig kunnet holde trit med udviklingen, og derfor har de ikke været med i programmet i de senere år. Men dyrskuefrokosten betegner endnu et højdepunkt, hvor ved talernes indlæg udviklingen belyses og tingene klarlægges i et videre perspektiv og som oftest med aktuel samfundspolitisk tendens. Sådan var det ved det første dyrskue i Haderslev for 100 år siden, og sådan var det ved det sidste op imod hundredårets udløb, den 4. juli 1960. (I jubilæumsåret bortfaldt lokalskuet af hensyn til det sønderjyske fællesskue, som i reglen gennemføres hvert andet år.)

Ved dette sidste dyrskue blev der også talt af stiftamtmand J. Pinholt, Haderslev. Han berørte i sin tale det dengang — og i dag endnu mere — aktuelle spørgsmål om dansk landbrugs stilling til de europæiske markedsdannelser og disses betydning for den kommende udvikling.

Bestyrelsen i jubilæumsåret. Siddende fra venstre: *Holger Nørgaard*, Nautrupgård (kasserer), *Hans Mikkelsen*, Kjerulfsminde (formand), *Erik Boesen*, Stubbom (sekretær). — Stående fra venstre: *Kr. Warming*, Hammelev, *Chr. Juhl*, Kastvrå

Stiftamtmanden sluttede med at sige, at man ikke må kaste vrag på det arbejde for et større fællesskab, som er i gang over grænserne, lige som han for dansk landbrug ville udtale håbet om, at det stedse måtte være i stand til at bevare de bedste traditioner fra fortiden i den ny tid, der måtte komme. Jeg tror ikke, sagde han, at vi kan bevare landbruget under de gamle former, sådan som vi har kendt dem hidindtil, men jeg tror heller ikke, at det på langt sigt vil blive dårligt at være landmand. Derfor håber jeg også, at det må lykkes at bevare landbrugets unge for erhvervet. Jeg vil ønske, at samarbejdsviljen fra fortiden må bevares inden for landbruget, så det fortsat kan være et af hovederhvervene. Vi kan ikke undvære hinanden. By og land er i den samme båd, og jeg håber på et fortsat godt forhold mellem Haderslev købstad og landdistrikterne.

Det er ord og ønsker med fuld gyldighed også i dag. Og de skal derfor danne afslutningen på de spredte træk af Haderslev amts landboforenings historie gennem 100 år.

TANKER OM FREMTIDEN

HADERSLEV Amts Landboforening fejrer sit 100-års jubilæum i en for dansk landbrug meget kritisk tid. Lave priser på vore salgsvarer, høje og stadig stigende indenlandske omkostninger, ingen eller utilstrækkelig arbejdskraft og det højeste renteniveau i mands minde.

Kan vi rationalisere og producere os ud af den økonomiske utryghed, der i dag råder i de fleste landbohjem? Kan en strukturændring til større og større gennemmekaniserede og industrialiserede enheder hjælpe os? Eller vil det blive vor indtræden i fællesmarkedet, der kommer til at medføre, at også den danske landmands arbejde bliver lønnet efter samme principper, som de øvrige samfundsgruppers.

Ingen kan i dag sige, hvordan fremtiden vil forme sig for den danske landmand, men meget afhænger af hans egen vilje til i snævert samarbejde med alle sine standsfæller at ville hjælpe sig selv ved at gøre landbrugserhvervet til en organisationsmæssig enhed. Han må hurtigst muligt lære at forstå samfundsrytmen i den nutid, vi lever i, og den fremtid, vi skal ind i.

Om nutiden gælder det, at vi står i begreb med at afskrive en del af de traditioner og den livsform, der prægede hovedparten af de bønder, der er fortalt om i nærværende bog.

I fremtiden vil det sikkert komme til at gælde mere og mere, at landbrug ikke blot er en livsform, men også et erhverv, der skal kunne klare sig i kampen om samfundsgoderne på lige fod med andre samfundsgrupper i industrialismens og automatikkens hårde tidsalder. Erhvervets udøvere må derfor hurtigst muligt lære de regler, der gælder for arbejds- og indkomstfordeling i dette industrialiserede samfund.

Det er vort håb og ønske ved vor gamle forenings jubilæum, at Danmarks tusinder af jordbrugere hurtigt må lære at se stort på de småting, der skiller, og samles om det store, der binder: at kunne overdrage deres

bedrifter til nye slægtled af økonomisk frie, selvstændige danske landmænd, der har lige så gode og sikre levevilkår som samfundets øvrige medlemmer.

Måtte vor gamle forening i samarbejde med landets øvrige landboorganisationer have evne til at få dette gennemført i løbet af den nærmeste fremtid.

Haderslev, 1. september 1961.

Bestyrelsen.

BESTYRELSESMEDLEMMER GENNEM 100 ÅR

Laurids Skau, Mariegård, 1861—1863. Kammerråd Chr. Juhl, Hjerndrup, 1861—1868. J. P. Friis, Ejsbøl, 1861—1889. Vissing, Vonsildgård, 1861—1863. A. Juhl, Kjelstrup, 1861—1869. H. Dahl, Tårning, 1863—1866. Peder Skau, Bukshave, 1866—1878 og 1889—1892. K. J. Windfeld, Østergårdsmølle, 1866—1890 og 1900—1905. H. Juhl, Hjerndrupgård, 1868—1883. Ludvig Schmidt, Hoptrup, 1869—1888. S. Bygh, Lunding, 1878—1886. P. H. Wiuff, Sillerup, 1883—1904. V. Mussmann, „Mariesminde", 1886—1900. Falle Erichsen, Sverdrup, 1888—1904. A. Enemark, Høgelund, 1890—1892. J. Autzen, Djernæs, 1892—1905. Chr. Michaelsen, Kastvrå, 1892—1905. Chr. Juhl, Fjelstrup, 1904—1910. Martin Simonsen, Flovt, 1904—1912. P. J. Refshauge, Ausbøl, 1905—1920. Nis Nissen, Kragelund, 1905—1909. H. P. Lauritzen, Hammelev, 1905—1907. Hans Skau, Styding, 1907—1932. Martin Wiuff, Sillerupgård, 1909—1911 og 1920—1932. Jørgen From, Fjelstrup, 1910—1927. P. Neumann, Kjelstrup, 1911—1913. Hans Kjær, Hyrup, 1912—1925. Joh. Raun, Vandling, 1913—1926. Ejnar Simonsen, Flovtgård, 1925—1933. L. Grundahl, Vonsmose, 1926—1932. Jens Schultz, Højrup, 1927—1940. Anker Nissen, Keldergård, 1932—1935. J. R. Fromm, Grarupgård, 1932—1954. Jens Iversen, Tørning mark, 1932—1946. Chr. Hansen, Lauesgård, 1933—1945. Jakob Friis, Hauge, 1935—1955. Mads Thuesen, Anslet, 1940—1956. Hans Mikkelsen, Hjerndrup, fra 1945. Anton Lauritzen, Hammelev, 1946—1956. Holger Nørgaard, Nautrupgård, fra 1954. Chr. Beck, Pamhule, fra 1955—1959. Chr. Juhl, Kastvrå, fra 1956. Erik Boesen, Stubbom, fra 1956. Kr. Warming, Hammelev, fra 1959.

*

Som formænd fungerede i samme tidsrum:

Laurids Skau, Mariegård, 1861—1863. Kammerråd Chr. Juhl, Hjerndrup, 1865—1868. (Som følge af krigstilstanden i 1864 kunne der først

vælges ny formand i 1865). J. P. Friis, Ejsbøl, 1868—1889. V. Mussmann, „Mariesminde", 1889—1900. K. J. Windfeld, Østergårdsmølle, 1900—1905. P. J. Refshauge, Ausbøl, 1905—1920. Martin Wiuff, Sillerupgård, 1920—1932. Jens Schultz, Højrup, 1932—1940. Mads Thuesen, Anslet, 1940—1956. Hans Mikkelsen, Hjerndrup, fra 1956.

★

Der er tre æresmedlemmer: Martin Wiuff, Sillerup, J. R. Fromm, Grarupgård, og Mads Thuesen, Anslet.

UDVALGSMEDLEMMER I JUBILÆUMSÅRET

Planteavlsudvalget:

Søren Skøtt, Hvinderup (formand),
Jes Jakobsgaard, Kastvrå,
P. Hansen, Øsby.

Maskinudvalget,

omfattende Haderslev amts landboforening, Nørre Rangstrup herreds landboforening, Haderslev østeramts husmandsforeninger og Husmandsforeningerne i Nr. Rangstrup herred:

H. Mikkelsen, Kjerulfsminde (formand),
H. Nørgaard, Nautrupgård,
Kr. Lund, Gestrup,
Johs. Petersen, Halk,
Jens P. Jensen, Agerskov,
konsulent P. Koustrup (kasserer og sekretær).

Kalkudvalget,

omfattende Haderslev amts landboforening og Haderslev østeramts husmandsforeninger:

H. Mikkelsen, Kjerulfsminde (formand),
H. Nørgaard, Nautrupgård,
Kr. Warming, Hammelev,
Konsulent P. R. Madsen, Haderslev,
Konsulent A. Laisen, Bjerningrød.

Husdyrbrugsudvalget:

H. Mikkelsen, Kjerulfsminde (formand),
Johs. Petersen, Halk (næstformand),
P. From, Rørkær (kasserer),
Falle Simonsen, Flovt,
Chr. Petersen, Ringtved,
Jørgen Fallesen, Tørning,
Konsulent A. Laisen, Bjerningrød.

Regnskabsudvalget:

Erik Boesen, Stubbom (formand),
Chr. Juhl, Kastvrå,
E. Schultz-Petersen, Tyrstrupgård,
H. Fallesen, Kjestrup,
P. From, Rørkjær.

★

I forbindelse med udvalgene bør nævnes et vigtigt led i medarbejderstaben: Kredsformændene, af hvilke der er ca. 60 fordelt over hele området. Kredsformændene er bindeled mellem bestyrelsen og medlemskredsen, og funktionen, de udfører, en betydningsfuld støtte i bestræbelserne for fremgang og sammenhold om arbejde og opgaver.

★

Der var i jubilæumsåret 2252 medlemmer, det største medlemstal i foreningens historie. I 1937 var der 1571 medlemmer.

Regnskabet for året 1960 balancerede med 160.448 kr. imod 20.914 kr. i 1937. Foreningen havde i 1960 en formue på 101.014 kr., imod 14.284 kr. i 1937.

INDHOLDSFORTEGNELSE

TIDEN INDTIL 1864 7
Det første møde 13
Det første dyrskue 17
Højskole i Vonsbæk 22

UNDER TYSK STYRE 26
Skiftende konjunkturer 30
Fælleslandboforeningen 34
Kvægavlen 36
Hesteavlen 39
Konflikt med myndighederne 43
Det tyske landbrugskammer 49
Dyrskuer 1903 til 1914 51
Indtil krigens udbrud 54

EFTER GENFORENINGEN 61
Fremad trods alt 67
Den anden verdenskrig 73
Den anden efterkrigstid 77
Regnskabsføringen 84
Domænegårde og udstykning 89

KONSULENTARBEJDE EFTER 1920 96
Kvægbrug og dyrskuer 105
Hesteavlen 113
Svineavlen 115
Fjerkræavlen 118
Husdyrauktion og egen ejendom 120
Mod hundredårets slutning 125

TANKER OM FREMTIDEN 128
Bestyrelsesmedlemmer gennem 100 år 130
Udvalgsmedlemmer i jubilæumsåret 132

Med hensyn til bogens illustrationer bemærkes, at der har måttet anvendes clicheer fra såvel 50- som 75-års udgaven. Det ses på kvaliteten, men det har ikke været muligt at fremskaffe de pågældende fotografier.